

M e m o r i a

ANEXOS

Anxo Serafín Porto Ucha
Raquel Vázquez Ramil

REPRESIÓN E DEPURACIÓN FRANQUISTA DO MAXISTERIO EN PONTEVEDRA 1936-1942

EDITORIAL GALAXIA

Anxo Serafín Porto Ucha
Raquel Vázquez Ramil

REPRESIÓN E DEPURACIÓN FRANQUISTA
DO MAXISTERIO
NA PROVINCIA DE PONTEVEDRA
1936-1942

ANÁLISE GLOBAL E IMAXE NA PRENSA
A PENEIRA, 2001-2003

ANEXOS

30 A PENEIRA HISTORIAS DE VIDA (I)

1º QUINCE, ABRIL 2001

Ernestina Otero Sestelo

POR ANXO SERAFÍN PORTO UCHA

O 23 de outubro de 1890 naceu, en Redondela, Ernestina Otero Sestelo, filla de Pedro Otero Milleiro, estudante de farmacia, e de Lucía Sestelo González. Foi bautizada na igrexa parroquial de Vilavella co nome de Ernestina Elena, aos 14 anos ingresou na Escola Normal de Pontevedra. En 1908 culminou os estudos de mestre superior. Fao logo o ingreso na célebre *Escuela de Estudios Superiores del Magisterio* de Madrid. Figura entre os membros da Segunda Promoción (1910-1913) da Sección de Ciencias. Así consta no libro de Antonio Moreno Arriola e María del Mar del Pozo Andrés sobre esta institución madrileña (1989). Na capital coincidiu co seu segundo curmán, o insigne compositor pontevedrés Reveriano Soutullo Otero; tamén con outro mazo redondelán, Luís Pereira Míguez, que facía o doutoramento en farmacia, con quen estaría pouco despois, en 1914. Dos seus profesores, ademais de Ginega y Gossel, destaca Luís de Zubiate, da Institución Libre de Enseñanza, que lallorla naceu tarde a petición de dona Ernestina e do seu home, como deputado pola distrito de Redondela.

En marzo de 1915, Ernestina Otero incorporábase ao Claustro da Escola Normal de Pontevedra como profesora de Pedagogía. Mentres, o seu home atendea o balco en Redondela. A partir do curso 1922-23 residen na cidade do Tago. Nestes meses nacen os fillos Elena, Gerardo (1917), Luís (1921) e Lucía (1924). Na Normal coincide con Castelao na seu curso pero interesante paso pola institución normalista e participa activamente na vida do centro. Xa coa República, en marzo de 1933, foi nomeada Directora da Escola Normal do *Maestros de Pontevedra*, agora unificada, en xerme e consecución. Pouco antes, en febreiro do mesmo ano, uníase xunto coa inspectora María Cruz Pérez, compañeira de promoción en Madrid, ao grupo de intelectuais que asinaron o documento polo Exército para Galicia. Entre outras actividades (cartas, colonias escolares, etc.) foi presidenta do Consello Provincial de Primeira Ensenanza e participou nos Cursos de Información Cultural e Pedagóxica para Mestres Rurais. En 1934 era substituída na dirección por José Gay. Mentres tanto, imparte para os diferentes planes de Massiano "Historia de la Pedagogía", "Elementos de Fisiología y de Psicología", "Fisiología e Higiene", "Metodología de las Ciencias Naturales y Agrícolas" e "Prácticas Agrícolas".

A chegada da guerra, en 1936, coincide coa presenza da Aiaño fillo Elena na terceira promoción máis do Plano Profesional, nun grupo de 38 alumnos e alumnas, onde consta, igualmente, Xosé Mía Couso, vinculado ao movemento galeguista e os irmáns do Fala. As desvariedades realizadas impediron elaborar o curso de prácticas. Ernestina Otero foi suspendida de emprego e saída pola Presidencia da Junta Técnica do Estado, con data 4 de novembro de 1936 (Boletín do día 6) e separado definitivamente do servizo e baixa no escallo "Escalafón" por orde da mesma autoridade (data 12 de xuño de 1937), inserta no Boletín do día 15). Foron tamén suspendidos de emprego e saída as suas irmás, Julia e Esperanza, mestras. Atrás queda a súa edición do Manifiesto dos intelectuais galegos a favor do Estatuto e da Autonomía para Galicia, a presenza na Consello Provincial de Primeira Ensenanza e o seu intenso labor na Escola Normal. Xa, toda a súa expediente, en data 4 de decembro de 1939, uníase a separación definitiva, xustificándose co traslado fóra da provincia, suspensión de emprego e saída por dous anos e rehabilitación para cargos directivos 3 "de confianza" (BOE, 1-12-1939). Diego San José, en *De cárcel en cárcel* (1980), deixa tes-

Ernestina Otero Sestelo

tamento da axuda recibida de Ernestina Otero, con motivo da súa chegada á illa de San Simón.

Comenceu a súa vida en Ourense, onde permaneceu once anos. Alí coñeceu a Vicente Risco, director da Escola Normal, contralanzou cos Maceda e adicouise con pasión á docencia. O 1 de outubro de 1951 tamén, outra vez, posesión do cargo de profesora numeraria de Pedagogía da Escola do *Maestros "Santa Teresa de Jesús"* de Pontevedra, para a que fora nomeada por O.M. de 18 de setembro do mesmo ano. Lembremos que, dende 1945, cada escola era titulada co nome dunha figura ilustre da pedagogía nacional, principalmente de fundadores de institucións ou métodos de orientación escolar.

Pero as desgrazas familiares minaron o seu pequeno corpo, sempre cheo de gracia e de coitura. No libro de Registro de Posesións e Cesas del Personal de la Escuela de Magisterio de Pontevedra lemos: "Doña Ernestina Otero Sestelo cesó en el 1.º de junio de 1956, por haber fallecido el día 13 de febrero de 1956". Atrás quedaba o seu mozo, reveriano Barreiro, en "Tres mujeres normalistas" (refírese a Ernestina Otero, Josefa Rosón e María Padrón). Testimonio e interpretación de una experiencia en la Escuela Normal de Pontevedra" (1954-1957,

traballo incluído en Ernestina Otero Sestelo, Pedagoga (1992), libro que Manuel Puga Pereiro dedica á memoria do súa avóla, e achor nas notas de clase de Ernestina Otero "trúas políticas de las mujeres de la Institución Libre de Enseñanza. Anales de Ginega, Costello y Castillejo interpretaciones conjuntas. Como un viejo pálpito humanista".

Fontes

Consultas orais anteriormente a Manuel Puga. Ademais: Porto Ucha, A.S. (1990): "En el centenario del nacimiento de doña Ernestina Otero Sestelo, profesora y directora de la Escuela Normal del Magisterio de Pontevedra", *Diario de Pontevedra*, 21-X-1990. Porto Ucha, A.S. (1993): "Mujeres normalistas en Galicia anterior à guerra civil", en Aurora Marco (Coord.), *Mulher e Cultura, Universidad de Santiago de Compostela*, 1993, pp. 247-254. Porto Ucha, A.S. (1994): *A Escola Normal de Pontevedra, Universidad de Santiago de Compostela. Servicio de Publicacións e Intercambio Científico*. Puga, M. (1992): Ernestina Otero Sestelo, Pedagoga. Soda, A Coruña, Edicións do Castro.

2ª QUINCENA, XUNO 2001

A PENEIRA 29

Historias de vida

Víctor Fraiz Villanueva

(Por Anxo Serafín Porto Ucha)

O 26 de marzo de 1887 naceu en Bandeira, na parroquia de San Tirso de Manduas (Silleda, Pontevedra) Víctor Manuel Fraiz Villanueva, fillo de Salsilano Fraiz Andón (mestre) e Manueja Villanueva Mosquera. Era neto por liña paterna de Manuel Fraiz Colmeiro (profesor de primeira ensinanza, di a parida de nacemento, de ascendentes do pintor galego) e Xosefa Andón, naturais de Silleda, e, por liña materna, de Andrés Villanueva Gladas, natural de Manduas, e Xosefa Mosquera Leal, natural de Sanchos. O matrimonio Fraiz-Villanueva tivo catro fillos: Víctor, Celso, Hixinia e Adela. O pai faleceu cando Víctor tiña só 7 anos, estando aínda a nai embarazada. Por esta circunstancia, os fillos foron pasando a infancia na casa dos avós paternos, en Mourellos (Silleda). Ao enviuvar, a súa dona fíxose mestra e continuou coa escola en Bandeira.

Víctor Fraiz era sobriño de Vicente Fraiz Andón (1859-1919), quen, despois de exercer como mestre na súa vila natal e profesor na Normal de Lugo, doutorouse en filosofía e letras na Habana, cidade na que chegaría a ser profesor da Escola Normal desde 1890, e, logo da perda da illa de Cuba en 1896, na defensa da cal participou, director da Escola Normal Superior compostelá. Durante a súa estada en Cuba, alén do seu labor docente, da Presidencia da Sección de Instrución do Centro Galego, Vicente Fraiz Andón foi redactor xefe do Seminario "El Profesorado" e director do Criterio Escolar. En "Postal del año 19", Manuel de la Fuente sinala entre os "afiliados" de Fraiz Andón no período cubano a Carlos Enriquez, de quen foi valador. O citado autor, en "Postal del año 18", escribe que Fraiz Andón recibía en Compostela as insignias de ouro e brillantes -obra dos sobreviventes Bacariza- da Cruz de Alfonso XII, así como tamén unha placa recordatoria. Con motivo da celebración do 150 aniversario de creación da Normal Superior de Santiago de Compostela, xurto á restauración dun mapa de Galicia datado en 1909 e trazado tamén por Fraiz Andón, esta placa mamórica foi recuperada e, gracias as xestións do anterior equipo decanal con Antón Costa Rico á fronte, figura hoxe na entrada da Facultade de Ciencias da Educación, nunha rúa que leva o seu nome.

A idade moi temperá, Víctor Fraiz coincidiu co seu tío na Habana. Mentres, o seu irmán Celso emigraba a Arxentina. Durante esta etapa, xunto coa formación cultural e humana, estaba fraguándose a personalidade de Víctor, sempre inquieto e loitadora. Volveu a Galicia e estudou Maxisterio na Escola Normal Superior de Santiago, coincidindo con Fraiz Andón na dirección de centro compostelán. Coidamos que estes contactos foron decisivos na súa formación pedagóxica. No camiñar polas escolas galegas, achámolo no primeiro destino en Ponte Caldelas. Aquí, xunto ao labor docente, creou a Asociación de Mestres e os "Boy Scouts" desa mesma localidade, fundou El Explorador de Puente-Caldelas. Nesta revista queda para a historia unha rica información da súa terra natal e da familia Fraiz. Así, na homenaxe a Vicente Fraiz Andón, con motivo das súas "bodas de prata con la Enseñanza" en 1915, constan colaboracións na pluma de destacados políticos, escritores e educadores da época: Eduardo Vázquez, Ramón Fernández-Mato, Alfredo Vicenti, Prudencio Landín, Xerardo Álvarez Linares, Celestino Buján, Adolfo Revuelta, Xesús Rey Alvielle, entre outros. Unha nota do mesmo Vicente Fraiz Andón "Monumento a Rosalía de Castro". Informa da Presidencia que este aceptara na Contión encargada de erixir o monumento para perpetuar a memoria da insigne poeta galega. Non faltan tampouco cousas curiosas, como a estadia de Celia e Xosefina Villanueva (de Silleda) e Adela Fraiz (de Bandeira) na Normal pontevedresa, ou a coincidencia na casa paterna en Mourellos dos irmáns Vicente e Casimiro Fraiz Andón, este último Axudante de Enxeñeiros de Montes en Logroño. A revista faise eco do falecemento do Dr. Vicente Fraiz Andón en 1919.

En Ponte-Caldelas, Vicente Fraiz Villanueva, casou con Pío Cerecer Castellanos, unha fermosa moza de dezaseis anos. A participación do " enlace efectuado", redactado polo mesmo Víctor Fraiz, leva data de 6 de Novembro de 1911. O matrimonio tivo nove fillos, dos que sobreviviron sete: Milagros, Naniño, Chelo, Víctor, Perito, Moncho e Manolito. Despois de Ponte Caldelas, exerceu de mestre en Gondomar, Peniche e, xa ata o tráxico final, en Coia (Vigo). En Escolas e Mestres, de A. Costa Rico, achámolo como mestre de Coia en 1925, con motivo dunha petición de cambio de local ao concello, a través da Xunta Local de Primeira Ensinanza. Un ano máis tarde, en 1926, publícaseo Manual do Turista. Guía de Vigo. Xunto á docencia, os seus esforzos ían encamiñados a asociar aos mestres. Son anos de sacrificio. Unha carta a Manuel B. Cossío, Presidente da "Liga Laica", datada o 6 de febreiro de 1930, na que lle solicitaba a inscrición nesa entidade, é reveladora: "Vivo extremos da da cidade de Vigo porque dentro da urbe non podería sacar a mis hijos de casa (...), mentras aquí, en plena campiña, ya que no puiden comer mucho pan, respiran, al menos, oxígeno puro y disfrutan la infantil libertad de los pájaros".

Entre os contactos literarios, figura na correspondencia unha carta de Pérez Lugín, Con

inimitable lirismo, en "Pórtico de mosaico", proluga ao poeta Márquez Peña; ademais da devoción por Galicia, trídalle un pensamento á recente república española. Son tempos de intensidade, mais tamén de incertidumbres. Xa, en 1932, en El Pueblo Gallego facía unha crítica da situación: "salvo contadísimas excepcións, en las escuelas de España siguen poniéndose en manos del niño los libros de la 'vieja farfandula pedagógica'". Desde a "Asociación de Trabajadores de Enseñanza de Vigo" (da que sería presidente), na correspondencia co camarada César G. Lombardía en 1933, ademais das relacións co Partido Socialista, amosa preocupación na selección dos mestres "bursilistas" e dá conta da lentitude no proceso de afiliación, dos problemas derivados do llamento do profesorado.

En 1934, viviu as represalias da Revolución de outubro, sendo encarcerado durante tres meses. A solidariedade levouno a responder ao chamamento dunha Comisión Nacional de Socorro aos Mestres Presos, canalizando os xiros e correspondencia, a través de actividade sociaria (dirección: Tomás Alonso, 62, Vigo). El mesmo abría a lista dos doadores con 5 ptas, seguido de Antonio Godard Rivas. Incorporouse tamén á homenaxe en adhesión a Marcelino Domingo.

Víctor Fraiz colaborou con asiduidade na Revista Escuela Viva, na sección adicada á F.E.T.E. (Federación de Trabajadores de la Enseñanza), da U.G.T., como secretario desta Federación en Vigo. Neste órgano da "Casa del Maestro de Pontevedra", que saíu a rúa os días 2, 9, 16 e 23 de cada mes, entre maio de 1935 e xullo de 1936, destaca a súa "Historia Sindical de los trabajadores de la enseñanza", publicada nos nº8, 10, 11 e 13 de 1935. Entre outras colaboracións nesta importantísima revista (aunque de curta existencia, do millor crónico sobre o maxisterio galego de entón), o 4 de abril de 1936, co título "Congreso de F.E.T.E.", Víctor Fraiz, da Sección Local da F.E.T.E. de Vigo e vocal por Galicia na Executiva Española, publicaba unha circular sobre este evento en El Pueblo Gallego. A mesma Escuela Viva incorporaba ampla información nos números 51-53.

Continuará na próxima edición de "A PENEIRA".

HISTORIAS DE VIDA

Hipólito Gallego Camarero

POR ANXO SERAFÍN PORTO UCHA

Na procura de documentación sobre a depuración do maxisterio da República e Guerra Civil, chamounos a atención en Escuela Viva (nº 8, 1935), unha nota sobre o mestre de Forcadela, "que non se somete a la férula del castigo". Máis adiante, na mesma revista, Víctor Fraiz Villanueva aportaba información sobre aquel proceso insidioso que pretendía levar a deshonra á familia do Maxisterio e á do propio mestre, cumprido e probado. O xuízo celebrouse o 12 de xullo de 1935. A Audiencia parecía un comicio de mestres e campesiños; toda a parroquia de Forcadela, que idolatraba ao seu mestre, quixo aportar o seu óbolo para que a xustiza brilase... O pobo de Tomiño en pleno declama as virtudes e o concepto honrado que o Mestre lle merecía.

Noutro escrito máis extenso do 2 de novembro de aquel ano, Paulo Novás insertaba unha carta e telegrama remitidos ao Ministro de Instrución Pública e ao Director Xeral de Primeira Ensinanza, nos que a Directiva da Casa do Mestre de Pontevedra acordara: "dirigirse a V.E. para la moralidad del Maestro nacional de Forcadela, (...) puesto en entredicho por sus enemigos políticos, que le llevaron a un proceso (...) del que fue absuelto libremente".

Estamos a falar de Hipólito Gallego Camarero. De acordo cos datos aportados pola súa dona, en *Abajo las Dictaduras* (1982), Hipólito Gallego Camarero naceu o 30 de xaneiro de 1897. Casou con Xosefa García Segret, tamén mestra. Hai no citado libro -que utilizamos basicamente como fonte de información- algunhas poesías de García Segret datadas en Ponte Curesas a comezos dos anos 20. Sen embargo, nunha dedicada a Santiago en 1923, declárase filla de Compostela. Non tiveron fillos. Non dispoñemos, polo de agora, de máis datos familiares. Polo testemuño da súa dona, Hipólito Gallego era posuidor dunha gran cultura e talento persoal, moi destacado tamén en política; contribuíu a elo as elevadas dotes para a ensinanza así como tamén o afervorizado estilo dos seus escritos periodísticos.

Cómos sucedeu noutros casos, co estoupido da Guerra Civil é o contexto sinalado, non é estralo o desenvolvemento dos posteriores acontecementos aos que facemos referencia nesta historia de vida: Antón Alonso Ríos, en *O Señor Afranio*, comenta os pormenores da defensa de Tui: "O 18 de xullo de 1936, pola mañá, chegou o xornal El Pueblo Gallego (...). Pola noite tivemos xuntanza na casa consistorial do Seixo, en Tomiño. Formouse un comité de defensa da República (...). Tomáronse medidas urgentes. Hipólito Gallego participa na defensa. Na súa singular memoria autobiográfica, Alonso Ríos sinala que ao final de 1936 xa fora inmolada a elite de redactores e colaboradores do *Nuevo Herald* (Semanario republicano independente da Guarda): Braisillo Álvarez, Francisco Rodríguez Otero, Manuel Noya, Hipólito Gallego, Luis Cardozo e Xosé Cortés. Este último exercía o "apostolado da ensinanza" en Gólan. Ao rastrear "os recordos que permanecen por todas partes", e -produto dunha colaboración anterior en *La Pizarra* (*Para de Vigo, 16-9-1986*), Antón Costa en *A Reforma da Educación* (1906-1936), fai tamén alusión ao labor e compromiso educador do mestre de Gólan. Recolle o testemuño dun señor de certa idade que lle dicía coloquialmente: "Sacou adiante a todos os burros da parroquia".

No citado libro de Xosefa García Segret, tamén de estilo autobiográfico, non hai persoaxes nin feitos inimaginarios. Sen pretender molestar, xentes e lugares - como sinala a autora - aparecen cos seus propios nomes. Hai, por suposto, certas claves, por motivos de censura, xa que se trata dun texto escrito dentro do cárcere. García Segret refírese ao cacarexo dalgun que pregaba a collida do mestre, escondido nunha corte e cuberto de farrapos. Describe a detención do seu dono no Concello de Tomiño, onde lle arrebataron os obxectos da súa pertenza: Un reloxo de pulseira -marca Longines- unha valxosa estilográfica -un regalo de Norteamérica-, diñeiro e incluso tabaco; de como o levaron saíndo lina cada polas rúas de Tui, e a atención prestada polos médicos don Dario (Álvarez Limeses) e don Alejo (Diz Jurado), curándolle no cárcere as chagas producidas nas costas. En "*Exhumación de recuerdos*" a autora manifesta toda a rebeldía e doenza interior: "Os sentías heridos por aquela ampla liberal Constitución de la República en la que resplandecía la libertad de conciencia como todos los dictados de la misma...". Un 4 de outubro de 1936, "en que el pueblo se estremecía de terror", o corpo de Hipólito Gallego Camarero, xunto ao doutros compañeiros, apareceu en Mondariz. Aló foi soterrado.

A Xosefa García Segret detívouna coa traxedia da caída de Tui. O 15 de agosto de 1936 comezaba a súa dolorosa peregrinación de desterro a Badaxoz. De alí regresou para entrearse, na chegada, da morte do seu home. Fíxelle logo consello de guerra en Vigo. Xulgada o 7 de xaneiro de 1937, condevoelle á pena de morte. Fíxilu estar enterrada. Para elo, pedíulle ao seu pai por escrito, coa finalidade de que o leran os inimigos, roupas brancas e retallos en cores que tiña na casa, xa que lle urdía -dicíalle na carta- "ampezar e canastilla para cuando naciera el recién". A extraxía do resultado. Indúlxiulle da última pena, pola de reclusión perpetua. Ingresou na Prisión de Saramarín o 5 de febreiro de 1938, onde permaneceu ata o 4 de xullo de 1940, en que se trasladaron a Palma de Mallorca. Antes, en xullo de 1939 sabía da morte do seu pai, ao que lle ofrecía unha pregaría: "Calla viejecito... la espada lo manda. LLévase a ti, hija, a su esposo matan...". Máis adiante, na mesma prisión de Baleares, escribe en 1942: "Duérme el triste ciego en su última morada, sin respetos y rodeado de atropellos, de quien todo lo profana. En el mismo cementerio hay otra tumba sagrada

Hipólito Gallego e a súa dona

onde reposan los restos de mi madre idolatrada... Otra tando en Mondariz. (dicen... allí reposan los restos de aquellos Mártires que a los tiempos superaban...)".

En Palma estivo ata o 3 de agosto de 1943, volvendo de novo a Santurrrán, mentres outras reclusas tomaban camiño do penal de Amorebieta. O 22 de marzo de 1944 escribe: "¡al fin, cayeron las cadenas!". Xa, fóra do cárcere, en 1946 escribiulle dende A Guarda a Emilia Álvarez Sotellín (sic) (Mondariz), agradecéndolle os coidados "dedicados a este trozo de tierra que encierra los tristes restos de unos sacrificados que, por defender los derechos de la humanidad, cayeron por no levantarse jamás". Noutra, datada o 28 de outubro de aquel ano di que "fui a Mondariz (...) a visitar, por primera vez la tumba de aquel inolvidable esposo mío".

En La Depuración del Magisterio Nacional, unha ollada aos mestres depurados no Concello de Tomiño permítenos localizar a Xosé Izquierdo Balbuena, mestre de Taboada, con resolución de traslado

...vincia e inhabilitación para cargos directivos. Xoaquín Sanmartín López, mestre de Santa María de Tebra: aínda que os cargos eran de "actitudes contrarias a la Causa Nacional", "Ideología/Simpatías de izquierdas" e "Irreligiosidad/Ateísmo". O 22 de marzo de 1944 escribe: "¡al fin, cayeron las cadenas!". Xa, fóra do cárcere, en 1946 escribiulle dende A Guarda a Emilia Álvarez Sotellín (sic) (Mondariz), agradecéndolle os coidados "dedicados a este trozo de tierra que encierra los tristes restos de unos sacrificados que, por defender los derechos de la humanidad, cayeron por no levantarse jamás". Noutra, datada o 28 de outubro de aquel ano di que "fui a Mondariz (...) a visitar, por primera vez la tumba de aquel inolvidable esposo mío".

En La Depuración del Magisterio Nacional, unha ollada aos mestres depurados no Concello de Tomiño permítenos localizar a Xosé Izquierdo Balbuena, mestre de Taboada, con resolución de traslado

...vincia e inhabilitación para cargos directivos. Xoaquín Sanmartín López, mestre de Santa María de Tebra: aínda que os cargos eran de "actitudes contrarias a la Causa Nacional", "Ideología/Simpatías de izquierdas" e "Irreligiosidad/Ateísmo". O 22 de marzo de 1944 escribe: "¡al fin, cayeron las cadenas!". Xa, fóra do cárcere, en 1946 escribiulle dende A Guarda a Emilia Álvarez Sotellín (sic) (Mondariz), agradecéndolle os coidados "dedicados a este trozo de tierra que encierra los tristes restos de unos sacrificados que, por defender los derechos de la humanidad, cayeron por no levantarse jamás". Noutra, datada o 28 de outubro de aquel ano di que "fui a Mondariz (...) a visitar, por primera vez la tumba de aquel inolvidable esposo mío".

En La Depuración del Magisterio Nacional, unha ollada aos mestres depurados no Concello de Tomiño permítenos localizar a Xosé Izquierdo Balbuena, mestre de Taboada, con resolución de traslado

...vincia e inhabilitación para cargos directivos. Xoaquín Sanmartín López, mestre de Santa María de Tebra: aínda que os cargos eran de "actitudes contrarias a la Causa Nacional", "Ideología/Simpatías de izquierdas" e "Irreligiosidad/Ateísmo". O 22 de marzo de 1944 escribe: "¡al fin, cayeron las cadenas!". Xa, fóra do cárcere, en 1946 escribiulle dende A Guarda a Emilia Álvarez Sotellín (sic) (Mondariz), agradecéndolle os coidados "dedicados a este trozo de tierra que encierra los tristes restos de unos sacrificados que, por defender los derechos de la humanidad, cayeron por no levantarse jamás". Noutra, datada o 28 de outubro de aquel ano di que "fui a Mondariz (...) a visitar, por primera vez la tumba de aquel inolvidable esposo mío".

En La Depuración del Magisterio Nacional, unha ollada aos mestres depurados no Concello de Tomiño permítenos localizar a Xosé Izquierdo Balbuena, mestre de Taboada, con resolución de traslado

...vincia e inhabilitación para cargos directivos. Xoaquín Sanmartín López, mestre de Santa María de Tebra: aínda que os cargos eran de "actitudes contrarias a la Causa Nacional", "Ideología/Simpatías de izquierdas" e "Irreligiosidad/Ateísmo". O 22 de marzo de 1944 escribe: "¡al fin, cayeron las cadenas!". Xa, fóra do cárcere, en 1946 escribiulle dende A Guarda a Emilia Álvarez Sotellín (sic) (Mondariz), agradecéndolle os coidados "dedicados a este trozo de tierra que encierra los tristes restos de unos sacrificados que, por defender los derechos de la humanidad, cayeron por no levantarse jamás". Noutra, datada o 28 de outubro de aquel ano di que "fui a Mondariz (...) a visitar, por primera vez la tumba de aquel inolvidable esposo mío".

En La Depuración del Magisterio Nacional, unha ollada aos mestres depurados no Concello de Tomiño permítenos localizar a Xosé Izquierdo Balbuena, mestre de Taboada, con resolución de traslado

...vincia e inhabilitación para cargos directivos. Xoaquín Sanmartín López, mestre de Santa María de Tebra: aínda que os cargos eran de "actitudes contrarias a la Causa Nacional", "Ideología/Simpatías de izquierdas" e "Irreligiosidad/Ateísmo". O 22 de marzo de 1944 escribe: "¡al fin, cayeron las cadenas!". Xa, fóra do cárcere, en 1946 escribiulle dende A Guarda a Emilia Álvarez Sotellín (sic) (Mondariz), agradecéndolle os coidados "dedicados a este trozo de tierra que encierra los tristes restos de unos sacrificados que, por defender los derechos de la humanidad, cayeron por no levantarse jamás". Noutra, datada o 28 de outubro de aquel ano di que "fui a Mondariz (...) a visitar, por primera vez la tumba de aquel inolvidable esposo mío".

En La Depuración del Magisterio Nacional, unha ollada aos mestres depurados no Concello de Tomiño permítenos localizar a Xosé Izquierdo Balbuena, mestre de Taboada, con resolución de traslado

...vincia e inhabilitación para cargos directivos. Xoaquín Sanmartín López, mestre de Santa María de Tebra: aínda que os cargos eran de "actitudes contrarias a la Causa Nacional", "Ideología/Simpatías de izquierdas" e "Irreligiosidad/Ateísmo". O 22 de marzo de 1944 escribe: "¡al fin, cayeron las cadenas!". Xa, fóra do cárcere, en 1946 escribiulle dende A Guarda a Emilia Álvarez Sotellín (sic) (Mondariz), agradecéndolle os coidados "dedicados a este trozo de tierra que encierra los tristes restos de unos sacrificados que, por defender los derechos de la humanidad, cayeron por no levantarse jamás". Noutra, datada o 28 de outubro de aquel ano di que "fui a Mondariz (...) a visitar, por primera vez la tumba de aquel inolvidable esposo mío".

En La Depuración del Magisterio Nacional, unha ollada aos mestres depurados no Concello de Tomiño permítenos localizar a Xosé Izquierdo Balbuena, mestre de Taboada, con resolución de traslado

...vincia e inhabilitación para cargos directivos. Xoaquín Sanmartín López, mestre de Santa María de Tebra: aínda que os cargos eran de "actitudes contrarias a la Causa Nacional", "Ideología/Simpatías de izquierdas" e "Irreligiosidad/Ateísmo". O 22 de marzo de 1944 escribe: "¡al fin, cayeron las cadenas!". Xa, fóra do cárcere, en 1946 escribiulle dende A Guarda a Emilia Álvarez Sotellín (sic) (Mondariz), agradecéndolle os coidados "dedicados a este trozo de tierra que encierra los tristes restos de unos sacrificados que, por defender los derechos de la humanidad, cayeron por no levantarse jamás". Noutra, datada o 28 de outubro de aquel ano di que "fui a Mondariz (...) a visitar, por primera vez la tumba de aquel inolvidable esposo mío".

En La Depuración del Magisterio Nacional, unha ollada aos mestres depurados no Concello de Tomiño permítenos localizar a Xosé Izquierdo Balbuena, mestre de Taboada, con resolución de traslado

...vincia e inhabilitación para cargos directivos. Xoaquín Sanmartín López, mestre de Santa María de Tebra: aínda que os cargos eran de "actitudes contrarias a la Causa Nacional", "Ideología/Simpatías de izquierdas" e "Irreligiosidad/Ateísmo". O 22 de marzo de 1944 escribe: "¡al fin, cayeron las cadenas!". Xa, fóra do cárcere, en 1946 escribiulle dende A Guarda a Emilia Álvarez Sotellín (sic) (Mondariz), agradecéndolle os coidados "dedicados a este trozo de tierra que encierra los tristes restos de unos sacrificados que, por defender los derechos de la humanidad, cayeron por no levantarse jamás". Noutra, datada o 28 de outubro de aquel ano di que "fui a Mondariz (...) a visitar, por primera vez la tumba de aquel inolvidable esposo mío".

En La Depuración del Magisterio Nacional, unha ollada aos mestres depurados no Concello de Tomiño permítenos localizar a Xosé Izquierdo Balbuena, mestre de Taboada, con resolución de traslado

...vincia e inhabilitación para cargos directivos. Xoaquín Sanmartín López, mestre de Santa María de Tebra: aínda que os cargos eran de "actitudes contrarias a la Causa Nacional", "Ideología/Simpatías de izquierdas" e "Irreligiosidad/Ateísmo". O 22 de marzo de 1944 escribe: "¡al fin, cayeron las cadenas!". Xa, fóra do cárcere, en 1946 escribiulle dende A Guarda a Emilia Álvarez Sotellín (sic) (Mondariz), agradecéndolle os coidados "dedicados a este trozo de tierra que encierra los tristes restos de unos sacrificados que, por defender los derechos de la humanidad, cayeron por no levantarse jamás". Noutra, datada o 28 de outubro de aquel ano di que "fui a Mondariz (...) a visitar, por primera vez la tumba de aquel inolvidable esposo mío".

En La Depuración del Magisterio Nacional, unha ollada aos mestres depurados no Concello de Tomiño permítenos localizar a Xosé Izquierdo Balbuena, mestre de Taboada, con resolución de traslado

...vincia e inhabilitación para cargos directivos. Xoaquín Sanmartín López, mestre de Santa María de Tebra: aínda que os cargos eran de "actitudes contrarias a la Causa Nacional", "Ideología/Simpatías de izquierdas" e "Irreligiosidad/Ateísmo". O 22 de marzo de 1944 escribe: "¡al fin, cayeron las cadenas!". Xa, fóra do cárcere, en 1946 escribiulle dende A Guarda a Emilia Álvarez Sotellín (sic) (Mondariz), agradecéndolle os coidados "dedicados a este trozo de tierra que encierra los tristes restos de unos sacrificados que, por defender los derechos de la humanidad, cayeron por no levantarse jamás". Noutra, datada o 28 de outubro de aquel ano di que "fui a Mondariz (...) a visitar, por primera vez la tumba de aquel inolvidable esposo mío".

En La Depuración del Magisterio Nacional, unha ollada aos mestres depurados no Concello de Tomiño permítenos localizar a Xosé Izquierdo Balbuena, mestre de Taboada, con resolución de traslado

...vincia e inhabilitación para cargos directivos. Xoaquín Sanmartín López, mestre de Santa María de Tebra: aínda que os cargos eran de "actitudes contrarias a la Causa Nacional", "Ideología/Simpatías de izquierdas" e "Irreligiosidad/Ateísmo". O 22 de marzo de 1944 escribe: "¡al fin, cayeron las cadenas!". Xa, fóra do cárcere, en 1946 escribiulle dende A Guarda a Emilia Álvarez Sotellín (sic) (Mondariz), agradecéndolle os coidados "dedicados a este trozo de tierra que encierra los tristes restos de unos sacrificados que, por defender los derechos de la humanidad, cayeron por no levantarse jamás". Noutra, datada o 28 de outubro de aquel ano di que "fui a Mondariz (...) a visitar, por primera vez la tumba de aquel inolvidable esposo mío".

En La Depuración del Magisterio Nacional, unha ollada aos mestres depurados no Concello de Tomiño permítenos localizar a Xosé Izquierdo Balbuena, mestre de Taboada, con resolución de traslado

...vincia e inhabilitación para cargos directivos. Xoaquín Sanmartín López, mestre de Santa María de Tebra: aínda que os cargos eran de "actitudes contrarias a la Causa Nacional", "Ideología/Simpatías de izquierdas" e "Irreligiosidad/Ateísmo". O 22 de marzo de 1944 escribe: "¡al fin, cayeron las cadenas!". Xa, fóra do cárcere, en 1946 escribiulle dende A Guarda a Emilia Álvarez Sotellín (sic) (Mondariz), agradecéndolle os coidados "dedicados a este trozo de tierra que encierra los tristes restos de unos sacrificados que, por defender los derechos de la humanidad, cayeron por no levantarse jamás". Noutra, datada o 28 de outubro de aquel ano di que "fui a Mondariz (...) a visitar, por primera vez la tumba de aquel inolvidable esposo mío".

En La Depuración del Magisterio Nacional, unha ollada aos mestres depurados no Concello de Tomiño permítenos localizar a Xosé Izquierdo Balbuena, mestre de Taboada, con resolución de traslado

...vincia e inhabilitación para cargos directivos. Xoaquín Sanmartín López, mestre de Santa María de Tebra: aínda que os cargos eran de "actitudes contrarias a la Causa Nacional", "Ideología/Simpatías de izquierdas" e "Irreligiosidad/Ateísmo". O 22 de marzo de 1944 escribe: "¡al fin, cayeron las cadenas!". Xa, fóra do cárcere, en 1946 escribiulle dende A Guarda a Emilia Álvarez Sotellín (sic) (Mondariz), agradecéndolle os coidados "dedicados a este trozo de tierra que encierra los tristes restos de unos sacrificados que, por defender los derechos de la humanidad, cayeron por no levantarse jamás". Noutra, datada o 28 de outubro de aquel ano di que "fui a Mondariz (...) a visitar, por primera vez la tumba de aquel inolvidable esposo mío".

En La Depuración del Magisterio Nacional, unha ollada aos mestres depurados no Concello de Tomiño permítenos localizar a Xosé Izquierdo Balbuena, mestre de Taboada, con resolución de traslado

...vincia e inhabilitación para cargos directivos. Xoaquín Sanmartín López, mestre de Santa María de Tebra: aínda que os cargos eran de "actitudes contrarias a la Causa Nacional", "Ideología/Simpatías de izquierdas" e "Irreligiosidad/Ateísmo". O 22 de marzo de 1944 escribe: "¡al fin, cayeron las cadenas!". Xa, fóra do cárcere, en 1946 escribiulle dende A Guarda a Emilia Álvarez Sotellín (sic) (Mondariz), agradecéndolle os coidados "dedicados a este trozo de tierra que encierra los tristes restos de unos sacrificados que, por defender los derechos de la humanidad, cayeron por no levantarse jamás". Noutra, datada o 28 de outubro de aquel ano di que "fui a Mondariz (...) a visitar, por primera vez la tumba de aquel inolvidable esposo mío".

En La Depuración del Magisterio Nacional, unha ollada aos mestres depurados no Concello de Tomiño permítenos localizar a Xosé Izquierdo Balbuena, mestre de Taboada, con resolución de traslado

...vincia e inhabilitación para cargos directivos. Xoaquín Sanmartín López, mestre de Santa María de Tebra: aínda que os cargos eran de "actitudes contrarias a la Causa Nacional", "Ideología/Simpatías de izquierdas" e "Irreligiosidad/Ateísmo". O 22 de marzo de 1944 escribe: "¡al fin, cayeron las cadenas!". Xa, fóra do cárcere, en 1946 escribiulle dende A Guarda a Emilia Álvarez Sotellín (sic) (Mondariz), agradecéndolle os coidados "dedicados a este trozo de tierra que encierra los tristes restos de unos sacrificados que, por defender los derechos de la humanidad, cayeron por no levantarse jamás". Noutra, datada o 28 de outubro de aquel ano di que "fui a Mondariz (...) a visitar, por primera vez la tumba de aquel inolvidable esposo mío".

En La Depuración del Magisterio Nacional, unha ollada aos mestres depurados no Concello de Tomiño permítenos localizar a Xosé Izquierdo Balbuena, mestre de Taboada, con resolución de traslado

...vincia e inhabilitación para cargos directivos. Xoaquín Sanmartín López, mestre de Santa María de Tebra: aínda que os cargos eran de "actitudes contrarias a la Causa Nacional", "Ideología/Simpatías de izquierdas" e "Irreligiosidad/Ateísmo". O 22 de marzo de 1944 escribe: "¡al fin, cayeron las cadenas!". Xa, fóra do cárcere, en 1946 escribiulle dende A Guarda a Emilia Álvarez Sotellín (sic) (Mondariz), agradecéndolle os coidados "dedicados a este trozo de tierra que encierra los tristes restos de unos sacrificados que, por defender los derechos de la humanidad, cayeron por no levantarse jamás". Noutra, datada o 28 de outubro de aquel ano di que "fui a Mondariz (...) a visitar, por primera vez la tumba de aquel inolvidable esposo mío".

En La Depuración del Magisterio Nacional, unha ollada aos mestres depurados no Concello de Tomiño permítenos localizar a Xosé Izquierdo Balbuena, mestre de Taboada, con resolución de traslado

...vincia e inhabilitación para cargos directivos. Xoaquín Sanmartín López, mestre de Santa María de Tebra: aínda que os cargos eran de "actitudes contrarias a la Causa Nacional", "Ideología/Simpatías de izquierdas" e "Irreligiosidad/Ateísmo". O 22 de marzo de 1944 escribe: "¡al fin, cayeron las cadenas!". Xa, fóra do cárcere, en 1946 escribiulle dende A Guarda a Emilia Álvarez Sotellín (sic) (Mondariz), agradecéndolle os coidados "dedicados a este trozo de tierra que encierra los tristes restos de unos sacrificados que, por defender los derechos de la humanidad, cayeron por no levantarse jamás". Noutra, datada o 28 de outubro de aquel ano di que "fui a Mondariz (...) a visitar, por primera vez la tumba de aquel inolvidable esposo mío".

En La Depuración del Magisterio Nacional, unha ollada aos mestres depurados no Concello de Tomiño permítenos localizar a Xosé Izquierdo Balbuena, mestre de Taboada, con resolución de traslado

...vincia e inhabilitación para cargos directivos. Xoaquín Sanmartín López, mestre de Santa María de Tebra: aínda que os cargos eran de "actitudes contrarias a la Causa Nacional", "Ideología/Simpatías de izquierdas" e "Irreligiosidad/Ateísmo". O 22 de marzo de 1944 escribe: "¡al fin, cayeron las cadenas!". Xa, fóra do cárcere, en 1946 escribiulle dende A Guarda a Emilia Álvarez Sotellín (sic) (Mondariz), agradecéndolle os coidados "dedicados a este trozo de tierra que encierra los tristes restos de unos sacrificados que, por defender los derechos de la humanidad, cayeron por no levantarse jamás". Noutra, datada o 28 de outubro de aquel ano di que "fui a Mondariz (...) a visitar, por primera vez la tumba de aquel inolvidable esposo mío".

En La Depuración del Magisterio Nacional, unha ollada aos mestres depurados no Concello de Tomiño permítenos localizar a Xosé Izquierdo Balbuena, mestre de Taboada, con resolución de traslado

...vincia e inhabilitación para cargos directivos. Xoaquín Sanmartín López, mestre de Santa María de Tebra: aínda que os cargos eran de "actitudes contrarias a la Causa Nacional", "Ideología/Simpatías de izquierdas" e "Irreligiosidad/Ateísmo". O 22 de marzo de 1944 escribe: "¡al fin, cayeron las cadenas!". Xa, fóra do cárcere, en 1946 escribiulle dende A Guarda a Emilia Álvarez Sotellín (sic) (Mondariz), agradecéndolle os coidados "dedicados a este trozo de tierra que encierra los tristes restos de unos sacrificados que, por defender los derechos de la humanidad, cayeron por no levantarse jamás". Noutra, datada o 28 de outubro de aquel ano di que "fui a Mondariz (...) a visitar, por primera vez la tumba de aquel inolvidable esposo mío".

En La Depuración del Magisterio Nacional, unha ollada aos mestres depurados no Concello de Tomiño permítenos localizar a Xosé Izquierdo Balbuena, mestre de Taboada, con resolución de traslado

...vincia e inhabilitación para cargos directivos. Xoaquín Sanmartín López, mestre de Santa María de Tebra: aínda que os cargos eran de "actitudes contrarias a la Causa Nacional", "Ideología/Simpatías de izquierdas" e "Irreligiosidad/Ateísmo". O 22 de marzo de 1944 escribe: "¡al fin, cayeron las cadenas!". Xa, fóra do cárcere, en 1946 escribiulle dende A Guarda a Emilia Álvarez Sotellín (sic) (Mondariz), agradecéndolle os coidados "dedicados a este trozo de tierra que encierra los tristes restos de unos sacrificados que, por defender los derechos de la humanidad, cayeron por no levantarse jamás". Noutra, datada o 28 de outubro de aquel ano di que "fui a Mondariz (...) a visitar, por primera vez la tumba de aquel inolvidable esposo mío".

En La Depuración del Magisterio Nacional, unha ollada aos mestres depurados no Concello de Tomiño permítenos localizar a Xosé Izquierdo Balbuena, mestre de Taboada, con resolución de traslado

...vincia e inhabilitación para cargos directivos. Xoaquín Sanmartín López, mestre de Santa María de Tebra: aínda que os cargos eran de "actitudes contrarias a la Causa Nacional", "Ideología/Simpatías de izquierdas" e "Irreligiosidad/Ateísmo". O 22 de marzo de 1944 escribe: "¡al fin, cayeron las cadenas!". Xa, fóra do cárcere, en 1946 escribiulle dende A Guarda a Emilia Álvarez Sotellín (sic) (Mondariz), agradecéndolle os coidados "dedicados a este trozo de tierra que encierra los tristes restos de unos sacrificados que, por defender los derechos de la humanidad, cayeron por no levantarse jamás". Noutra, datada o 28 de outubro de aquel ano di que "fui a Mondariz (...) a visitar, por primera vez la tumba de aquel inolvidable esposo mío".

En La Depuración del Magisterio Nacional, unha ollada aos mestres depurados no Concello de Tomiño permítenos localizar a Xosé Izquierdo Balbuena, mestre de Taboada, con resolución de traslado

...vincia e inhabilitación para cargos directivos. Xoaquín Sanmartín López, mestre de Santa María de Tebra: aínda que os cargos eran de "actitudes contrarias a la Causa Nacional", "Ideología/Simpatías de izquierdas" e "Irreligiosidad/Ateísmo". O 22 de marzo de 1944 escribe: "¡al fin, cayeron las cadenas!". Xa, fóra do cárcere, en 1946 escribiulle dende A Guarda a Emilia Álvarez Sotellín (sic) (Mondariz), agradecéndolle os coidados "dedicados a este trozo de tierra que encierra los tristes restos de unos sacrificados que, por defender los derechos de la humanidad, cayeron por no levantarse jamás". Noutra, datada o 28 de outubro de aquel ano di que "fui a Mondariz (...) a visitar, por primera vez la tumba de aquel inolvidable esposo mío".

En La Depuración del Magisterio Nacional, unha ollada aos mestres depurados no Concello de Tomiño permítenos localizar a Xosé Izquierdo Balbuena, mestre de Taboada, con resolución de traslado

...vincia e inhabilitación para cargos directivos. Xoaquín Sanmartín López, mestre de Santa María de Tebra: aínda que os cargos eran de "actitudes contrarias a la Causa Nacional", "Ideología/Simpatías de izquierdas" e "Irreligiosidad/Ateísmo". O 22 de marzo de 1944 escribe: "¡al fin, cayeron las cadenas!". Xa, fóra do cárcere, en 1946 escribiulle dende A Guarda a Emilia Álvarez Sotellín (sic) (Mondariz), agradecéndolle os coidados "dedicados a este trozo de tierra que encierra los tristes restos de unos sacrificados que, por defender los derechos de la humanidad, cayeron por no levantarse jamás". Noutra, datada o 28 de outubro de aquel ano di que "fui a Mondariz (...) a visitar, por primera vez la tumba de aquel inolvidable esposo mío".

En La Depuración del Magisterio Nacional, unha ollada aos mestres depurados no Concello de Tomiño permítenos localizar a Xosé Izquierdo Balbuena, mestre de Taboada, con resolución de traslado

...vincia e inhabilitación para cargos directivos. Xoaquín Sanmartín López, mestre de Santa María de Tebra: aínda que os cargos eran de "actitudes contrarias a la Causa Nacional", "Ideología/Simpatías de izquierdas" e "Irreligiosidad/Ateísmo". O 22 de marzo de 1944 escribe: "¡al fin, cayeron las cadenas!". Xa, fóra do cárcere, en 1946 escribiulle dende A Guarda a Emilia Álvarez Sotellín (sic) (Mondariz), agradecéndolle os coidados "dedicados a este trozo de tierra que encierra los tristes restos de unos sacrificados que, por defender los derechos de la humanidad, cayeron por no levantarse jamás". Noutra, datada o 28 de outubro de aquel ano di que "fui a Mondariz (...) a visitar, por primera vez la tumba de aquel inolvidable esposo mío".

En La Depuración del Magisterio Nacional, unha ollada aos mestres depurados no Concello de Tomiño permítenos localizar a Xosé Izquierdo Balbuena, mestre de Taboada, con resolución de traslado

...vincia e inhabilitación para cargos directivos. Xoaquín Sanmartín López, mestre de Santa María de Tebra: aínda que os cargos eran de "actitudes contrarias a la Causa Nacional", "Ideología/Simpatías de izquierdas" e "Irreligiosidad/Ateísmo". O 22 de marzo de 1944 escribe: "¡al fin, cayeron las cadenas!". Xa, fóra do cárcere, en 1946 escribiulle dende A Guarda a Emilia Álvarez Sotellín (sic) (Mondariz), agradecéndolle os coidados "dedicados a este trozo de tierra que encierra los tristes restos de unos sacrificados que, por defender los derechos de la humanidad, cayeron por no levantarse jamás". Noutra, datada o 28 de outubro de aquel ano di que "fui a Mondariz (...) a visitar, por primera vez la tumba de aquel inolvidable esposo mío".

En La Depuración del Magisterio Nacional, unha ollada aos mestres depurados no Concello de Tomiño permítenos localizar a Xosé Izquierdo Balbuena, mestre de Taboada, con resolución de traslado

...vincia e inhabilitación para cargos directivos. Xoaquín Sanmartín López, mestre de Santa María de Tebra: aínda que os cargos eran de "actitudes contrarias a la Causa Nacional", "Ideología/Simpatías de izquierdas" e "Irreligiosidad/Ateísmo". O 22 de marzo de 1944 escribe: "¡al fin, cayeron las cadenas!". Xa, fóra do cárcere, en 1946 escribiulle dende A Guarda a Emilia Álvarez Sotellín (sic) (Mondariz), agradecéndolle os coidados "dedicados a este trozo de tierra que encierra los tristes restos de unos sacrificados que, por defender los derechos de la humanidad, cayeron por no levantarse jamás". Noutra, datada o 28 de outubro de aquel ano di que "fui a Mondariz (...) a visitar, por primera vez la tumba de aquel inolvidable esposo mío".

En La Depuración del Magisterio Nacional, unha ollada aos mestres depurados no Concello de Tomiño permítenos localizar a Xosé Izquierdo Balbuena, mestre de Taboada, con resolución de traslado

...vincia e inhabilitación para cargos directivos. Xoaquín Sanmartín López, mestre de Santa María de Tebra: aínda que os cargos eran de "actitudes contrarias a la Causa Nacional", "Ideología/Simpatías de izquierdas" e "Irreligiosidad/Ateísmo". O 22 de marzo de 1944 escribe: "¡al fin, cayeron las cadenas!". Xa, fóra do cárcere, en 1946 escribiulle dende A Guarda a Emilia Álvarez Sotellín (sic) (Mondariz), agradecéndolle os coidados "dedicados a este trozo de tierra que encierra los tristes restos de unos sacrificados que, por defender los derechos de la humanidad, cayeron por no levantarse jamás". Noutra, datada o 28 de outubro de aquel ano di que "fui a Mondariz (...) a visitar, por primera vez la tumba de aquel inolvidable esposo mío".

En La Depuración del Magisterio Nacional, unha ollada aos mestres depurados no Concello de Tomiño permítenos localizar a Xosé Izquierdo Balbuena, mestre de Taboada, con resolución de traslado

...vincia e inhabilitación para cargos directivos. Xoaquín Sanmartín López, mestre de Santa María de Tebra: aínda que os cargos eran de "actitudes contrarias a la Causa Nacional", "Ideología/Simpatías de izquierdas" e "Irreligiosidad/Ateísmo". O 22 de marzo de 1944 escribe: "¡al fin, cayeron

HISTORIAS DE VIDA (VII)

Xosé Roxelio
Otero Espasandín

POR ANXO SERAFÍN PORTO UCHA

De entre os mestres galegos da diáspora, non podemos deixar de referirnos a Xosé Roxelio "Otero Espasandín" nacido en Santa Oiaia de Castro (concello de Cerdado, Pontevedra), na "antiga e raxa" Terra de Montes, o 9 de decembro de 1900. Aos 14 anos iniciaba estudos de Maxisterio na Escola Normal Superior de Santiago de Compostela. Antes de cumprir os 20 anos, acadou o título de mestre de primeira ensinanza. Logo de rematar a carreira, tivo que facer o servizo militar. Marchou co Batallón Expedicionario do Rexemento "Zaragoza" a Marrocos, tras o desastre de Annual. Alí coñeceu a Rafael Dieste. A amizade iniciara co ranxeiro perdurando sempre. Naquel marco militar inhóspito coincidiu tamén con Brea Sagrado e Amado Villar, coas que compartiu inquietudes.

Ao regresar a Galicia, Otero Espasandín exerceu a docencia como mestre de primeiro ensino no Pósito de Pescadores de Santa Oiaia de Ribeira e, pouco despois, nun colexio privado do mesmo lugar. Colaborou, ao mesmo tempo, nos xornais Faro de Vigo, Galicia e El Pueblo Galego, así como na Revista Nós. Pertencía a xeración de 1925, xunto con Bal y Gay, Dieste, Maside, Manuel Antonio, Enrique Fernández Sendín ("Fersen"), etc. A partir de 1929, mentres a irmá - maior, Dolores, decidía emigrar á Arxentina, el, co obxecto de ampliar estudos, trasladouse a Madrid, á Escola Superior de Maxisterio. Asistiu tamén a clases de Matemáticas e de Filosofía na Universidade Central, traballou no Museo de Ciencias e participou nos ambientes culturais, xunto a outros membros da súa xeración. Durante a súa estada en Madrid vellelouse, a través do seu amigo Rafael Dieste, a diversos círculos literarios. Xosé Luis Avellos fai referencia a súa asistencia á tertulia da Casa das Flores, de Eduardo Dieste, segundo de contubernio en La Granja El Henar, cando se desprazaban alí Eduardo Dieste, Luguís, o pintor ourensán Cándido Fernández Mazas, Alberto Fernández, María Zambrano, etc. Na Escola Internacional Plurilingüe, coñeceu a Alicia Ortiz Alonso, profesora traxica el no citado centro, coa que casou. Contraeron matrimonio en febreiro de 1934. Segundo nos conta Xosé Anxo García López nun artigo moi completo sobre Otero Espasandín, "antes de que rematara o ano, o vinte de decembro, naceran dous xemeiros, dos cales só sobreviviu a súa filla Alicia".

Como sinala Fernández del Riego, a estancia na capital non supuxo desentendemento para coa cultura galega, vinculado a ela dende a primeira xuventude. Alí están os contactos con Manuel Antonio, Amado Carballo - de quen prologou o seu libro póstumo O Galo - ou o pintor Carlos Maside. O cumprimento co Seminario de Estudos Galegos, do que era socio protector. Os poemas en lingua galega. Teño nas miñas mans unha sinxela - mais tamén fermosa - edición, ofrecida hai algúns anos en homenaxe a quen foi un dos máis ilustres fillos da Terra de Montes, pola Asociación "Amigos da Terra de Montes", poemas dispersos, "saídos dun exilio coestelo pola saudade", nos que canta ao ruído do río nas Pontes do Lézor, ao Pico de Castrodor -me abala do cal nacera-, ao Serán, á Choiva de abril, ao Dolmen de Oleiros, ao Solpor. Poemas pertencentes a un libro inédito, enviados para o volume IV, Os contemporáneos, da "Escola de poesía galega", editado en 1955 pola editorial Galaxia.

Otero Espasandín colaborou na revista Nueva España. Esta Revista quincenal - saída en xaneiro de 1930 e convertida máis tarde en "Semanario Político-Social" - contou na dirección con A. Espina, Díaz Fernández ou o crítico musical A. Salazar. Otero Espasandín participou tamén moi activamente nas Misións Pedagóxicas, durante a segunda república. Precisamente no ano 1933, entre o 11 de agosto e o 17 de decembro, estendéronse a Misións polas catro provincias galegas. Xunto a Rafael Dieste, colaboraron Ramón Gaya, Antonio Sánchez Barbadó, Arturo Serrano Plaia, Cándido Fernández Mazas, Antonio Ramos Varela e o propio Xosé Otero Espasandín, como temos recollido na Institución Libre de Enseñanza en Galicia.

Segundo Carlos Fernández, en Aizamiroto e Guerra civil en Galicia (1936-1939), Otero Espasandín estaba a rematar un libro sobre a Matemática moderna para a Editorial Aguilar no momento do alzamento militar. Combatía na guerra no bando republicano. O traballo da contenda guindouno ao exilio en 1939. Pasou a fronteira con Francia, xurto a Rafael Dieste e outros compañeiros da revista Hora de España. Coos compañeiros, viviu a experiencia do campo de concentración de Saint-Cyprien. Liberado no 1939 polas autoridades inglesas, trasladouse a Inglaterra. A súa dona (que tiña unha irmá - alí - Elena) e máis a filla embarcaban dende o porto de Barcelona en 1938.

A familia sostívose gracias ao pequeno soldo que Alicia percibía como profesora de español d' unha escola de secundaria en Norwich. As dificultades e a chegada da guerra mundial levárona a deixar Europa. En 1941 marchou rumbo a Arxentina, onde o recibiu un grupo de exiliados. En Bos Aires establece contacto con antigos compañeiros da súa xeración, como Rafael Dieste ou o pintor Coimero; tamén con outros intelectuais galegos exiliados, como Luis Seoane, Lorenzo Varela e Arturo Cuadrado. Comezou a traballar na Editorial Atlántida, na que se encargou da escritura de 20 volumes da colección "Oro" e diversos libros de ensaio. Ao mesmo tempo, traduciu e colaborou en distintas revistas. Foi moi importante o traballo de divulgación científica desenvolvido. Publicou tamén dous volumes de ensaios, Nuevo tablero de la política mundial e Riego y promesa de la ciencia, e unha monografía sobre a pintura de Coimero, entre outros. Foi esta unha das etapas máis creativas da súa vida.

Otero Espasandín, segundo foto de Luis Seoane

Frecuentou o coloquio do "Tortoni" con Lorenzo Varela, Dieste, Seoane, Frontini, Baudizzone e Arturo Cuadrado, entre outros. Fixo traducións do francés e do inglés, enviou artigos as revistas Sur, Correo Literario, Galicia, Galicia Emigrante, De Mar a Mar, etc., prestando a súa colaboración nas empresas culturais máis sobranceiras.

Sen embargo, non tivo posibilidade de abrirse camiño no mundo da docencia. A partir de 1947 acougou nos Estados Unidos. Foi nomeado, primeiro, director do departamento de español nun "College" de Waynesburg (Pennsylvania). Seis anos máis tarde, en 1953, marchaba a Washington, como profesor dunha Escola do departamento de Agricultura. Traballou tamén para o Bolofin da Organización Mundial da Saúde, da ONU, como editor e conselleiro de tradución ao español. En 1964 apareceu o seu último libro, Cuentos que me contó Dieste.

Para el - como sinala nos poemas escoltados - a poesía era algo así como o aire que respiraba, cultivándoa de cando en cando e vivíndoa onde quixera que se atopara. El sabía ben que un día calquera os seus alí quedarían "valdeiros de verdade, de poesía"; que non habería para eles "cores, augas claras ou sombras, horizontes mareiros nin liñas de curmes" - non habería "música de paxaros nin de outra cras...".

Casada a súa filla cun diplomático inglés, en 1977 faleceu a súa dona. Sen moverse de Bethesda, de vez en cando recibía a visita da filla e máis os dous netos. Aquí sorprende a noticia do pasamento de Dieste. Sen ter volado desde 1936 á súa Terra, Xosé Otero Espasandín faleceu o 15 de outubro de 1987.

FONTE

Conversas con Aurora Marco. Debuxo de L. Seoane, reproducido da G.E.G. Ademais:

AXEITOS, X.L. (1983): "Dos arquivos do Rafael Dieste. Carta de Xosé Otero Espasandín a Rafael Dieste", Boletín Galego de Literatura, 10, pp. 89-94.

FERNÁNDEZ DEL RIEGO, F.: "OTERO ESPASANDÍN, José Rogelio", Gran Enciclopedia Galega, t. 23, pp. 151-152.

FERNÁNDEZ SANTANDER, C. (2000): Aizamiroto e Guerra Civil en Galicia (1936-1939), Sada - A Coruña, Edicións do Castro, p. 1105.

GARCÍA LÓPEZ, X.A. (2001): "Un poema para dous aniversarios: Otero Espasandín carta a Amado Carballo", Doma, 27, pp. 137-149.

MUÑOZ, C. (1994): "José Otero Espasandín", Introducción a J. OTERO ESPASANDÍN: Cuentos que me contó Dieste, Sada - A Coruña, Edicións do Castro, pp. 5-9.

PORTO UCHA, A.S. (1986): "Las Misiones Pedagógicas en Galicia", en La Institución Libre de Enseñanza en Galicia, Sada - A Coruña, Edicións do Castro, cap. VII.

A PENEIRA

1ª QUINCENA, OUTUBRO 2001

HISTORIAS DE VIDA (IX)

Xosé Pino Expósito

(1ª parte)

POR ANXO SERAFÍN PORTO UCHA

O 24 de febreiro de 1892 naceu en San Miguel de Corzáns (concello de Salvaterra de Miño, Pontevedra) Xosé Pino Expósito. Era fillo de Manuel Pino Gayoso e de Mª Dolores Valado Andrade. A familia tivo sete fillos: Isolina, Xosé, Antonio, Xosé, Manuela, Roxello e Xesusa. O segundo apelido, "Expósito", que Xosé Pino quixo levar sempre, correspondía en principio á súa nai. Parece ser que un incendio no rexistro civil retrasou naquel tempo o proceso de actualización dos datos, do apelido Valado, que lle pertence. Tanto o seu pai coma o seu avó Xosé Benito del Pino Miguez, foron mestres de primeiro ensino. Trátase dunha familia de antigo en Corzáns, onde existe incluso un peto ou oratorio de ánimas, que leva o nome da familia, doado polo seu propio avó.

Xosé Pino Expósito debuxou cursar o ensino primario no seu Corzáns natal. Temos rexistrado ao seu pai Manuel Pino como mestre de Corzáns no curso 1922-23, onde Xesús, o fillo deste, realizou as prácticas escolares como estudante de magisterio naquel mesmo ano. Seguindo a tradición familiar, Xosé Pino foi tamén a carreira de mestre. Cursou estudos na Escola Normal de Pontevedra. O título de Mestre de Primeira Ensinanza Superior leva data de 10 de marzo de 1916.

Segundo a súa Folla de Servicios (que emblemente nos foi facilitada pola familia nunha entrevista), obtivo en Oposición por turno libre a Escola de Randufe (Tui) en 1916, anque non se puxo á fronte da mesma ata o 1º de xaneiro de 1917, "por hallarse prestando servizo en filas". O soldo era entón de mil pesetas anuais. En Randufe permaneceu ata 1928. Gañaba daquela 3.000 pesetas ao ano.

Estando de mestre en Randufe, no curso 1922-23 fixéronse prácticas na súa escola Aresio Martínez Martínez e Alfredo Gándara Alonso. A parte doutros factores (proximidade, relación familiar, etc), polo que levamos constatado noutros casos semellantes, o feito de que os alumnos se decidisen por facer as prácticas cun determinado mestre era sinal do prestixio deste á fronte dunha determinada escola. No curso 1925-26, realizaron as prácticas Manuel López Lorenzo e Domingo Gándara Alonso. Este alumno volveu á escola de Xosé Pino no curso seguinte 1926-27, xunto con Francisco González Barreira. No 1927-28, ademais de González Barreira, localizámonos no período de prácticas a Xoaquín Romero Miguez. Ademais do seu labor docente, Xosé Pino Expósito foi tamén concelleiro en Tui naqueles anos.

Nestes meses, casou con Laura Álvarez Novás, natural da veciña freguesía de San Salvador de Leiroado. Vinculada a Meider, polas seus ascendentes. O seu pai, Xoán Álvarez González, foi alcalde de As Neves na Dictadura de Primo de Rivera. Laura, nacida o 3 de maio de 1894, era tamén mestra superior. O fillo foiulle expedido o 12 de decembro de 1913. Naquel mesmo ano facíase cargo internamente da escola de nenas de As Neves. Rexentou logo, tamén internamente, as escolas de Liliáns (1919), Randufe (curso 1921-22), Tui (marzo-abril 1923), Chénio (marzo 1924-abril 1925) e Baldríns (maio 1925-marzo 1926). Por R.O. de 10 de marzo de 1926 (Gaceta do 15/3) obtíña en propiedade a escola de nenas de Traspelais, en Fomelos de Montes. Cesou o 20 de outubro de 1928 por excedencia voluntaria. Reingresou por R.O. de 13 de decembro de 1930 na escola de Paredes (Ponteareas), onde continuaba, segundo a súa Folla de Servicios, en xuño de 1934.

As excedencias xustificábanse a miúdo naquel tempo para as mulleres na esbena da súa dobre función de mes-

tras e nais, nun sistema educativo onde as escolas unitarias supoñían a maior parte dos casos un total illamento para a familia. Xosé Pino e Laura Álvarez tiveron tres fillos: Antonio, Carlos e Xoán Xosé. Comentámonos na entrevista como Laura se desprazaba cos fillos dende Randufe, primei-

Á dereita Xosé Pino e a súa primeira dona, Laura Álvarez (esquerda)

ro no tren ata Redondela, para continuar logo no coche de liña a Fomelos de Montes. Ali vivían a recoleitos de Traspelais, por camiños e camiños, ao carceiro de estrada. A parroquia vivía, sobre todo, da emigración. A mestra era moi estimada. Nela depositábase a confianza en tarefas como escribir cartas para os familiares en América. Misivas ilustradas con frecuencia con algún debuxiño ao respecto: unha pomba, un paxariño, unha flor. Quizais se conservase aínda algún exemplar nalgún atado familiar de correspondencia antiga. Naquela precariedade, en que se carecía de elementos básicos como a luz eléctrica, ata os mistos que traía a mestra eran solicitamente recibidos. Mantíñase incluso o lume aendido cando faltaban os fíostros. Cun soldo inicial de 500 pesetas anuais (reparese a diferenza cos mestres), gañaba agora 2000 pesetas.

Por R.O. de 28 de maio de 1928, Xosé Pino accedía, por concurso de traslado, a unha Sección da Escola Nacional Graduada de Ponteareas, na Castiñeira. Dende o punto de vista arquitectónico, as escolas estaban ubicadas no antigo edificio construído a principios do século XX, "gracias a la generosidad" - lembranos o folleto do actual Museo Municipal-de Isidoro Bugallal Araújo (1854-1914), vinculado familiarmente á vila ponteareá e Deputado a Cortes polo distrito de Ponteareas en 1903. Eran aqueles, claro está, outros tempos. Museo e Conservatorio Profesional de Música compartían hoxe aquel edificio. O ensino cíclico, asentado no noso sistema educativo coa Lei Moyano (1857), a través das escolas unitarias, ía ser reemplazado, anque moi lentamente, pola graduación da ensinanza. Segundo leva estudado Vñao Fraga, a partir de 1898 aparecen as primeiras escolas graduadas. Nese contexto sitúase a aparición do edificio para as Escolas Graduadas de Ponteareas.

Debido ao impulso republicano por mellorar a situación económica do magisterio, con Marcelino Domingo á cabeza do Ministerio de Instrución Pública e Rodolfo Llopis como Director Xeral de primeira ensinanza, a Xosé Pino Expósito aumentábase o soldo a 4000 pesetas, a partir de 1931. Aquí, en Ponteareas, viviu a familia a experiencia republicana. Aquí sufriu tamén as miserias da represión, coa guerra civil. Dos fillos, Antonio estudia medicina. Carlos e Xoán Xosé, seguindo a tradición familiar, fariáanse mestres; chegarían máis tarde a médico-xinecólogo e veterinario, respectivamente. Houbo, nembargantes, que sortear moitos atrancos. Como a necesidade do certificado de boa conduta en moitos casos.

Pero sorte tivo Antonio. Como fillo maior, participaría no ambiente ponteareá, do que nos dá conta Francisco Candeira Mosquera en O Condado na IIª República. Nas páxinas deste libro de Candeira achamos referencias ás Xuventudes Socialistas de Ponteareas, ás milicias da Casa do Pobo, republicanos, comunistas, etc. Dende o punto de vista cultural, o Teatro Colón acollía ao grupo dirixido "por el culto maestro de Angoares, compañeiro Pedro González". Benito Casanovas dirixía o Coro Mixto... Unha boa parte da xuventude da vila simpatizaba con este movemento de ilusión e esperanza. Por certo que neste texto constatamos a presenza de Xesús Pino Balado (figura con "b") como secretario da Federación Municipal Agraria de Salvaterra en 1933. O nome de Xesús Pino figura igualmente nun telegrama enviado dende Salvaterra á Sociedade "Hijos de Salvaterra en Buenos Aires" en 1931. Formaba parte da nova "Xunta Administrativa" do concello, encabezada por Manuel Mariño.

Xosé Pino Expósito presidía a nivel local a Asociación do Magisterio. Da Secretaría encargábase Gabino Fernández Figueira, mestre de Guláns, ao que lle dedicaremos outra Historia de vida. Pola casa de Xosé Pino pasaban moitos mestres da zona. Nunha ocasión houbo que defender ao mestre de Prado dunha inxustiza. No traballo de Candeira Mosquera hai algunhas referencias máis ao magisterio en Ponteareas no período republicano, recollidas da prensa da época: a presenza de Víctor Fraiz en Mondarte e nun acto en Moreira, coa súa defensa na mellora do ensino e dos dereitos da muller; ao papel conservador do mestre de Padrons e da mestra de Guláns nas eleccións; a Ignacio Ramírez, mestre de Cumar, nun mitin no Teatro Colón, en que presentaba aos oradores Herminio G. Covelo (presidente da Casa do Pobo... Xosé Barbado e Antonio Bibiá). Do traxido final dos irmáns Bibiá aportámonos algúns datos na Historia de vida de Apolonia Torres López, mestre ponteareá da Escola Graduada do Centro (Vigo).

Coa adversidade do alzamento, cambiáronse as cousas. Xosé Pino saíu na defensa do seu fillo Antonio, asumindo a responsabilidade dos feitos que se lle imputaban a este. Como sucedeu noutros casos (comparábase con Vicente Fraiz Castellanos - A Peneira, 1ª Quincena, Xullo 2001-), Antonio foi obrigatoriamente mobilizado e enviado á fronte, onde cala pouco despois. Para os pais, como consecuencia, comezaba o proceso de depuración.

(continúa)

17 QUINCEA, NOVIEMBRE 2001

A PENEIRA 33

HISTORIAS DE VIDA (X)

Martín Estévez Rodríguez

(1ª parte)

POR ANXO SERAFÍN PORTO UCHA

O percorrido por algunhas das vilas e lugares da provincia de Pontevedra, na procura de datos sobre o Maxisterio na época da República e Guerra Civil, lévanos á parte central da comarca de O Condado, ao municipio de As Neves. Antonio Estévez Iglesias, fillo do noso protagonista (Tono de Camilo, anterior fisicoculturista no concello de As Neves, con 43 anos de dedicación), evoca con emoción a historia do seu pobo. Estamos na parroquia de Santa María das Neves. Terras que pertencían á veciña de Santa María de Setodas ata 1903. Anterior concello de Setodas, que ten como punto de arranque a caída do Antigo Réxime e o inicio do constitucionalismo (1812), cos seus avances e retrocesos. Primeira sesión do Concello - este sen edificio propio- celebrada o 24 de marzo de 1842. A Chan dos Castellinos, asentamento da actual poboación. O culto á Virxe das Neves, dende unha suposta aparición a un pastorcillo no s. XVII. A capela a San Salvador. A romaría e o levantamento do actual templo da mesma época, non moi grande pero fermoso, de cruz latina, cun interesante retablo. Concello que pasa a denominarse de As Neves dende 1904. Dos personaxes da nobreza que tiñan relación con estas terras, María Agustina Sarmiento, filla do marqués de Salvaterra, unha das "meninas" no famoso cadro de Velázquez. Tortoreros, dende a lonxana fundación dunha escola polo Virrei do Perú (do que o noso entrevistado gustaría dispor de máis datos), o Marquesado do Pazo da Merced (Biburgos) a Escola de Artes e Oficios, o Instituto... Bataíns, coa súa "pedra dos piculos" ao lado do camiño que din "dos fados", que ía á Frangreira e Fisterra. Lilières, coa súa grande lareira para o secado do lino. O trallado nos teares, dos que recorda aínda "as Manuelas" e expresa a súa mágoa pola irremediable perda de toda esta industria antiga, case que desaparecida... Igual que a perda de moito material de arquivo, cando en 1942 cargaron 2 camiións de papeis. Este dato é importante para o estudo do Maxisterio, xa que os mestres tiñan presenza nas Xuntas Municipais de Instrución Pública e de Sanidade. Neste lugar e arredores, cheos de restos arqueolóxicos e de historia, co pai Miño facendo fronteira con Portugal polo Sur, centramos a nosa historia de vida.

O 11 de xuño de 1894 naceu en As Neves, na entón freguesía de Santa María de Setodas Martín Estévez Rodríguez, fillo de Antonio Estévez Pérez e de María Rodríguez Francisco. Seu pai, Antonio Estévez Pérez, foi Alcalde do concello entre 1918 e 1922. Despois de realizar os estudos primarios, Martín Estévez fíxose mestre na Escola Normal de Pontevedra. Foi aprobado para mestre de primeira ensinanza o 17 de xullo de 1913, verificando o correspondente depósito de título. Así consta na Certificación Académica Personal expedida o 23 de xuño de 1916, coa sinatura do Secretario Salvador de J. Ponsoda e o Visto e Prace do Director, Prudente Landín.

Dos tres periódicos que se publicaban en As Neves (El Azule, dirixido por Roxeiro Rivero, La Era e La Voz del Condado), Martín Estévez colaborou na fundación do segundo. Unha vez rematados os estudos de maxisterio, e cun curso de especialización, foi mestre de prisións, en Ourense. Este traballo non lle gustaba. Concouso entón a escola de Edreira, no concello de Avión (Ourense). Na volta á súa terra natal, estivo un ano de mestre en Vide. Logo, xa definitivamente en Setodas, ata a prematura morte en 1936. Durante a República colaborou na prensa dende o punto de vista cultural, concretamente en El Pueblo Gallego, que lideraba Patricia Valladares.

Nestes intreos casou con Celia Iglesias García. O matrimonio tivo tres fillos: Ramona (falecida de meninxite), Antonio (a quen entrevistamos) e Martín. Coa escola na parroquia de Setodas, vivían sempre en As Neves.

Na prateleira conversación, Antonio Estévez Iglesias amosa un sentimento especial para co seu avó materno, Camilo Iglesias Fernández, nacido en Vide o 24 de febreiro de 1880, máis tarde comerciante domiciliado en As Neves e concelheiro-Tenente de Alcalde de 1931 a 1936. Foi o concelheiro con máis votos na República. Fíxo as veces de pai de Antonio coa temperá morte daquel. Camilo Iglesias tiña un irmán, do que o noso entrevistado manifesta da mesma maneira un orgullo singular, polo que supuxo como exemplo de superación persoal.

Trátase de Antonio Iglesias Fernández, nado tamén en Vide o 5 de xullo de 1874, que cos estudos primarios emigrou á Arxentina. Traballou en Correos, foi á Universidade de Buenos Aires, fíxose doutor en Ciencias Económicas e desempeñou, entre outros, o cargo de Xefe de Intervención e Liquidación do Banco da Nación Arxentina. A súa Tese de Doutoramento traxo sobre "Población y emigración", aínda conservada. Votou "definitivamente" xubilado para a terra dos seus. Tiña xa daquela coche e chófer. Colaborou economicamente e de forma entrecortada en distintas obras para o pobo. Anque non tiña ambicións políticas, o seu irmán Camilo convenceouno para que se presentase candidato á alcaldía de As Neves. Foi Alcalde dende 1935 ata a chegada da guerra. Viuse obrigado a deixar precipitadamente o posto e volver de novo - agora xa irremediabilmente de forma definitiva - á Arxentina, pasando por Portugal. "Por tu culpa", díralle con ternura ao irmán, queixándose de non poder morrer na súa terra. O entrevistado amosounos unha copia da acta de toma de posesión do novo delegado da Orde Pública con facultades administrativas en As Neves, designado pola Autoridade Militar con data 30 de xullo de 1936, onde comparece Antonio Iglesias Fernández e se procede ao arqueo de caixa.

Abaixo: Certificación Personal da Escola Normal de Maestros

Martín Estévez Rodríguez

Esta Acta de entrega, coa sinatura do Alcalde sainte Antonio Iglesias, xustificaba a entrega dos atributos de Alcaldía. Contradictoriamente, púxéronlle, sen embargo, 500 pesetas de multa por marchar. Aínda con data 12 de outubro de 1937, o seu coche, un turismo marca "Morris" sodán de catro asentos, era requisado polo 8º Corpo de Exército, na Xefatura Administrativa e Requisa de Vigo. Claro que, logo, mandáronlle recado ao irmán que llelo devolvían, se entregaba dez mil pesetas... Leváronlle tamén a escopeta, os libros, agás un volume. Quixéronlle embargar da mesma maneira as contas e demais que tiña depositado no Banco Hispano-Americano, anque a entidade viguesa se negou, quizais polo seu alto cargo anterior na Banca Arxentina. A casa do seu irmán Camilo foi rexistrada moitos veces. Viñan cada tres días. Dicían que tiña unha emisora clandestina para comunicarse cos "rojos". O que simplemente tiña era unha radio, que lle deixaron sen lámpadas. Negouse a abandonar, con risco da súa vida, o fogar: "Eu non lle fixen mal a ninguén", dicía. Tivo que presentarse durante moito tempo no cuartel, anque logo foi absolto polo Tribunal de Responsabilidades Políticas.

Escuela Viva incluía en distintos números ao longo de 1935 unha lista de afiliados á "Asociación de Trabajadores de la Enseñanza de Vigo" (ATEV), sección galega da FETE. No número 23 (16-10-1935) figuran, entre outros, Xosé Benito González (mestre de A Carliza), Xosé Eugenio Pérez (de Achón), e Xoán Pérez Alonso de Vigo. Este último era moi amigo de Martín Estévez Rodríguez. Estudarian xuntos. No libro de Morente Valero La depuración del Magisterio Nacional, Xoán Pérez Alonso fíxose cargo dos fillos de "Roque", outro compañeiro de peor sorte. Estamos a falar de Xoaquín Antonio Álvarez Álvarez, mestre nacido igualmente en Arbo, fusilado por Concello de Guerra, visto no Pazo de Xustiza de Vigo en agosto de 1936. Vívoo con dous fillos pequenos e a súa nai cega, era coñecido por "Roque", segundo apelido do seu pai. Ao igual que no caso anterior, Antonio fálanos tamén con vehemencia do malogrado mestre de Barcela Xoán Alonso Pérez, separado da escola e asasinado, coñecido por "Sampayo", igualmente polo apelido de seu pai. No texto de Morente Valero figura como mestre de Arbo, con resolución de "separación do servizo e baixa na escalafón" (BOPP, 4-10-1937).

(Continuará)

Gaceta, Outubro 2001

A PENEIRA 29

HISTORIAS DE VIDA (XI)

Gaceta de Guláns, curso 1956-57. Manuel Tombo Paz co inspector Ramiro Sabell Mosquera

Manuel Tombo Paz

(1ª parte)

POR ANXO SERAFÍN PORTO UCHA

Manuel Tombo Paz naceu en Tourón, no concello de Ponte Caldelas (Pontevedra), en 1909. O apelido Tombo consta xa nun panleón familiar, na parte dereita da Igrexa parroquial, respectado fora do actual camposanto. Trátase dunha interesante construción funeraria, que denota a consideración da familia. Nun dos nichos algo flexíbeis localizamos as cinzas de Mª Antonia „Cortiz? de Tombo, falecida en 1889. Na visita ao actual cemiterio, no que se especifican a miúdo os difuntos procedentes de Vilarchán -lugar da mesma parroquia de Tourón-, achamos abundantes referencias aos apelidos Tombo-Paz.

Manuel Tombo Paz era sobriño de Xosé Martínez Franco, médico de Ponteareas na Segunda República. De acordo cos datos proporcionados polo noso entrevistado Cándido Porto González (Cándido "de Paulina", de Guláns), este médico fora anteriormente mestre da escola "La Antorcha" de Cristhade. De mozo traballara embarcado, fixera enfermía e medicina, ademais dos estudos para mestre. Segundo nos comentaba, beneficiárase da súa condición de estudante "de Patronato". Quizais sería "figuerista". Lembremos que, o que fora un personaxe "indiscutible e insustituible", co máis grande prestixio, influencia e autoridade nos reinos de Fernando VI e Carlos III, e con posterioridade un gran mecenas, Manuel Ventura Figueroa Barreiro, nado en 1708, no testamento outorgado antes de morrer (1783), declaraba: "Es mi voluntad que las otras quatro partes de mis bienes, rentas y efectos, reducidos a dinero en especie, se empleen en fincas redituables para que lo que produzessen cada año se apli-

que a favor de huérfanos parientes mías, ya sean para casarse o para entrar religiosas, y también para alimento de parientes míos en la propia forma, y sigan la carrera de estudios u otra de digno objeto y estimación ...". Saíran, así, beneficiados, ao longo de moitas xeracións, os naturais de distintas freguesías do arcebispado de Santiago e da antiga Terra de Montes, de donde eran oriúndos os seus antepasados. Isto explica a cantidade de xente que cursou estudos en parroquias como Viascón, Tenorio e arredores. Probablemente, tamén o noso protagonista se beneficiou de tal condición.

Xosé Martínez foi tamén médico en Guláns. Tiña o seu consultorio no antigo lugar de "Viñallán", na casa construída por Domingo Porto Estévez (pai do noso entrevistado). Comentábase Cándido Porto González que ao finar seu pai de accidente en 1923, D. Xosé interviu mesmo no remate das obras. Tivo aquí, dende 1924, tenda e consulta durante 11 anos, ata trasladarse de forense a Ponteareas. Candeira Mosquera recolle en *O Condado na IIª República* unha nota de El Tea (23-5-1931) onde a Comisión de Sanidade do Concello "dictaminou a obrigación de que o médico, señor Martínez, fixase a súa residencia no barrio da Ponte ou na mesma Vila". Viviu arriba da; hoxe, Ferretería Mariño. Casado con dona Arxentina Tombo (que finou en 1935), tivo dúas filias e tres fillos, un deles morto na guerra. Moi querido por aquí, e vinculado igualmente nos derradeiros tempos á parroquia de Xinzo. Outros médicos pontearens da época republicana foron Xosé Fernández de la Vega e Francisco Mosquera (D. Panchito), cunha grande intensidade política

durante a República. Candeira Mosquera lembrounos a súa participación en distintos actos, coma os mítins do ano 1931, en que interviñan, por exemplo, na Sociedade Progresista de Fornos da Riveira o Presidente da Sociedade Saturnino Piñeiro, xunto a Francisco Mosquera, Benito Casanovas, Conrado Estévez Garra e Amado Garra, entre outros; tamén Fernández de la Vega, nomeado Gobernador de Lugo aos poucos días das eleccións de febreiro de 1936 -logo Gobernador de Málaga-, era recibido o 8 de marzo cun grupo de amigos de esquerda republicana na Sociedade de Agricultores de Guláns.

Manuel Tombo Paz cursou estudos de Maxisterio na *Escuela Normal de Pontevedra*, polo Plan de Estudos de 1914. Segundo os datos de arquivo da Escuela Normal, rematou a carreira de mestre no curso escolar 1926-27. Tivo tres fillos. Ao enviuvir, casou novamente. Unha das súas donas era de Folgozo, onde exerceu de mestre.

Escuela Vivida informaba no seu número 19 (16 de setembro de 1935) que, de acordo coas vacantes de Galicia no concurso de traslados para mestres (Gaceta do 4/8), a Manuel Tombo Paz fóralle adxudicada a escola mixta de Freaza, en Traspelias (Fornelos de Montes). Este lugar debía de estar entón bastante poboado, xa que figuraba con 287 habitantes, fronte aos 121 dos anos seienta. Máis adiante, no número 29 do 2 de decembro de 1935, a mesma revista sinalaba na súa información provincial que Manuel Tombo Paz viña ocupando con anterioridade unha praza de mestre na escola da Graña (concello de O Covoio). (continuará)

28 A PENEIRA

1ª QUINCENA, XANERO 2002

HISTORIAS DE VIDA (XII)

Os mestres Gabino Fernández, Aurora Vidales e Clemente González cos representantes en "Brisa del Plata" de Guláns. Envío de material escolar. Ano 1929

Gabino Fernández Filgueira

(1ª parte)

POR ANXO SERAFÍN PORTO UCHA

Gabino Fernández Filgueira (D. Gabino, como é recordado con respecto na parroquia de Guláns) naceu en Vide, no entón concello de Setados, o 2 de agosto de 1895. Era fillo de Xosé Fernández e Teresa Filgueira. O matrimonio tivo varios fillos: Araceli, Encarnación, Manuel, (casou na Coruña e estivo sempre en Bos Aires), Rexina e o propio Gabino. Seu pai, natural de Lamela, na parroquia de Setados, comprara un capital ao lado da vía en Medáns e, para sufragar os gastos, emigrara a Arxentina. Teresa Filgueira era de Vide.

Gabino Fernández Filgueira iniciou os estudos no Seminario de Tul. Naquel contexto, ir a Tul era garantía de futuro. Sen embargo, deixou o Seminario. O pai díxolle que tiña que gañar a vida, e marchou a Arxentina. Volveu coa ilusión de proseguir estudos. En 1917 achámolo en Pontevedra na Escola Normal. Tiña daquela arredor de 22 anos. Segundo os datos de Arquivo da Normal, con data 29 de maio de 1917 completou con Antonio Guillán Herme na mellora de nota de ingreso, diante dun Tribunal formado por Salvador de Juan Ponsoda (Presidente), Domingo Fernández (Secretario) e Xosé Mª Rodríguez (Vocal). Polas nosas informacións sabemos que na

cidade do Lériz pasou en principio moita estreiteza. Con poucos cartos, paraba nunha pensión, onde enfermou. Escribiulle entón ao seu pai, que lle axudou economicamente. Na Normal pontevedresa consta como alumno destacado. Segundo a Memoria do curso 1920-21, no ano anterior acadara Matriculación de Honra en terceiro, precisamente xunto con Antonio Guillán Herme. Estamos no Plan de estudos de 1914, no

Estadutos da Sociedade "Brisas del Plata"

que a carreira duraba catro anos. Debeu facerse mestre, polo tanto, en 1921.

O primeiro destino do que temos noticias foi Moreira. Viviu pronto, contraeu segundas nupcias con Dolores Vázquez. Desta segunda muller tivo dous fillos: Gabino e Carme. Arredor de 1926 atopámoste en Guláns. A casa-escola e a casa-habitación radicaban nunha parte alugada do edificio construído por Francisco González Ucha, que reservara o baixo para actividade comercial (tenda e taberna). Da estima con que contaba en Guláns e das privacións do maxisterio daquel tempo é expresivo o que me dicía un dos seus alumnos, Cardo Porto González, nunha entrevista sobre o noso protagonista: "Eu fun ao bautizo de Carmiña, e mifa nai mandounme a mellor galiña que tiñamos".

En Guláns tomou contacto aínda coas iniciativas parroquiais. Unha destas accións de progreso era a sociedade de emigrantes "Brisas del Plata" (Sociedad Hijos de Gulanes en El Plata. Pro-Instrucción, Fomento y Protección), fundada en Bos Aires o 12 de maio de 1928, que tiña na parroquia unha comisión executiva formada por Antonio Álvarez, Manuel Espiñeira, Perfecto Groba Lorenzo, Maximino Soto, Francisco González, Xosé Groba e Amador

Carballido. Esta Sociedade enviaba en 1929 diverso material pedagóxico para as escolas (tres exemplares de cada; seguíamente para as tres escolas: a de nenos, a de nenas e a mixta de Couso): termómetros, barómetros, mapas, máquina de escribir, etc. Xunto a Gabino Fernández Filgueira e Clemente González, facíase cargo do material a mestra Aurora Vidales Tomé. Despois de Aurora Vidales, continuou como mestra de Guláns no período republicano Acacia Barros del Álamo. Precisamente, Francisco Candeira Mosquera en O Condado na 1ª República fai referencia á mestra de Guláns, con motivo da visita do Bispo de Tul á parroquia, en xuño de 1936.

A parte estaba o barrio de Couso, coa Sociedade "La Alborada" ("Unión-Progreso de Couso. Sociedad de Fomento"), fundada igualmente en Bos Aires o 5 de xuño de 1932, da que obra no noso poder a "Memoria-Balanza", do exercicio 1933-34, cunha Comisión directiva formada por Perfecto Carballido (Presidente), Ernesto Carballido (Secretario), Rufino Bargaña (Tesorero), Severino Bargaña e Segundo Bargaña (Vocals). Debemos ter presente -como xa apuntamos antes- que o barrio de Couso, polas súas singulares características, tivo escola propia durante moitos anos.

19 de maio de 2002

A PENEIRA 37

HISTORIAS DE VIDA (XIII)

Raimundo Carlos Santos Cobas

(1ª parte)

POR ANXO SERAFÍN PORTO UCHA

Raimundo Carlos Santos Cobas e a súa dona, cos seus fillos Carmelo e Carlos

Continuando coas nosas indagacións sobre os mestres e mestras que viviron os tempos da República e da Guerra Civil, desprazámonos a Salvaterra, na súa fin do val onde confín o Tago e o Miño. Terras que coñecen un futuro pasado, especialmente por seren fronteirizas co veciño Portugal. Ao outro lado, Monção. Hoxe, a ponte neorrománica aproxima a ámbitos dous pobos. Chámanse na compañía de Antonio Estévez Iglesias, que nos facilitó a entrevista. Cos coñecementos que este acausora, aliamos con paixón do xigante e importancia das augas leirais por seus contornos, de herética, da historia común. De Castro Alegre e Fariñas. O castro no monte Castelo, en Pascoiros, conrado pola ermida de San Xoán. O Monte dos Castros, en Lourido. A capela de San Xurxo, en Lira. A Catedral, en Lugo. Nestas terras, con asseclas, revoltas e enfrontamentos, leirais, montes, tempos, queda unha gran riqueza de pazos e castros grandes. Os de Fariñas, Alfoz, Pobra e Lira. O pazo e capela de Alfoz, en Fariñas, coa historia sobre o Carliño. A casa de Carliño, en Meador. A capela de Fariñas de San Xoán. A finca de Meador, en Ourense. De Bugallá e Val recoñecemos tamén algúns datos. Salvaterra, Vila de realeza ata finais do século XIV, con posesións en Vilanova, Burela, ou Galiña. A xurisdición do conde de Parada, terras da Lourida e Val Meador, entre outros. Lugares pertencentes con anterioridade á leirada de Ourense. Pola que veño a nosa visita ao castro de San Xoán, unha histórica. Gondos, Alfoz, Entre, Meador, de San Xurxo e de San Xurxo. O castro de Meador. Todo un sector, elevado á dignidade conde a conxunto do XVII. Contráronos na parroquia de San Lorenzo de Salvaterra, na antiga Lacedurum, os restos do convento franciscano e as "Cuevas de Vila Urca". Salvaterra de Miño antiga capital do Carliño, na era de castro con denominación de Ourense. A pesca, coa fama da lamprea e outras variedades. Historicamente, e dende o punto de vista cultural, hai que destacar da mesma maneira a súa acoirazada, a prensa na Galicia contemporánea, coa xornal "A Voz do Carliño" (1913). El Eco do Carliño (1908) e A Voz do Carliño (1915).

As fondo do local do negocio familiar, nunha estrada tarde a finais de decembro do 2001, alén do coñecemento de Carlos Santos Alonso, fillo do noso protagonista. Con el a outros datos complementarios de arquivo, reconstruímos esta historia de vida.

Engade o noso entrevistado que o seu avó paterno tiña un irmán, Xerardo Santos Méndez, Raimundo Carlos foi fillo único.

Raimundo Carlos Santos Cobas fixo a carreira de Mestre na Escola Normal de Pontevedra. Traballou primeiro na Banca Riestra, en Pontevedra. A primeira escola que tivo foi nunha parroquia de Marín. En Pontevedra coñeceu a que sería súa dona, María do Carme Alonso Parada. A Certificación en Extracto de Inscripción de Matrimonio concreta que contraeron nupcias na Igrexa Parroquial de Porto, Deste dato non tiña coñecemento o noso entrevistado. Podería tratarse dun erro. A cerimonia realizouse o 19 de xullo de 1922. Mª do Carme tiña daquela 22 anos. Tiveron dous fillos: Carmelo (finado hai pouco. Vivía nas Neves. Casado con: Mª Luisa Martínez Capón, tamén mestra, hoxe xubilada) e Carlos (de Salvaterra, a quen entrevistamos).

María do Carme Alonso Parada era filla de Victoriano Alonso (de Salvaterra) e de Nemesia Parada Argibay (de Tui). Nemesia Parada Argibay foi profesora Rexistre na Normal de Pontevedra. No noso traballo anterior sobre a Escola Normal de Pontevedra (1945-1949), localizámonos neste Centro, nun amplo período: dende 1894 ata os anos trinta. Con data 7 de xullo de 1929, Dolores Grangal substituíu a María do Carme por incompatibilidade nos respectivos exames. Presentábase Teresa Alonso Parada, probablemente filla súa. A Rexistre Nemesia Parada Argibay, por motivos de concurso, agardando insinuacións do noso entrevistado, foi posteriormente profesora en Palencia e en San Sebastián. O matrimonio Alonso-Parada tivo sete fillos: Carlos, Xosé, Victoriano, Meno, Nemesia, Teresa e Xosé (este faleceu do pequeno). Constámonos a presenza doutra das súas fillos no mundo do ensino. Trácese de Nemesia Alonso Parada, mestra de Salceda de Caselas, citada na Historia da vida de Clemente González González (véxase A Peneira, 2ª Quincenta, Maio 2001, p. 12).

María do Carme Alonso Parada cursou igualmente a carreira de Mestre na Escola Normal de Mestras de Pontevedra, polo Plan de 1914. Tivo primeiro escola en Jares (Cuneta). Por permiso, pasou a Nogueira (Pontevedra). Estaba aquí en 1936. Raimundo Carlos Santos Cobas rematou entón a escola de Fariñas da Ribeira. Por influencia do profesor Xosé López Olaso, tal como recolle a Enciclopedia Galega Universal (EGU) ao referirse a CREAHU: en Fariñas, xunto con San Salvador de Bugallá, Portas e Galiña, funcionou por aqueles anos un xardín bégala. No outras voces citado libro de Francisco, Camiñeira sobre O Carliño na II República hai algunhas referencias á Sociedade "Fillos de Fariñas e Anexos", principalmente durante o Goberno de Frente Popular, cos problemas coa Igrexa relacionados coa propiedade do cemiterio parroquial -obra dos residentes en América-, a concepción de 34.000 ptas. por

parte do Estado para unha ponte sobre O Tago e a construción dun viál entre Fariñas e Pazo. Como mestre de Fariñas da Ribeira, Raimundo Carlos Santos Cobas viviu ese momento.

Tanto Raimundo Carlos como a súa dona sufriron de contido as consecuencias do alzamento militar. Comentámonos que Raimundo Carlos foi acusado de cantar o Himno de Riego co puño cerrado e que lía libros prohibidos, en residencias simples biográficas. Estando preso, asistírono a súa casa en Fariñas e subterráneos a escarpetas e un aparato de radio. Para comprometerse, metéronse unha bandeira republicana no fogar. Os pais dos nenos declaráronse os seus favor. Pola súa banda, a Mª do Carme acusábase de que obrigaba a romper as estampas-revistas. Todo isto da residencia: No libro de F. Morente Valero sobre La Depuración del Magisterio Nacional, Raimundo Santos Cobas consta cos cargos de "Miliciano en organizacións afeitas á República, Nacionalismo separatista. Actitudes contrarias á Causa Nacional, Ideoloxía/Simpática de esquerdas, Intelectualismo/Aleísmo a Planctivos pedagóxicos inaceptables". A Resolución foi de "Separación do servizo e baixa no escalafón" (BOPP, 11-5-1940). Figura tamén na Resolución de Expedientes de Revisión o mesmo cualificación (BOPP, 12-12-1941). A Resolución referida á depuración da súa dona é anterior. Consta como mestra de Nogueira, con "Suspensión temporal de emprego e soldo (3 meses)" (BOPP, 2-5-1937), aínda que debuxo de incorporarse pouco despois, xa que aparece no AHUS nunha relación de mestres e mestras autorizados para residir fóra da súa localidade oficial durante as vacacións do verán, en 28 de xuño do "Segundo Año Trienal".

Tamén Xosé Álvarez Villar, mestre de Lourido, aparece na Resolución con "Suspensión temporal de emprego e soldo (3 meses)", trasladado dentro da provincia, á inhabilitación para o desempeño de cargos directivos". Volvería máis tarde, precisamente á Escola de Fariñas da Ribeira. Vivía en Meador. Salvo algún erro ou omisión involuntaria, unha análise dos mestres e mestras do conxunto de Salvaterra de Miño citados no estudo de Morente Valero, permite constatar a "confirmación no cargo ou nos seus dereitos/inhabilitación para a ensinanza" dos seguintes: Manuel Ocampo

Bernárdez e Vicenta Olmos Muñitos (mestres de Alén), Carme Patino Cordeira e Ramiro Ruibal Barreiro (de Arantia), Xosé Andrés Paramos (da Cabreira), César Álvarez Novas e Felicitas Sánchez Vicoite (de Corzans), Adela Mirand Rodríguez (de Fillole), Mª do Pilar Estévez Tascor, Anselmo Salgueiro Otero e Dolores Sammartín Feijó (de Fariñas), Manuel de la Torre López e Mª da Encarnación Puig (de Leiro), Xosé Álvarez Vilande (de Lourido), Luis Álvarez Novas e Xosé Díaz Cordeiro (de Meador), Mª do Socorro Corbeiro Peleas (de Galiña), Eduardo Alfaro Gá e Dolores Solís Pintos (de Pascoiros), Mª do Pilar González Pazos (de Salvaterra, probablemente máis tarde mestra da Galiña), Faustino Adilla Matichín (de Soutoloba), Enrique Balboa e Emilio Maslache Rocaño (de Umal) e Isaura Rodríguez Tovar (de Vilacova).

Raimundo Carlos Santos Cobas foi preso en Salvaterra. Tráxese logo a Tui, foi xulgado posteriormente en Vigo. Salvou a vida de milagre. Pola súa formación, Santos Cobas estaba de secretario no cárcere. Dámonos que os falandistas vivían tres veces para "sacalo", pero nas tres ocasións os compañeiros avisaron axil ao Director do centro penitenciario. Despois dun tempo (arredor de nove meses) foi liberado. Pasou a residir despois en Salvaterra de Miño. Nos anos 40 permaneceu, separado do Corpo de Mestros. Con data 17 de maio de 1951, cumprido o sinaleto polo Xulgado Superior de Revisión do Ministerio de Educación Nacional, comunicámonos dende a Delegación Administrativa de Ensenanza Primaria de Pontevedra que "para tramitar a revisión do expediente de depuración é necesario remitir a este Juzgado" certificados de Penales e del Registro de Responsables Políticos del Ministerio de Justicia, que acrediten que non foi condenado por los Tribunales, o en otro caso, copia de la sentencia recaída". Un ano despois, aínda con data 27 de xuño de 1952, recibíu outro escrito polo mesmo procedente, en termos similares ao anterior. Por aqueles anos, a familia sufriu tamén as consecuencias da situación. Carlos, o fillo máis novo, agrou unhas opcións para a Rente, anque logo non foi admitido. Algo semellante sucedía co irmán maior, aspirante a outro traballo.

(continuará)

Peneira, Abril 2002

A PENEIRA 29

HISTORIAS DE VIDA (XV)

Xosé Luís Fontenla Méndez

POR ANXO SERAFÍN PORTO UCHA

Xosé Luís Fontenla Méndez naceu en Pontevedra o 5 de decembro de 1915. Era fillo de Anxonio Fontenla Romero e de Xosé Méndez Hermida. O seu pai, Anxo Fontenla Romero, militar, participou nas guerras de Cuba, Melilla e na que chamamos "trinch", en que non foi mobilizado para Ponte pola súa idade. Pai e fillo tiveron unha relación estreita, de amizade, con respecto. De acordo cos datos xentilmente cedidos por Xosé Luís Fontenla Rodríguez, presidente das Irmandades da Fala de Galicia e Portugal (fillo do noso protagonista, que acudimos como fonte de información), "Castelao consultava co meu avó os artigos e demais que ía publicando nos máis e o meu avó esclarecía que dizer verdade sempre boa cousa mais perigosa, saía con 95 anos lúcido, em meus brasos".

Fontenla Méndez estudou o Bacharelato en Pontevedra. Cursou logo os estudos de dereito na Escola Normal do Maxisterio Primario de Pontevedra. Pertencía á cuarta promoción do recordado Plano Profesional Segunda República. Tal como recolleemos no traballo anterior A Escola Normal de Pontevedra (1845-1940), formaba parte dunha (25 alumnos e 25 alumnas) seleccio-

nado polo sistema de exame-oposición de ingreso, nun total de 118 matriculados en 1934. Se ben cursaron en réxime de coeducación os dous primeiros anos (1934-36), por imperativos da guerra, soamente 20 deles remataron a carreira en 1940 (as mulleres terminaron en 1937), diante dun Tribunal formado por Xoséfa Rosón Rubio, Prudencio Landín Tobío, Rosario Fondella de la Iglesia e Olimpio Liste Naveira. Precisamente, na proba final de conxunto, a Acta di que "al llamar a los señores alumnos para realizar el ejercicio escrito, no se presentó el señor Fontenla Méndez, pero habiendo acreditado suficientemente su ausencia por enfermedad, quedó convocado, como plazo máximo, para cuarenta y ocho horas más tarde".

Xosé Luís Fontenla exerciou como mestre, primeiro en Arbo e despois en Pontevedra, onde traballou tamén na Inspección do Ensino Primario. Casou con Rosa Rodríguez Pérez, mestra natural de Arbo que só impartiu clases na primaria pouco tempo e que foi criada de orfá pelas súas irmás e nas Dorotheas de Pontevedra por Sor Lúcia, a vidente de Fátima, a que marcaría a súa profunda religiosidade até á súa morte en 1996.

Fontenla Méndez recibiu clases de Castelao e era colega do fillo deste, Alfonso

Xosé Luís Fontenla Méndez e a súa dona, Rosa Rodríguez Pérez

Xesús, prematuramente falecido aos 14 anos, aspecto este último que recolleemos en "A Escola en Castelao" (A Peneira, Abril 2000, Suplemento "Castelao 50º aniversario", pp. 30-31). Sinala Xosé Luís Fontenla (fillo) que Castelao ía traballar seus como as "Covassas" a seu pai e outros alumnos. Fontenla Méndez formou parte do Seminario de Estudos Galegos, na Sección de Psicoloxía con Iglesias Villarelo, con quen fundou a Sección. Traballou, entre outros, con Cándido Lozano Zuza (compañeiro de promoción na Escola de Maxisterio) e con Manuel Filgueira González (da promoción anterior, ao igual que Xaime Isla Coto, Ramón Valenzuela Otero, Faustino Pereira Doval e demais) en probas psicotécnicas, pedagogía, etc. Foi secretario da revista LOGOS, membro do Labor Galego de Pontevedra, de Ultraleña de Alvaro das Casas, das Mocidades Galeguistas e do Partido Galeguista.

Da información que amablemente nos aportou Xosé Luís Fontenla, recolleemos máis datos: En 1950 traduciu os Evanxeos ao galego para o Suplemento de "La Noche"; traductor tamén do primeiro Ordinario da Misa para lingua portuguesa de Galicia en 1965, fundador da Editorial Galaxia, Editora SEPT, de A Nosa Terra de Promocións Culturais Galegas, colaborou a implementar as Misas na nosa lingua. Na súa formación están autores como Montessori, Claparède, Reyes, Gail, etc.

Cos chegada da guerra, tivo que incorporarse ao Exército, "ameazado de morte na rua polos falangistas e na casa, embora ser seu pai militar". Este "apola que não se fusilou Mostres" que são boas pessoas" entre eles ao avó de Xosé Luís Iglesias, mestre en O Grove e Noia: "o que lhe provoca não ser ascendido". Na guerra civil, Fontenla Méndez participou co seu irmán, comandante Antonio Fontenla Méndez, en Artilheria nas fronteiras

máis avanzadas de Teruel, etc. Amigo de Bóveda, sentíuse discípulo de Otero Pedrayo, Castelao, Risco, do Seminario de Estudos Galegos, cos que fixo diferentes rotiros de traballo e pesquisa, así como con Iglesias Villarelo. Ambos dous doáronse de publicar a revista católica LOGOS, pola existencia "para poder saír á lume". Formou parte do Partido Galego Social Democrata, do Partido Galeguista, etc., con clara inspiración republicana e, segundo afirmaba, retirouse detida actividade coa transición. Aclarábase que "nunca foi de 'Direita Galeguista', erro que saíu de uma entrevista em que se equivocou o jornalista".

Fontenla Méndez deixou de ser profesor despois de "dar aulas" na Anexa, onde está actualmente o Goberno Militar ou Delegación do Ministerio de Defensa de Pontevedra, nas Palmeiras. Exerceu de Xestor Administrativo, Axente de Seguros e, por un tempo, de Habilitado de Clases Pasivas.

Xosé Luís Fontenla Méndez faleceu na mesma capital do Lerez, o 14 de decembro de 1998, aos 83 anos de idade.

Fontes

Datos epistolares aportados por Xosé Luís Fontenla, Presidente das Irmandades da Fala de Galicia e Portugal... Director das Revistas da Lusofonia NÓS, CADERNOS DO POVO, TEMAS DO ENSINO DE LINGÜÍSTICA, SOCIOLINGÜÍSTICA E LITERATURA, ao que lle agradezo a información e interese polo tema. Fotos do Arquivo familiar.

Ademais: PORTO UCHA, A. S. (1994): A Escola Normal de Pontevedra (1845-1940). Universidade de Santiago de Compostela. Servizo de Publicacións e Intercambio Científico.

PORTO UCHA, A. S. (2000): "A Escola en Castelao", A Peneira, Abril, Suplemento "Castelao 50º aniversario", pp. 30-31.

Xosé Luís Fontenla nunha rua de Pontevedra

29 ANEXO, ABRIL 2002

A PENEIRA 29

HISTORIAS DE VIDA (XVI)

Bernardo Álvarez Arias
(1ª parte)

POR ANXO SERAFÍN PORTO UCHA

A Historia de vida de hoxe ten como fondo O Porriño. Unha vez máis, o encontro coa biografía dun mestre sérvenos de pretexto para introducir tamén algunhas outras cuestións de carácter histórico, especialmente as relacionadas ao mundo do ensino. Mas en concreto, as que xiran arredor da Segunda República, Guerra Civil e primeiros anos do Franquismo.

En O Porriño destacan as Gándaras de Buxito, nas que atopamos referencias históricas en canto ás mámoas e outros restos de civilización romana. Sobresáen as masas graníticas, base do actual dinamismo no traballo da pedra, coas canleiras de Altos. Dende o punto de vista arquitectónico, non podemos deixar de referirnos a Antonio Palacios, que deixou para o futuro o proxecto do edificio do Concello, o deseño da Fonte do Santo Cristo, as Escolas Fernández Areal, ou a fermada do seu irmán na vila natal. *El País Semanal* incluíu no número 1310 (4 de novembro de 2001) un interesante artigo de Luisa Castro, especialmente sobre a época madrileña do arquitecto porriño. Na fermada de don Pepe, segundo a autora, xuntábanse os intelectuais da época, "hombrs como Darío Álvarez Limeses y Alexo Díaz Xurado, luego todos en la guerra civil". Souben desde pequeno que, gracias ao labor de don Pepe Palacios, amañe da cultura popular, os Ranchos de Reis do mío pobo estiveron presentes nas Festas do Cristo en máis dunha ocasión. A tradición musical ten tamén un considerable arraigo nesta vila e proximidades. A revista *O TranVía*, do Val de Luvia, dedicoulle sendos números (n.ºs. 2 e 5) as bandas de música e orquestras. F. de Vega Arias aporta na Gran Enciclopedia Galega algúns datos sobre a presenza dun grupo galego nesta zona durante e despois da guerra civil, que actuaba contra o "éxime franquista nas inmediacións de Vigo. Algúns deles foron executados a garrote vil en setembro de 1946.

Para o tema que nos ocupa, é importante situar o cadro das escolas neste Concello anteriores a 1936, especialmente o das Escolas Graduadas onde foi mestre Bernardo Álvarez. Contel nese sentido coa valiosa colaboración do mestre Xesús Vieito, moi vinculado ao ensino na vila, que prestou servizos anxelmente no Centro de Recursos e que hoxe forma parte do equipo provincial do famoso proxecto do MUPEGA. Sobre esta realidade de carácter pedagógico e sobre o labor de impulso por parte do Vicente Peña Saavedra, escribiu algo en *Innovación Educativa*, con motivo da primeira publicación do Museo Pedagógico de Galicia, *La Primera Luz*. Libro de Actura para uso de las escuelas de las primeras letras de Galicia, de M. M. Murguía. Xesús Vieito, ademais da revista *O TranVía*, puxo ao meu alcance documentación importante relacionada coa historia das antigas escolas da Graduada, da Xunta de Mestres,

da Xunta Local de Primeira Ensinanza e do Centro de Colaboración Pedagógica.

Lembremos que o proceso de implantación das Graduadas en España iniciárase en 1898, para a experimentación deste sistema de agrupamento de alumnos e alumnas nas denominadas Escolas Anexas. Despois pasouse á súa implantación en núcleos cunhas determinadas características. Mentres, as demais escolas eran non graduadas, unitarias. A única referencia sobre as orixes da Graduada de O Porriño que achamos na documentación consultada é unha sesión supletoria da Xunta Local de Ensinanza Primaria, de data 15 de decembro de 1924. Presidiu a xuntanza na Consistorial o Alcalde Silvino González García. Estaban presentes os vocais da citada Xunta Ricardo Carrera Ramilo, Agapito Talo e Marcelino Giraldez Pérez. O rexeitor portaba de manifesto que fixera algunhas xestións para conseguir a concesión dunha escola graduada para esta vila. Entendía que non sería difícil conseguir a citada escola, anque "exigen que el Ayuntamiento disponga de un edificio con capacidad para todas las secciones". O Alcalde concretaba que "la mejor solución sería, en virtud de que la Escuela de fundación de Fernández Areal atraviesa una vida precaria, se hiciera cargo de la citada fundación el Estado, y con la cantidad o parte de la cantidad depositada para su sostenimiento, se ampliara el edificio destinado por la fundación a escuela y casa vivienda, y en este caso sería un beneficio muy grande para esta villa y muy fácil de conseguir la escuela graduada: de que tanto se carece". Acordouse dirixir unha comunicación á Xunta do Padroado nese sentido. Sen embargo, se ben se conseguiu a pretendida Escola Graduada, non sería esa a súa ubicación.

En Antonio Palacios Arquitecto de O Porriño, Xosé M.ª Iglesias Veiga aporta información relevante para a historia da Escola "Fernández Areal". O autor fai referencia a dous emigrantes galegos en Valparaíso (Chile), Ramón Nieto e Xosé Fernández Areal, que levarían a cabo a creación de escolas nos seus respectivos concellos (Lavadores e O Porriño). No caso de Fernández Areal, cita a Antonio Valverde Mayo, que recolla parte do testamento. Sabemos que o proxecto de Antonio Palacios para a Escola Fernández Areal é de 1904. As obras remataron entre 1906 e 1907. O primeiro director foi o mestre Pedro Pueyo García. En *Recuerdos Porriñeses*, de Leandro Díaz Rey (citado no Boletín da Sociedade "Residentes del Municipio de Porriño" (n.ºs 141-144, 1956, p. 11), sinálase como director na promoción de 1915 a Xosé Iglesias. O Centro funcionou cun Padroado, ata o peche en 1932. Gracias ás citadas xestións de Xesús Vieito, que me proporcionou igualmente o acceso á documentación bibliográfica da familia de Xosé Giraldez Ramírez, Secretario da Sociedade na década dos 50, puiden consultar o Boletín Oficial da

Bernardo Álvarez Arias nos anos da súa xuventude

Sociedade "Fomento de Porriño y su Distrito", que continuaría como correspondente á "Sociedad Residentes del Municipio de Porriño" a partir de 1938. A valiosa colección (que ten o mérito da súa conservación en anos difíciles e da que consulte concretamente os números 51-170, entre 1933 e 1963) contén por estes anos datos importantes para a análise dos avatares desta escola e sobre a posición da Sociedade, respecto ao levantamento militar, entre outras cuestións. O Boletín, encabezado cun "Viva la República" os seus números, dende o 64 (xullo-setembro, 1936) ata o 81 (outubro-diciembre, 1940). O n.º 65 (outubro-diciembre, 1936), esgotado na súa publicación trimestral en Bos Aires, figura mecanografiado.

Con relación á Escola Fernández Areal, o Boletín inclúe no n.º 53 (1933) unha carta da Sociedade, reclamando os fondos da Fundación, que pasaran -coa excusa do irregular funcionamento e debido a unha nova disposición legal- ao Concello (ou Xunta) Provincial de Beneficencia. Na Memoria do Exercicio de 1933 (n.º 54 do Boletín) vólvese a insistir neste asunto, no apartado de "Instrucción y Fomento". O n.º 56 (1934) inserta unha foto da escola, "hoy abandonada por obra de la incuria y de la desprecupación". No n.º 60 (1935), produto dunha colaboración anterior de Antonio Valverde Mayo, onde expón o estado de abandono do edificio, a Sociedade enviaba unha carta a Silvino González, Alcalde de O Porriño, solicitando que o edificio fose habilitado "para alguna función docente o de beneficencia pública". A solicitude leva a rubrica do Presidente, Xesús Domínguez Pérez, e do Secretario da Asociación, Ernesto Estévez. O mesmo Antonio Valverde Mayo remita

dende O Porriño, con data 1 de febreiro de 1936, outro traballo para o Boletín (n.º 53), coa posibilidade de que o Centro fose destinado a Cantinas Escolares, seguramente no contexto do impulso desta experiencia durante a Segunda República. Lembremos que, entre outras experiencias, tanto as Cantinas coma os Roupelos Escolares foron obxecto dunha atención especial naqueles tempos. Despois da Guerra Civil, aínda no n.º 137-140 (1955) aparece un artigo, baixo o pseudónimo dun "Emigrante" que, na confianza de recuperación da Escola Fernández Areal, evocaba a época daquela escola, "que estaba a la altura de la más evolucionada técnica pedagógica" y a tono con o ideal didáctico del mismo Pestalozzi". A pesar do clamor dos veciños, o edificio foi derrubado nos anos 60.

Podría non entenderse o feito de que a República, tan interesada na cuestión do ensino, se despropiciase destes centros. Hai que ter en conta, sen embargo, que os obxectivos do ensino ían ser agora cumpridos polo Estado, sen renunciar ao ideal educativo e cultural. Esta xustificación queda expresada con claridade por Manuel Iglesias Rodríguez, cando fala do peche das escolas de emigrantes de Banderla, nun cócido traballo recente coordinado por Xosé Manuel Matthei: *Fuente de la Instrucción Galega* (2002), sobre a edición facsimil do velleiro da Sociedade "Pro-Escuela en Banderla", que ben podería servir de referente para a recuperación doutros valiosos materiais históricos da época. Agradécido o e agasallo a Quintín Álvarez, que colabora na publicación xunto a outros recolectores investigadores.

(continuará)

70 ANOS, MARZO 2002

A PENEIRA 25

HISTORIAS DE VIDA (XVII)

Luís Carragal Peón

(1ª parte)

POR ANXO SERAFÍN PORTO UCHA

O 25 de marzo de 1895, naci na estrada de Marín, hoxe rúa de Salvador Moreno (Pontevedra), Luís Carragal Peón. Era fillo de Luís Carragal y Pipo, dunha familia relacionada co mundo da imprenta. Do seu taller saía o xornal *La Voz de Suevia*. Luís Carragal Peón tivo varios irmáns, entre eles Celestino, Evaristo (que emigrou a América) e Carme. Esta última ingresaría no convento de Santa Clara, en Pontevedra, tomando o nome de Sor Xosefa.

Luís Carragal Peón traballou ao principio na imprenta familiar. Fixo estudos de Magisterio na Escola Normal de Mestres de Pontevedra polo Plan de Estudios de 1914. Realizou o ingreso neste Centro en setembro de 1919. Tiña daquela, polo tanto, 24 anos. Presentouse á proba de "mejora de nota de ingreso", de acordo co art. 18 do R.D. de 10 de maio de 1901. Presidían o Tribunal os profesores da Normal Prudencio Landín (director), Salvador de J. Porceda e Xosé Ferrer. Os opositores desenvolveron por escrito o seguinte tema: "Luz, sombra y penumbra. Cuerpos luminosos, transparentes y opacos. ¿Para qué sirve el microscopio? ¿Y el telescopio? ¿De cuántos colores se compone la luz del Sol? ¿Qué es el arco iris?". Concedéuselle mellora de nota, xunto aos compañeiros Xosé García Alonso, Rosendo de la Torre López, Fernando Fariña Barrios e Hernán Piza Juncal. Segundo a Memoria do curso 1920-21 da Escola Normal, no ano anterior o noso protagonista acadara Matricula de

Honor.

Luís Carragal casou con Sofía Yáñez, tamén mestra. O matrimonio tivo tres fillos: M^{ra} Cruz, xa falecida, Sofía, mestra xubilada, e Gaspar Carragal Yáñez, que foi corresponsal dos xornais santiagueses *La Noche* e *El Correo Gallego*, hoxe igualmente mestre xubilado, que segue colaborando en cuestións culturais da vida pontevedresa, *Diario de Pontevedra*, etc., e a quen agradecemos os datos familiares achegados.

Dado que a carreira de mestre duraba daquela catro anos, Luís debeu de rematar en 1923. Foi mestre interino de Campañó, e alí -segundo os datos recibidos- plantou na horta da Escola de nenos do Freixo, rexentada pola súa dótia, miraguanos e cacahuetes, para comprobar se estas especies se poderían dar na nosa terra. A resposta foi positiva. Mestre interino despois en Hío (Cangas do Morrazo), plantou da mesma maneira a moreira que se aprecia nas posais antigas ao lado do famoso-Cruceiro, obra do famoso escultor e canteiro Xosé Cerviño García (Pepe da Pena).

Luís Carragal foi tamén profesor nun colexio privado en Vigo. En 1926 aprobaba as oposicións. A súa primeira escola en propiedade foi en Castro de Rey (Lugo). Nos anos da Segunda República estaba en Budiño (O Porriño).

En "Un mestre exemplar", no contexto dun interesante traballo de Manuel Besada (Video: Raúl e Tito) sobre Domingos do Cocho, publicado na Revista do Val da Louriña O TranVía (1992), hai información

O mestre Luís Carragal Peón

de moito proveito sobre o mestre Luís Carragal Peón. Domingos relata o sucedido no ano 1931, en que os rapaces, "capitaneados pola Chica do Bravo" marcharon todos ao concello, onde D. Luís fora levado preso. Conseguiron sacalo dali e trouxérono a ombros ata a saída de O Porriño.

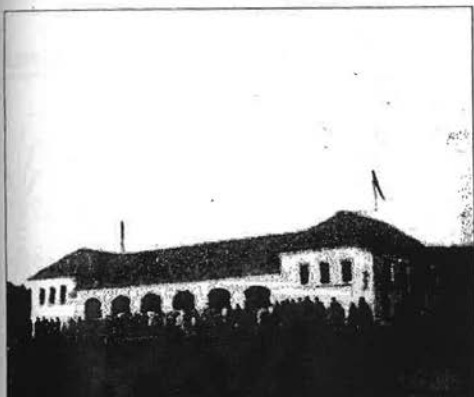
Luís Carragal creou por estas datas a Escola Rural de Budiño (O Porriño). Nesta escola funcionou ata 1936, unha Cooperativa Rural Anexa á Escola Nacional de Nenos (CREANN). A Cooperativa contaba cunha directiva formada polos propios alumnos. Domingos do Cocho dinos que o primeiro presidente foi o neno Rosendo Carrera Abeleira, logo Manuel Rodríguez Ruibal e el mesmo ao final.

Dentro do programa das Misións Pedagóxicas por Galicia, esta experiencia foi moi visitada polos mestres no período republicano, coincidindo coa celebración de Semanas Pedagóxicas. O Boletín de la Sociedad Fomento de Porriño y su distrito informaba no número 59 (1935) da presenza en Budiño, duns cincuenta mestres semanistas de A Cañiza, co seu inspector Muntada á fronte. Na CREANN recibían

tamén a visita dos nenos da Escola de Vendanova (Salceda de Caselas), co seu mestre Sr. Fariña. No noso traballo anterior sobre La Institución Libre de Enseñanza en Galicia tratamos o tema das Misións Pedagóxicas en A Cañiza en 1934, cun plan misional no que participaba o Inspector Xosé Muntada Bach. Colaboraron os mestres Xosé Benito González (de A Cañiza) e Xesús Uxío Pérez (de Achas), así como os de A Lamosa e Parafios. En decembro, os semanistas de A Cañiza visitaron a Escola rural de Budiño e as Escolas da Guarda, en A Coruña, onde os recibía a anterior directora María Barbeito, unha das primeiras Inspectoras-mestras nomeadas por concurso restrinxido naqueles anos. A EGU dedicalle un espazo ao mestre Carragal Peón e á experiencia da CREANN. O ensaio da Escola Rural de Budiño tiña como antecedentes os escritos do rexeneracionista Xoaquín Costa, os traballos do francés Profit e a máis inmediata experiencia do perito agrícola e profesor Xosé López Otero, tal como recolle Narciso de Gabriel en *Agricultura y Escuela* (1989).

(continuará na próxima edición)

Edificio da Escola de Budiño (O Porriño)

APeneira
Revista, Setembro 2002

25

HISTORIAS DE VIDA (XVIII)

Manuel Argibay Fernández

(1ª parte)

POR ANXO SERAFÍN PORTO UCHA

O 10 de xullo de 1920 nace en Arcade (Soutomaior, Pontevedra), Manuel Argibay Fernández, fillo de Demetrio Argibay Solía (natural de Marín) e de Vincinia Fernández Rincón (de Arcade). O seu pai era armador. Emigrantes, un tío avó fora doutado en Córdoba (Arxentina) e colaborara no xornal La Nación. Outro, Xefe da policía en Bos Aires.

Na escola primaria, Manuel Argibay foi como mestre a Nicanor Ruibal Farfán. Despois recibiu clases de Antonio Vázquez Nogueira, mestre de Soutomaior, que, ademais, tiña unha academia en Arcade. A nai deste dera tamén clases particulares. Vázquez Nogueira foi un estudante moi avanzado. Nun ano fíxose bacharel e mestre. Sería máis tarde abogado e xuíz de primeira instancia. Manuel Argibay, aos 11 anos, fixo con el por libre ingreso e primeiro curso de Bacharelato, que continuou con Xosé Pereira ata cuarto, ao marchar Vázquez Nogueira. Eran os anos da Segunda República. O quinto e sexto cursos do denominado "Plano Calleja" de 1926 (Bacharelato de 6 anos, anterior ao posterior de sete, do Plano de 1934) realizáronos na Academia "Minerva", con Paco Tilve, en Pontevedra. Para iso, desprazábase todos os días á cidade do Lérez, en bicicleta. Terminou o bacharelato en 1936.

O comezo da Guerra sorprendeu a Manuel Argibay en Arcade. Acabábase de cumprir 16 anos. Non chegou a incorporarse á filas, debido a que xa tiña outros irmáns maiores "no fronte". Eran 10, cada un vivían todos: Xosé (residente hoxe en Arxentina), Elena (xa falecida), Demetrio (xa falecido), Manuel, Pilar, Agripina (tamén na Arxentina), Agustín (xa falecido), Xoán, Carlos e Sebastián.

No libro de F. Morante Valero, La depuración del Magisterio Nacional (1936-1943) achamos a días mestras de Soutomaior naqueles anos: Mre Mercedes Criado Orellana (falecida confirmada no seu cargo) e Carme Villanueva Martínez. Esta tiora con cargos de "Milicianía e organizacións afectas á República" e "Revolución/Simpatías de esquerdas". A resolución foi de "traslado dentro da provincia (3 meses)" e "inhabilitación para o desempeño de cargos directivos".

En maio de 1939, ao licenciarse o irmán máis vello, Argibay marchou a "má", con 19 anos. Estivo no Cuartel de San Fernando, en Pontevedra. Fíxose mestre no período 1940-41, polo chamado "Plano Bacharel". Lembremos que, final-

zado o Plano Profesional da Segunda República, un Decreto de 10 de febreiro de 1940 establecía para os mestres un plano de reconversión de bachareis en mestres, coa superación de determinadas materias de maneira intensiva. Unha Orde do 28 do mesmo mes fixaba as normas para o seu cumprimento. Todos os alumnos e alumnas tiñan que cursar as seguintes materias: Religión e Historia Sagrada, Religión e Moral, Pedagogía 1ª e 2ª, Historia da Pedagogía, Prácticas 1ª e 2ª, Música 1ª e 2ª e Caligrafía 1ª e 2ª. Para as mulleres engadíase as de Costura, Bordado en Branco e Corte, Corte de Vestidos e Labores, e Economía doméstica, segundo temos recollido noutros traballos sobre a "historia" das Escolas Normais. Fronte á innovación da educación no Plano Profesional, os espazos masculino e feminino volvían a estar separados, aínda que, con frecuencia, compartían o mesmo edificio. De setembro a febreiro, e de febreiro a xuño tivemos que cursar asignaturas como Pedagogía, Hª da Pedagogía, Música, Religión ou Doutrina Política, lembraba o propio Manolo Argibay nunha agradable entrevista.

O noso protagonista evoca como profesores a Xosefa Rosón Rubiá (directora), María Padrón González, Prudencio Landín, un cura (probablemente D. Xosé Calvo), e outro profesor de Santander, da Falanxe. Estamos nos primeiros anos do que se vén coñecendo como período do nacional-catolicismo, con amplas repercusións no terreo escolar. Realizáronos as Prácticas na escola graduada, ubicada entón no Museo Provincial. Rematou os estudos en setembro de 1941. Estivo no exército ata 1942, en que se licenciou. Sen oposicións, en novembro de 1942 tomaba posesión do primeiro destino interino como mestre. Marchou para Prelo, no concello de Boal, en Asturias. O soldo era moi pequeno. Saía adiante coa axuda dos pais dos nenos. Alí os escolares falaban tamén galego, con algunha variante asturiana. Estivo neste destino ata o 31 de xaneiro de 1945. Recordaba como en 1941 houbo oposicións restrinxidas para ex-combatentes, e en 1942 para os da División Azul. Por fin, en decembro de 1944 foron convocadas oposicións libres, nas que participou. As probas remataron o 20 de xaneiro de 1945. Había "noventa e tantas prazas" e obtivo o posto número quince. Por ser un dos primeiros, déronlle escola en Calvos (Fornelos de Montes).

Interesámonos pola súa época de mestre en Prelo. Manuel Argibay faláronos

Manuel Argibay nos seus anos mozos

daquelles tempos coa decisión e seguridade que o caracterizaron sempre. Prodigábase as anécdotas. Tiña un compañeiro, mestre de Doiras. As vacacións do 36 collérono na zona republicana, onde fixera a Guerra, no Estado Maior. Ao remate, tivo a coraxe (tamén a necesidade económica) de volver a presentarse de novo na súa escola. A pesar do exhaustivo e férreo control, o récime non se decatara. Do seu paso como oficial polo exército republicano gardaba como recordo un "altímetro". Movíase, sen embargo, con precaución, intentando pasar desapercibido. Cando nunha ocasión, en que os dous estaban xuntos nun bar, tomando un vernán, e Manuel Argibay non se acordou diante do xefe do posto, porque este lle recriminaba a lectura de algo nunha revista, relacionado con Miguel de Unamuno, aquel púxose pálido, pensando, seguramente, que lan descubríalo.

Estando en Asturias, a Manuel Argibay "mobilizaron" en 1942 para a Guerra Europea. No momento de presentarse, decatouse de que os de Asturias tiñan que ir a Oviedo. Manolo insistía en vir a Pontevedra (así sinalaba na súa

Cartilla Militar), cousa que conseguiu, aunque ao principio case foi declarado prófugo. Estivo incorporado en Pontevedra soamente dous ou tres meses. Como veu unha orde de permiso para os que estaban estudianto, alá marchou de novo a Academia Minerva, a matricularse de Comercio, con Paco Tilve. Voltou a Asturias.

Coa prodixiosa memoria que o distinguía, precisáronos: "Estiven en Calvos desde o 31 de febreiro de 1945 ata o 30 de setembro de 1947, con Carmelita Cunqueiro e outro mestre de Moscoso". En Calvos, cunha matrícula de 40 alumnos, a preocupación contríbuse, sobre todo, na preparación para a emigración. Argibay gañaba entón 6000 ptas ao ano. Cobrábanlle de pensión 8 pesetas diarias. De Calvos garda un grato recordo. Ademais das clases, estaba a afección pola caza e a hospitalidade na casa Rocha-onde paraba-, con fábrica de Gaseosas, Panadería e Bar. Por motivos de concurso obrigatorio, marchou a Arquide, en A Fonsagrada (Lugo). Foi este o primeiro destino en propiedade.

(continuará)

Peneira

PENEIRA, NOVIEMBRO 2002

25

HISTORIAS DE VIDA (XX)

Xermán Adrio Mañá

(1ª PARTE)

POR ANXO SERAFÍN PORTO UCHA

Unha placa conmemorativa datada o 12 de novembro do 2000, e situada na rúa paralela á de Xosé Adrio Barreiro, denominada dende hai pouco tempo "Rúa 12 de novembro" de Pontevedra, na circunvalación que vai desde a Estación da Renfe ata a "ponte dos tirantes" e antiga Escola Normal, di: "En memoria dos homes e mulleres que morreron por defenderen a democracia, a liberdade e os dereitos de Galicia". Vén, a continuación, un conxunto de 10 recordados pontevedreses mortos ao comezo da guerra civil: "Xosé Adrio Barreiro, Xermán Adrio Mañá, Telmo Bernárdez Santomé, Amancio Gaamaño Cimadevila, Víctor Casas Rey, Paulo Novás Souto, Ramiro Paz Carballal, Luís Poza Pastrana, Benigno Rey e Xoán Rico González". A inscrición está dedicada, "sen odio, sen rancor, mais co recordo vivo". Tres deles eran mestres: Xermán Adrio Mañá, Paulo Novás Souto e Benigno Rey. Ademais doutros traballos sobre a Guerra Civil en Galicia, dámos información de primeira man V. Luís Lamela García, en *Inmolados* (Gallegos) (1993).

De acordo coa documentación aportada polas súas netas Nieves Gamallo Adrio e Mercedes Adrio Díaz (ás que lle agradezo as atencións recibidas), Xermán Adrio Mañá naceu ás cinco da mañá do día 16 de marzo de 1888, na rúa de Santa Lucía, en Santa Olalla (Baía) de Arealonga (Vilagarcía). Fillo de Rafael Adrio Baltar, natural de San Maritín de Noia, "sargento del puesto de la guardia civil de este término" (Vilagarcía), e de Xosefa Mañá Lís, natural de Pontevedra. Por liña paterna, era neto de Xosé Adrio Fernández e María Baltar Iglesias; por liña materna, de Isidora Mañá Casás e Dolores Lís Abal. Foi bautizado o 19 de marzo daquel ano polo presbítero Xesús García Armental. Asistiron como padrinos Xosé Diéguez Sueiro e Xosefa Carlés Muñizos.

V. Luís Lamela, en *Inmolados* Gallegos, di que Adrio Mañá "estudió Ciencias Exactas en Salamanca, estudos

que se viu obrigado a interrompír e abandonar, dadas las dificultades económicas de una familia de diez hijos" (Xermán, Pepe, Rafael...). Pola nosa banda, comprobamos como nunha certificación expedida en Salamanca en 1908 se recolle outra de Antonio Crespi, Secretario do Instituto Xeral e Técnico de Pontevedra, quen daba fe o 28 de agosto de 1908 de que "Xermán Adrio Mañá ha hecho todos los estudios de 2ª enseñanza sin ninguna calificación de suspenso y la de Sobresaliente en cada uno de los ejercicios de Grado". A foto que acompañamos, dedicada a Nieves Sobrido Allés o 28 de xuño de 1908, foi feita por aquelas datas. No reverso di: "Retratado [por J. Pintos] el 7 de junio de 1908, a los 20 años, 2 meses y 23 días de edad".

No Arquivo da Escola Normal de Mestres de Pontevedra, localizamos a Xermán Adrio Mañá facendo o exame de Revidida para mestre superior na convocatoria de xuño de 1911, diante dun Tribunal formado por Prudencio Landín, Xosé Durán e Salvador de Juan

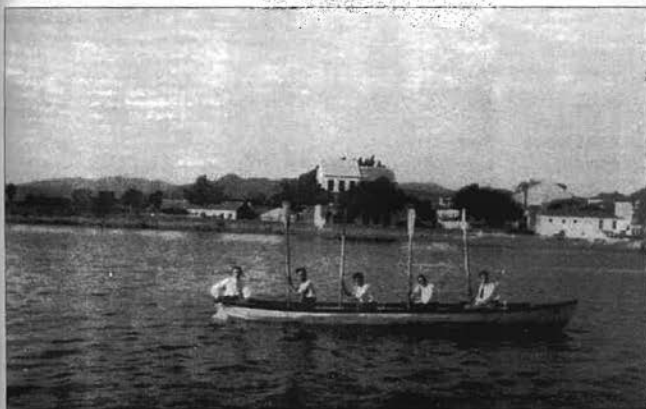

Xermán Adrio, retratado por Pintos en 1908

Portosda. Examinouse durante os días 13 e 14 de xuño. Fronte á matrícula dos alumnos en que a nota é de aprobado, Adrio Mañá acadou as notas de Sobresaliente (proba escrita), Sobresaliente (proba oral) e Aprobado (proba práctica), coa calificación definitiva de Sobresaliente. Efectivamente, o Título de Mestre Superior, expedido o 18 de xuño de 1927, sinala que "hizo constar su suficiencia en la Escuela Normal el 14 de junio de 1911, con la calificación de Sobresaliente". Naquel tempo era bastante común que se solicitase o título moito despois de rematar a carreira.

V. Luís Lamela García recórdanos que Xermán Adrio Mañá foi na súa xuventude un gran deportista (hai unha foto onde aparece no deporte do remo), moi afeccionado tamén ao fútbol, ocupando a presidencia do equipo pontevedrés "Alfonso XIII", que co "Eiríña" están na base do actual Pontevedra, F. C. Coa carreira de Mestre Superior, ademais dos estudos anteriores, Xermán Adrio comezou xove o seu labor docente en 1ª e 2ª ensinanza. Foi propietario e director do denominado "Colexio X", primeiro na rúa "de los Comercios", enriba da Pastelería "Prieto", e despois ao remate da rúa "Arzobispo Malvar", nun edificio hoxe desaparecido antes de chegar á ponte do Burgo, na rúa "del Puente". O Colexio tiña internado e preparaba tamén para Academia Militar. As fotos co alumnos, que acompañamos, corresponden ao ano 1917.

continuará

Competición de remo no río Lerez

Peneira

REVISTA DE HISTORIA

25

HISTORIAS DE VIDA (XXI)

Paulo Novás Souto

POR ANKO SERAFÍN PORTO UCHA

De acordo cos datos ofrecidos por V. Luis Lamela García en *Inmolados gallegos* (1993), onde constan algúns lembrados pontevedres fusilados en 1936, por defender a democracia e a liberdade, Paulo Novás Souto foi fusilado en San Paulo (Brasil), aunque tiña nacionalidade española. Pola información que aporta o autor, debeu nacer no ano 1900. Fíxose mestre polo Plano de Estudos de 1914.

Segundo a documentación de arquivo da Escola Normal de Pontevedra consultada, Paulo Novás foi mestre da escola de Santa María de Sacosá xa que no curso 1925-26 tiveron as prácticas na súa escola Fernando Gándara Gómez, Xoán Gándara Barros. No curso seguinte 1926-27 figuran como alumnos en prácticas Xoán Gándara Gómez e Fernando Gándara Gómez.

Estivo logo en San Adrián de Cobres. No citado estudio de V. Luis Lamela figura unha certificación de Xoán Vulgiero Barreiro, Presbítero, Capelán do Convento Colexio de Trinitarias de Noia, anterior cura ecónomo da parroquia de San Adrián de Cobres entre 1925 e 1930, que certifica "que durante los dos últimos, poco más o menos, estubo al frente de la escuela de niños de la mencionada filigrana Don Paulo Novás Souto, como maestro en propiedad".

Creada en 1931 unha sección de Escola Preparatoria de ingreso no Instituto de Pontevedra, Paulo Novás accedeu a esta praza. Entre a importante documentación que aporta Lamela García sobre o proceso seguido no Consello de Guerra, con motivo dos acontecementos que se sucederon na capital do Liréx despois do 18 de xullo de 1936, hai un escrito do Catedrático e Secretario do Instituto Nacional de Segunda Ensinanza de Pontevedra, Nicolás Niño Sanz, do 1 de outubro de 1936, no que certifica que "en un Libro de Actas de Sesiones de Claustro celebradas por el de este Instituto, y en la correspondiente al día 24 de Octubre de 1931, existe un acuerdo que copiado literalmente dice: 'ESCUELA PREPARATORIA.- Acordado en este Centro el establecimiento de una Escuela preparatoria para ingreso en el mismo, el Sr. Director propone para desempeñarla al Maestro Nacional de S. Adrián de Cobres (Vilaboa) D. Paulo Novás Souto. Se aprueba la propuesta y se faculta al Sr. Rector para fijar gratificación que haya de concedérsele".

Entre as innovacións que se introduxeron con chegada da Segunda República estaba esta Escola Preparatoria, para facilitar o acceso do alumnado á Segunda Ensinanza. Sabemos que en 1931 se establece provisionalmente un Plano de estudos baseado nos anteriores de 1903 e 1926. No proxecto de Bases da Ensinanza Primaria e Segunda Ensinanza, aprobado en Consello de Ministros e lido na Cámara polo Ministro de Instrución Pública, o institucionista Fernando de los Ríos, o 9 de decembro de 1932, concebíase un bacharelato de sete anos. En 1934 implantouse este bacharelato, cun exame de revalida ao final, que sería substituído por un "Exame de Estado" na Lei de 1938.

Para seren admitidos (base quinta) os alumnos e alumnas (a coeducación foi outra das grandes conquistas republicanas, xunto á eliminación da Religión das materias do currículo) deberían ter dez anos cumpridos e exhibir un certificado do director d'ũa escola primaria nacional, municipal ou inspeccionada tecnicamente polo Estado, no que se acreditara a suficiencia; do contrario, deberían someterse a una exame de ingreso no Instituto.

Ísto explica a presenza de Paulo Novás Souto na

Escola Preparatoria de Ingreso do Instituto de Pontevedra

Preparatoria do Instituto de Pontevedra. Sabemos que posteriormente, ao aumentar o número de alumnos e alumnas, ampliouse a tres seccións. O estudio de Mª Teresa Núñez Fervida, "A II República", no fermoso libro coordinado por Xosé Fortes Bonzán, O Instituto de Pontevedra. Século e medio de historia (1845-1995), elaborado por iniciativa dos directores dos institutos de bacharelato da cidade do Liréx con motivo do cento cincuenta aniversario da súa creación, aporta datos sobre esta época, de moito interese para nós. Ao aplicarse o artigo 48 da Constitución de 1931, que "consagraba o carácter laico do ensino", cesaría o profesor de Religión Lino García. Na Escola Preparatoria do Instituto, comezaron no curso 1933-34 as clases nocturnas para maiores de catorce anos. Sabemos que a participación nos programas de formación de adultos foi un dos pretextos posteriores para iniciar expedientes de depuración.

Seguindo as pautas do "Instituto Modelo", como sinala a autora, "o Instituto de Pontevedra convértese nun centro vanguardista, exercendo un forte impacto cultural na cidade de Pontevedra". Un logro importante foi a creación da Residencia de Estudiantes, que nos fai lembrar aquela idea gineriana das Residencias, para un traballo máis directo entre profesores e alumnos.

A autora recolle tamén a celebración das Festas da República do ano 1934, donde a alumna do Instituto M^a del Carmen Segura Marcos, fixo unha semblanza de Cosío. Esta semblanza foi recollida puntualmente polo xornal republicano *El País* (Pontevedra) (17/4/1934), no que Segura Marcos reproduce aquela fermosísima elegía que Antonio Machado, o grande poeta da Xeración do '98 (tamén institucionista), dedicou no Boletín da ILE á morte de seu mestre, Francisco Giner de los Ríos, en 1915: "(...) Sólo sabemos que se nos fue por una senda clara, diciéndonos: Hacedme un duelo de labores y esperanzas (...). Yunque sonad; enmudeced campanas!".

O estoupido da guerra civil rompeu con aquel proceso. Paulo Novás era amigo de Bibiano F. Osorio-Tallal, director do Instituto nos primeiros anos da República; e afiliado ao partido de Izquierda Republicana, da que era Secretario Provincial, do Comité de Defensa de República.

Os esforzos por salvarlo foron infructuosos. O citado Presbítero, compañeiro en San Adrián de Cobres, certificaba

ao seu favor que "su conducta como maestro en la referida escuela fue intachable, dedicándose exclusivamente y con máximo entusiasmo a la formación, educación e instrucción de sus educandos y, enseñando con celo el catecismo de la Doctrina Cristiana. Era defensor de la propiedad, religión, familia cristiana, mostrándose enemigo de judaísmo, marxismo y masonería, siendo defensor entusiasta de España, sin resabios de separatista y todo esto puedo certificarlo, porque debió a su buena conducta moral, religiosa y social, le admití a vivir en mi compañía en la casa rectoral, hasta que de allí salió por ser destinado a la Villa de Bueu en Dbre. de 1930". Hai tamén outro escrito de Enrique Furio Otero, xefe de Negociado de Tercera Clase do Ministerio de Instrucción Pública e Belas Artes, afecto á Secretaría do Instituto Nacional de Segunda Ensinanza de Pontevedra, na que certifica, co Visto e Prace do Director, Secundino Vilanova, que "Don Paulo Novás Souto, Maestro que fue de la Escuela Preparatoria de Ingreso de este Centro, cumplió siempre con su deber en el desempeño del referido Cargo".

Despois do Consello de Guerra, Paulo Novás Souto, xunto cos outros compañeiros, foi fusilado en Pontevedra o día 12 de novembro de 1936.

FONTES

Fot o tomada do Libro O Instituto de Pontevedra. Século e medio de Historia 1845-1995. Pax 185

A.E.N.P.: Libro Registro de Certificaciones. Personal de la Escuela Normal (sen clasificar), pp. 220.

LAMELA GARCÍA, V. L. (1993): *Inmolados gallegos*. Alejandro Boveda, Víctor Casas, Telmo Bernárdez, Adolfo Barreiro... Sada - A Coruña, Edición do Castro.

MINISTERIO DE EDUCACIÓN E CIENCIA (1991): *Historia de la Educación en España. IV. La Educación durante la Segunda República y la Guerra Civil (1931-1939)*. Estudio preliminar por: Antonio Molero Pintado, Madrid, Centro de Publicacións do MEC.

NÚÑEZ FERVIDA, M.T. (1997): "A II República", en FORTES, X. (coord.), *O Instituto de Pontevedra. Século e medio de historia (1845-1995)*, Pontevedra, Deputación Provincial de Pontevedra, Servicio de Publicacións, pp. 175-203.

A Península
1.º QUINQUENIO, XANEIRO 2003

21

Indoio *raíña*

HISTORIAS DE VIDA (XXII)

Benigno Rey Pavón (2ª parte)

POR ANXO SERAFÍN PORTO UCHA

S en embargo, o máis prezado é un sobre, previamente censurado polo Xulgado Militar de Instrución de Pontevedra, "para entregar a la familia de Benigno Rey".

Nel figuran varios escritos feitos nos derradeiros días no cárcere da Escola Normal, nos que nalgunhas cuartillas e improvisadas follas de caderno se dirixe en tón de despedida aos seus irmáns e á súa nai, dona Sofía Pavón. Sei pai falecera dous anos antes.

Hai saúdos afectuosos para Ernesto, para D. Xosé, D. Xoán... un cariñoso saúdo para Milucha, bicos a Arturo e ao seu irmán, "besos e abrazos para la Pimienta y para todos".

Con rasgos firmes, escritas a meirande das misivas a lápiz, encarga varias dilixencias aos seus irmáns Xulio e Arturo, pequenas cousas pendentes, como a reclamación de haberes ou a recuperación das pertenzas que quedaran en Asturias.

Nunha carta, escrita o día 4 de novembro, dirixida "a mis hermanos Teresa, Sofía, Arturo, Lola, Julio y Fefa", di: "(...) Muero sin poder ayudarlos en nada; cuando ya mi vida empezaba a ser holgada y todo hacía suponer que en breve ya pudiera ser un colaborador y una ayuda = Muero por estar en donde estaría nuestro padre, si viviese, y no hice nada que se pueda censurar".

Para mi esta muerte no es más que un motivo de íntima satisfacción". Máis adiante, reitera: "No olvidar para vuestra vida las normas trazadas por nuestro

padre".

Benigno Rey estaba de vacacións en Pontevedra en xullo de 1936, cando comezou a loucura da guerra. Seu pai, Arturo Rey Juncal, que faleceu en 1934, fora Tenente-Alcalde con Bibiano Fernández-Osorio Tafall na Alcaldía de Pontevedra.

Pola súa relojería pasaba a miúdo Castelao, que lle fixo unha caricatura, aínda conservada no propio negocio familiar. ¿Por que o mataron? Anque nos cargos figuraban cousas como "mason", "rojo" e outras que Lamela García concreta en *Inmolados gallegos*, "había que dar un escarmento", concretásemos "na entrevista".

Benigno Rey Pavón foi fusilado, nun grupo de 10 lembrados pontevedreses, xunto aos compañeiros mestres Xermán Adrio Mañá e Paulo Novás Souto, o 12 de novembro de 1936.

A nai e os irmáns Arturo e Xulio deron igualmente cos seus no cárcere. Arturo estivo no Lazareto de San Simón.

Os outros, Euxenio e Enrique escaparon para América. Foron anos de sufrimento, de sacrificios para poder sobrevivir.

Benigno Rey foi soterrado na zona civil do cemiterio de Pontevedra. Logo, debido ás cruzas e desexos da súa nai, fixéronse dilixencias para trasladalo ao panteón da familia de Tafall.

Hoxe, unha lápida na "Rúa 12 de novembro" de Pontevedra lembra aos que morreron por "defenderen a democracia, a liberdade e os dereitos de Galicia".

Fuentes:

Entrevista con Benigno Rey Iglesias, ao que lle agradezo as atencións e documentación aportada.

Documentación:

- Billete Kilométrico, 3ª clase: Benigno Rey. Expedido en Vigo o 26 de febreiro de 1934. Prazo de validez, 3 meses.

- Cédula personal, a favor de Benigno Rey Pavón. Expedida en Pontevedra o 17 de xaneiro de 1927.

- Catálogo general de la Biblioteca circulante de la Casa del Maestro de Pontevedra, Pontevedra, Imp. de A. Colceiro, 1935.

- Licencia de caza, concedida a Benigno Rey Pavón, Gobernador Civil de

Benigno Rey Pavón en 1934

Pontevedra.

- Título de Bachiller a favor de D. Benigno Rey Pavón. Rexistrado o 20 de abril de 1928, no número 853, folio 296, do libro correspondente da Secretaría do Instituto Nacional de 2ª Ensinanza de Pontevedra.

- Título de Maestro de primera enseñanza de D. Benigno Rey Pavón. Rexistrado o 10 de maio de 1931, no fol. 2º, nº 44, do libro correspondente da Secretaría da Escola Normal de Pontevedra.

Quedou tamén rexistrado no folio 3, nº 616, do libro terceiro da Sección Administrativa de Primeira Ensinanza de Pontevedra, con data 6 de xullo de 1934.

- Título de Maestro interino de la Escuela nacional de Lenguas 2º, en el Ayuntamiento de Portas, expedido a favor de D. Benigno Rey Pavón.

- Asina Ernestina Otero Sestelo, Presidenta do Consello provincial de Primeira Ensinanza de Pontevedra, a 13 de maio de 1933.

- Título de Maestro interino de la Escuela nacional de Artes, en el Ayuntamiento de Puentesaras, expedido a favor de D. Benigno Rey Pavón.

- Asina Ernestina Otero Sestelo, Presidenta do Consello provincial de Primeira Ensinanza de Pontevedra, a 16 de setembro de 1933.

Bibliografía:

LAMELA GARCÍA, V. L. (1993): *Inmolados gallegos*. Alejandro Bóveda, Víctor Casas, Telmo Bernárdez, Adrio Barreiro... Sada - A Coruña, Edicións do Castro.

A Penreira

25 QUINCE, XANEIRO 2003

29

HISTORIAS DE VIDA (XXIII)

Manuel Pérez Rey

(1ª parte)

POR ANXO SERAFÍN PORTO UCHA

Manuel Pérez Rey naceu en Cambados (Pontevedra), o 1 de febreiro de 1912. Nunha foto que aparece entre a documentación de que dispoñemos, consta entre o grupo de 17 alumnos que remataron os estudos de Bacharelato en 1934. Como bacharel, iniciou os estudos para mestre na Escola Normal do Maxisterio Primario de Pontevedra.

Vexamos a súa evolución no Plano Profesional da Segunda República. Contamos coa información da nosa investigación anterior sobre A Escola Normal de Pontevedra (1845-1940). No ano 1935 consta co número 63 dun total de 144 que participaron no exame de ingreso-oposición. Ao final, acadou o número 20, entre 59 aptos. Pero ao remate do primeiro curso, en 1936, xa se situaba en 2º lugar. Nesta mesma lista figura no lugar 18 a que sería logo inspectora Isidora Riestra Peinador. Hábese que suspender os estudos, pola chegada da guerra civil.

Debido a unha lesión nun brazo, xogando ao fútbol, librouse da guerra. Ao remate, Manuel Pérez Rey reanudou os estudos polo Plano Profesional, en conformidade coa O.M. de 14 de xullo de 1939 (Boletín Oficial do 2777). En dous semestres finalizaron os estudos os alumnos da quinta promoción mixta deste recordado Plano Profesional.

Só os homes, xa que as mulleres continuaran nos cursos 1936-37 e 1937-38. O 5 de febreiro de 1940 procedeuse á calificación dos 16 alumnos de segundo curso. Era necesario como mínimo máis de cincuenta puntos de cualificación. Pérez Rey obtivo 95 e situouse e primeiro lugar. Máis tarde, o 19 de xuño do mesmo ano, procedeuse á cualificación de 3º curso.

Situouse de novo no número 1. Na proba final de conxunto, diante dun tribunal formado polos profesores da Normal Xosefa Rosón Rubio (directora), Prudencia Landín Tobío, Dolores Grangel Novás, e Rosario Ferdevilla de la Iglesia, ademais da Inspectora de Primeira Ensinanza Adela Fontoria Peón, Manuel Pérez Rey desenvolveu por sorteo o tema seguinte: "Vives. Su vida. Sus obras".

No exercicio prático elixiu o tema de Relixión "Mandamentos de la Ley de Dios" (observense os temas que se incluían agora). Volveu a situarse en primeiro lugar. En vista dos resultados, procedeuse a formar a lista dos actúantes por orde de mérito. Conseguiu o número 1.

Debemos ter en conta, sen embargo, que o alumnado das Normais sufrín tamén depuración durante aqueles anos, cofecida como "expedientes de disciplina". Nunha consulta ao xornal El Pueblo Gallego, localizamos a Manuel Pérez Rey, xunto a Isidora Riestra Peinador, Mª do Carme Segura Marcos, Mª do Carme Cunqueiro Alfaya e outros (en total, 67 do Plano Profesional), nunha lista de 222 mestres con expediente de depuración, que o BOPP do 5 de xaneiro de 1939 anunciaba con todos os pronunciamentos favorables.

Fixo as Prácticas na Escola Graduada, Anexa á Escola Normal do Maxisterio de Pontevedra, entre setembro de 1940 e marzo de 1941. Este foi o seu primeiro destino como alumno-Mestre de referido Plano Profesional, ao que se accedía cun soldo de 4000 ptas. anuais. De acordo coa Folla de Servizos, sabemos que o seu título de Mestre de primeira ensinanza leva data de 3 de xuño de 1941.

Manuel Pérez Rey con grupo de amigos mestres en 1964

A pesar do seu inextinguible expediente, marchou de mestre en propiedade provisional para Quinteiro (O Golada), en marzo de 1941. Desta circunstancia iniciábase, xa que, segundo nos comentan, debido a non ir á guerra, pasou a ser penúltimo en elixir escola, o que o relegou a pedir as últimas prazas dispoñibles.

Tampouco houbo interese para que quedara nunha escola vacante en Lérez, da Irmandade de Labradores, onde vivía. En Quinteiro (O Golada), estivo ata decembro de 1943. Logo, por concurso de traslados, marchou para Guláns (Ponteareas). Tomou posesión desta escola o 1 de xaneiro de 1944.

Manuel Pérez Rey casou en primeiras nupcias con dona Xenerosa González. Tiveron un fillo, Xosé Manuel, hoxe Catedrático de Historia Moderna ("Pepiño do Maestro") como era garimosamente cofecido por nós, entre os nenos da escola).

O 8 de xaneiro de 1950 fun por primeira vez, da man de Cándido Prego, amigo da infancia, á escola do benquerido e respectado D. Manuel. Do meu paso pola súa escola, conserva miña nai nun lugar preferente a foto escolar na compañía de meu irmán, feita no Casal na Escola de dona Pilar, durante o curso 1954-55. Teño, ademais, os cadernos escolares, que atesouro entre os recordos máis prezados.

D. Manuel era un mestre moi competente, cunha caligrafía impecable, que todos desexabamos imitar. Tamén moi esixente. Mantíña unha sólida disciplina, cunha matrícula que sobrepasaba os oitenta alumnos. Con el aprendín a amar a Historia.

Manuel Pérez Rey estivo en Guláns ata finais do curso 1954-55. Logo, por concurso de traslados, acerouse a Pontevedra. A finais dos anos 60, acríamolo en Marín. Casado en segundas nupcias, o seu sogro xentabá a "Sombrellería Álvarez", na rúa que segue aos Soportais, en Pontevedra. Alí merquei a miña gorra de músico, que exhibía con orgullo na Banda "Unión de Guláns".

Na citada foto dos compañeiros bacharceles de 1934 figura escrito a máquina que celebraban un banquete o 28 de decembro, todos os anos. Efectivamente, contamos con outra foto desa comida de confraternidade, celebrado o 28 de decembro de 1958, no Hotel Universo.

Manuel Pérez Rey (D. Manuel, para os seus alumnos), hoxe xa falecido, tiña unha apaixonante inclinación polo agro. A súa preocupación e afección pola natureza quedou reflexada na seguinte Memoria, seguramente escrita para un concurso, da que dispoñemos dun borrador que nos facilitou o seu fillo Xosé Manuel, a quen agradecemos a información recibida.

O borrador, escrito a máquina, ten uns espazos en branco, seguramente para complementar con algunhas ilustracións sobre o tema. A bolígrafo, enchebáase cos seguintes datos: "Agrupación Escolar Mixta. Curso 1º C. Santa Mª del P. nº1. os. Para el concurso MANTENGA etc.".

Continuará

Nota importante:

A Penreira informa que cos traballos que se viñeron publicando durante estes dous últimos anos en "Historia de Vida", estase preparando unha publicación (libro) que estará na rúa (D.M.) no vindeiro mes de abril.

Todas aquelas persoas interesadas en facerse cun exemplar poden dirixirse a Edicións Alén Minho. - Rúa do Merlo, 1º d - 36860 Ponteareas; indicando o número de exemplares demandados. Tamén poden poñerse en contacto coa editorial a través do teléfono/fax: 986 66 09 86

A Peneira

7 QUINCEIMA, FEVEREIRO 2003

29

HISTORIAS DE VIDA (XXIV)

Rita Dolores Rodríguez López

POR ANXO SERAFÍN PORTO UCHA

Rita dos Dolores Rodríguez López naceu en San Cristovo de Moutentán (Arbo, Pontevedra), o 16 de outubro de 1913, de donde procedía a familia paterna. Foron seus pais Ricardo Rodríguez e Carme López. Os seus avós chamábanse Xoaquín e Perfecta (paternos), e Andrés e Ventura (maternos).

Furgando na Historia, achamos datos históricos de moito interese sobre o concello de Arbo, situado na comarca da Paradanta. Hai reminiscencias templarias, casas grandes, pazos e distintas doazóns, avances e retrocesos de matiz político no século XIX. Capítulo á parte merecen os caldos na subzona vitivinícola do Condado e a riqueza piscícola do río Miño. De Moutentán destaca o nome da parroquia, do que aportan algunha documentación Frei Martiño Sarmiento e o historiador tudense Ávila y Lacueva.

O Barrio Mixto de Moutentán, os problemas das antigas xurisdiccións, a pertenza desta freguesía aos cabaleiros do Hospital de San Xoán de Xerusalén, ou de Malta, as andanzas medievais de Pedro Álvarez de Soutomaior, conde de Camiña, e os escudos dos Sarmiento e outras casas nobres brasonadas, son igualmente de destacar. Igualmente, a loita contra o exército napoleónico, co mariscal Soult á fronte. Non falta tampouco a lenda da moute, que aparece na noite de San Xoán,

mes, no lugar de A Lomba. Hoxe (en mercado os venres. Precisamente, en A Lomba existe a casa do boticario, pai da nosa protagonista.

Ricardo, o pai de dona Rita, fixera estudos de Farmacia. Traballaba nunha botica en Pontevedra. Alí coñeceu a Carme López, coa que casou, trasladándose ao concello natal, onde rexentou farmacia propia. Tiveron tres fillos: Ricardo, médico en Valeixe (xa falecido); Andrés, tamén médico (faleceu en Alacante sendo alférez, durante a guerra civil); e a propia Rita.

Rita Rodríguez López fixo os estudos para mestra na Escola Normal de Pontevedra. Os avós maternos vivían na parte monumental da cidade do Lérez, nos arredores da Praza da Verdura. Uns tios maternos, cos que pasou parte da nenez, tiñan un Hotel en Cambados. No Colexio Modelo de Pontevedra, preparouse aos 14 anos para ingreso na Escola Normal. Segundo o Libro de Prácticas da Escola Normal do Maxisterio Primario de Pontevedra, fixo as Prácticas Escolares con Casilda de la Riva, na Escola de Valeixe, durante o curso 1933-34. Precisamente, en outras veces citada relación de mestres e mestras da provincia de Pontevedra de finais dos anos cincuenta, da Inspección de Ensenanza Primaria, Casilda de la Riva Martínez, nacida o 19

Rita Rodríguez López na xuventude

con soldo anual de 30.480 pesetas. No Libro Fichas del depósito del título y numeración del papel, consta que Rita dos Dolores Rodríguez López fixo o depósito do título de mestra o 26 de maio de 1936, título que recibía o 31 de agosto de 1939.

Rita Rodríguez López casou con Ramón Fernández Rodríguez en 1942 e tiveron 7 fillos: Andrés, Carmela, Xosé Luis, Fernando, Maribel, Orestia e Ricardo. Como mestra, estivo interina en Vilar de Cabeiras (Arbo), Cerdeira (As Neves), Cillarga (Ponteareas), Fontán (Arbo), Agrosagro (Rodeiro) e Folgoso (A. Cañiza). Aquí, na denominada "Montaña", tiña que andar todolos días, nada menos que hora e media polo monte.

Estando de mestra en Yrondo de Besuyo, en Cangas de Narcea (Asturias), avisárona para rematar as oposicións que "empezáramos cuando comenzó la guerra". Debeu participar, por tanto, nos cursos de selección de 1936 ("Cursillistas"). Fixo as oposicións en Oviedo, por consello do inspector. Aprobou e tivo que pedir destino. Viu para Parada de Acelas (A Cañiza), a cinco quilómetros da súa casa familiar.

Estivo en Achas oito anos, ata a xubilación, en 1969, por problemas de enfermidade. Ramón Fernández Rodríguez, o seu marido, faleceu en 1975. Do paso pola escola durante eses anos, destacan a preparación das nenas para a 1ª Comunión e o recital de poesías, que se celebraba o 13 de maio, festividade da

Virxe de Fátima. Ensaíaba funcións de teatro, que se facía nese mesmo día, pola tarde.

Antes das vacacións, había exposicións de labores. Viña o alcalde de A Cañiza, un concelleiro e dúas señoras de Parada, para elixir os mellores traballos. Daban premios e traían paquetes de caramelos para as outras nenas. Ao remate, a mestra obsequiaba a todos cunha merenda.

Dona Rita, con case que oitenta e nove anos respondeu ao noso inquérito en setembro de 2002. Complementáronos información o seu fillo Fernando, xunto á súa dona, Elsa Domínguez. Agradecemoslle as atencións, que axudan a comprender as limitacións das escolas uaiarias da época. Exerceu durante practicamente toda a primeira etapa da súa vida profesional en escolas mixtas. Como mestra, non disfrutou das vantaxes das concentracións escolares, que se sucederían a partir de 1970, coa Lei Xeral de Educación. Sen embargo, aquel outro modelo de escola permitíalle ter un contacto moito máis directo cos pais e nais das alumnas, que a recordan. Hoxe, coa familia, disfruta dun merecido descanso.

Fontes documentais:

Datos aportados por Rita Rodríguez López, Fernando Fernández Rodríguez e Elsa Domínguez Porto

A.E.N.P.: Libro de Prácticas. Curso 1933-34, p. 15

A.E.N.P.: Libro Fichas del depósito del título y numeración del papel (1932-1945), nº 863.

INSPECCIÓN DE ENSEÑANZA PRIMARIA DE PONTEVEDRA: "Relación de maestros y maestras de la provincia de Pontevedra", Suplemento nº 1 (s.d.)

BIBLIOGRAFÍA:

"Arbo", Enciclopedia Galega Universal (EGU), 2, pp. 154-155.

GONZÁLEZ SANTISO, A.: "MOURENTÁN, San Cristóbal de", Gran Enciclopedia Galega, 22, p. 5.

PORTO UCHA, A. S. (1994): A Escola Normal de Pontevedra (1845-1940), Santiago de Compostela, Universidade de Santiago de Compostela, Servizo de Publicacións e Intercambio Científico.

VÁZQUEZ MARTÍNEZ, A.: "ARBO", Gran Enciclopedia Galega, 2, pp. 151-153.

Yrondo de Besuyo, en Cangas de Narcea (Asturias) onde foi mestra dona Rita.

baixo a ponte vella no lugar do Couto. Importante viña sendo tamén tradicionalmente a feira do gando, o día un de cada

de decembro de 1897, aparece na segunda categoría, como mestra de Valeixe (A Cañiza), co número de escalafón 4.570,

Nota importante:

A Peneira informa que cos traballos que se viñeron publicando durante estes dous últimos anos en "Historia de Vida", estase preparando unha publicación (libro) que estará na rúa (D.M.) no vindeiro mes de abril.

Todas aquelas persoas interesadas en facerse con exemplar poden dirixirse a Edicións Alén Minho. - Rúa do Merlo, 1º d - 36860 Ponteareas - indicando o número de exemplares demandados. Tamén poden poñerse en contacto coa editorial a través do teléfono/fax : 986 66 09 86

A Peneira
Pontevedra, Marzo 2003

25

HISTORIAS DE VIDA (XXV)

Xesús Garrido Álvarez

POR ÁNXO SERAFÍN PORTO UCHA

Xesús Garrido Álvarez nasceu en Vilaxoán o 23 de setembro de 1903.

Foi alumno do Colexio "San Agustín", máis tarde, Colexio León XIII.

Neste centro exercería o seu labor docente o poeta Aquilino Iglesias Alvarado, nado en Abadín (Lugo) en 1909.

Aquilino Iglesias, gran coñecedor de linguas clásicas, foi profesor do "León XIII" entre 1935 e 1949.

Xesús Garrido fixo a carreira de Maxisterio. Casou con Concepción Castromán.

Tiveron 14 fillos, entre eles, Daniel Garrido Castromán, profesor de Educación Secundaria e director do Instituto "Calvo Sotelo" de Vilagarcía (de 1986 a 2000), anteriormente do Colexio "Pardo Bazán" de As Pontes (A Coruña), entre outras actividades.

Xesús Garrido Álvarez, ao igual que outros moitos mestres pontevedreses, foi expedientado coa chegada da

guerra civil.

No libro de F. Morente Valero, *La depuración del Magisterio Nacional*, consta como mestre de Zamar, en Rubián, con resolución de traslado fóra da rexión e inhabilitación para cargos directivos (BOPP, 111-7-1937).

No traballo de F. Morente hai información sobre outros mestres do concello de Vilagarcía de Arousa, que tamén foron depurados.

Segundo Abal Padín, mestre de Castrogudián, consta con resolución de separación do servizo e baixa no escalafón (BOPP, 11-5-1940). Teófilo González Rojo, mestre de Vilagarcía, figura con resolución de suspensión temporal de emprego e soldo (3 meses) (BOPP, 26-5-1937).

Carlos Núñez Zarazo, mestre de Solobeira, aparece con resolución de separación do servizo e baixa no escalafón (BOPP, 20-6-1940).

Xesús Vázquez Blanco, mestre do mesmo pobo, con suspensión temporal de emprego e soldo, trasladado dentro da provincia e inhabilitación para o desempeño de cargos directivos (BOPP, 21-3-1941).

Xoana Villaverde Rey, mestra de Sobrado, con resolución de separación do servizo e baixa no escalafón (BOPP, 11-5-1940).

Para os demais localizados, a resolución foi de confirmación no cargo ou nos seus dereitos/habilitación para a ensinanza:

Ramona Areosa Herimida e Arturo Lijo Bravao (mestres de Carril), Marcelino Romero Pinal (mestre de Cornago), Xosé e Mª Dolores Louqui Carballeira (mestres de Rubián), Manuel Castro Ferrer (do Pósito de Vilaxoán), Demetrio Gómez Otero e Antonia Maquieira Oliván (de Vilaxoán); Matilde Alonso Ríos, Xulio Álvarez Fernández,

Xesús Garrido coa súa dona Concepción Castromán

Toribio Berengua Ordóñez, Manuel Díez Garrido, Xosé Mª Esteban Ibáñez, Carme Santos Rodríguez, Santiago Fernández Lorenzo, Ramón Ferreiros Castiñeira, Blanca García Souto e Mª Salomé López Bermúdez constan como mestres de Vilagarcía.

Esta relación pode complementarse coa dos suspensos dos seus cargos a comezos da guerra civil (BOPP, 1-9-1936), onde tamén figura Xesús Garrido Álvarez.

No meritório traballo de Vila Fariña e Viana Martínez, *Diccionario biográfico de la comarca de O Salnés*, achamos máis datos sobre o proceso seguido contra Xesús Garrido:

"Al inicio de la Guerra Civil (1936) fue acusado de 'galeguista' y comunista, por lo que fue sancionado y trasladado forzadamente a Barruelo de Santullano (Palencia).

Al no tomar posesión de la plaza es inhabilitado para ejercer la enseñanza en un centro oficial".

Persoa moi recordada, ademais de mestre, segundo se recolle no citado diccionario, foi tamén perito calígrafo e axente local de seguros sociais dos pescadores de Carril.

Gañou o premio de poesía, "Jesús Arellano". Foi, ademais, profesor no Colexio "Mezquita" de Vigo, e despois no "León XIII" de Vilagarcía, xunto a Iglesias Vilarinho. Cando este marchou para Vigo, quedou á fronte do Centro.

Xesús Garrido Álvarez faleceu o 31 de maio de 1971.

Fontes documentais:

Datos aportados por Xermán Manuel Torres de Aboal. Fotos da familia Garrido Castromán.

"Gobierno" de Provincia. Maestros y maestras que se suspende de sus cargos", BOPP, 1-9-1936.

Bibliografía:

Periódicos y periodistas de Vilagarcía, Patrocinado pola Asociación de Padres de Familia de la Parroquia de Vilagarcía, 1988.

Morente Valero, F. (1997): *La escuela y el Estado Nuevo. La depuración del magisterio nacional (1936 - 1943)*, Valladolid, Ámbito.

Vila Fariña, X. L. e Viana Martínez, V. (2001): *Diccionario biográfico de la comarca de O Salnés*, Deputación Provincial de Pontevedra, Servicio de Publicacións.

Xesús Garrido no Colexio León XIII

Nota importante:

A Peneira informa que cos traballos que se viñeron publicando durante estes dous últimos anos en "Historia de Vida", estase preparando unha publicación (libro) que estará na rúa (D.M.) no vindeiro mes de abril.

Todas aquelas persoas interesadas en facerse un exemplar poden dirixirse a Edicións Alén Minho. - Rúa do Merlo, 1º d - 36860 Ponteareas -; indicando o número de exemplares demandados. Tamén poden poñerse en contacto coa editorial a través do teléfono/fax : 986 66 09 86

Peneira

JUNTA, MARZO 2003

29

HISTORIAS DE VIDA (XXVI)

Casimiro Martínez Altimir

POR ANXO SERAFÍN PORTO UCHA

Casimiro Martínez Altimir naceu en Arcadell, na provincia de Lérida en 1908, de donde a nai era oriúnda. Aos cinco anos a familia trasladouse á comarca de Puebla de Sanabria, terra da familia paterna, onde Casimiro pasou a infancia e a xuventude.

Casimiro Martínez estudou carreira de Maxisterio. A súa vida profesional como mestre desenvolveuse en Galicia.

Aquí casou con Otilia Vázquez e naceron os seus catro fillos (tres fillos e unha filla: José Manuel, Xurxo Lois, César Antonio e Mª Luz).

En Vilagarcía de Arousa entrou en contacto coa intelectualidade galega.

Coñeceu a Castroviejo, queniro é un longo etcétera. Escritor prolífico, é autor de libros como "Relatos y cuentos de un ensayista" (1993), "El fugitivo de Santiago" (1995), "Ensayos y estudios sobre el hombre como portador de valores eternos" (1998), "El Camino de Santiago. Una encrucijada de sueños" (1999), "El río de la vida" (1999), "Sandro y Cabell" (2000) e "El carácter y la personalidad" (2000).

Leva publicado máis de sesenta artigos en revistas e xornais.

Aunque non corista no libro de F. Morente Valero sobre La depuración del Magisterio Nacional, que está na base destas Historias de vida, polos datos que nos facilitou Xermán Manuel Torres de Aboal, quen coñeceu de cerca a Casimiro Martínez, sabemos que este chegou a Vilagarcía de Arousa en 1934.

En Escuela Vivida figura nun listado de mestres, colaborando nas aportacións para homenaxear a Marcelino Domingo, Ministro de Instrución Pública e Belas Artes na Segunda República.

Efectivamente, coa chegada da Guerra Civil, Casimiro Martínez Altimir foi expedientado. Unha consulta ao Boletín Oficial da Provincia de Pontevedra permitíunos localizar unha resolución do Gobernador civil, Ricardo Mocarrón, de 30 de agosto de 1936, pola que se deixaba a 420 mestres e mestras da provincia de Pontevedra "suspensos en sus cargos" (BOPI, I-9-1936).

Entre eles, 11 eran de Vilagarcía de Arousa: Segundo Abal Padín, mestre de Castrogudiñ; Luis Abalo Abad, mestre de Primeira Ensinanza (aparece entre os de Vilagarcía); Xosé María Castaño Priegue,

Casimiro Martínez Altimir (á dereita) e un irmán

mestre de Vilaxoán 2^a; Xesús Garrido Álvarez, mestre de Zamar; Teófilo González, mestre da Graduado de Vilagarcía; Casimiro Martínez, mestre da Graduado de Vilagarcía; Carlos Núñez Zarazo, mestre de Solobeira; Xosé María Osorio Rodríguez, mestre do plano profesional, da Graduado; Xesús Vázquez Blanco, mestre da Graduado de Vilagarcía; Manuel Vázquez Lois, mestre de Renza e Xoaana Arxentina Villaverde Rey, mestra de Sobrado.

Martínez Altimir estivo dous anos sen escola. Incorporado de novo ao ensino, foi Director do Colexio Público "José Antonio", de Vilagarcía, durante moitos anos.

No meritorio Diccionario biográfico de la comarca de O Salnés, de Xosé Lois Vila e Víctor Viana, figuran datos importantes dos fillos de don Casimiro Martínez e dona Otilia Vázquez, que completamos cos aportados por Xermán M. Torres de Aboal: Xosé Manuel, médico; na actualidade é Catedrático de Medicina Interna na Facultade

de Medicina da Universidade de Santiago de Compostela; creador da Fundación "Martínez Vázquez", co obxecto de promover estudos en universidades estranxeiras.

Xurxo Lois, Licenciado en Ciencias Económicas, Dereito e Ciencias Políticas; Profesor e Catedrático na Universidade de Atlanta; Consultor do Banco Mundial e do Fondo Monetario Internacional.

César Antonio, médico; Profesor na Facultade de Medicina da Universidade de Santiago. M. Luz, periodista, Licenciada en Periodismo pola Escola Oficial de Periodismo e Licenciada en Ciencias da Información pola Universidade Complutense; está preparando a súa Tese de Doutoramento. Colaborou en varias revistas, en ABC, Actividad Económica, La Opinión.

No seu día ofertáronlle a Corresponsalia da Xerencia EFE en Oriente Medio, mais ela, como me din, "definitivamente optou por ocuparse da educación dos seus fillos e á atención da

súa familia, sacrificando o que podía ser unha brillante carreira periodística".

No momento de redactar estas liñas, don Casimiro Martínez Altimir, a quen agradecemos as atencións recibidas, con máis de noventa anos, segue aínda a escribir e publicar con moito interese.

Fontes documentais:

Datos aportados por Xermán Manuel Torres de Aboal. Fotos xentileza de don Casimiro Martínez Altimir. Boletín oficial de la provincia de Pontevedra: "Gobierno de Provincia", 1 de setembro de 1936

Bibliografía:

Morente Valero, F. (1997): La escuela y el Estado Nuevo. La depuración del magisterio nacional (1936-1943). Valladolid, Ambito.

Vila Farfán, X. L. e Viana Martínez, V. (2001): Diccionario biográfico de la comarca de O Salnés. Deputación Provincial de Pontevedra, Servicio de Publicacións.

Casimiro Martínez Altimir e a súa dona Otilia Vázquez

Nota importante:

A Peneira informa que cos traballos que se viñeron publicando durante estes dous últimos anos en "Historia de Vida", estase preparando unha publicación (libro) que estará na rúa (D.M.) no vindeiro mes de abril.

Todas aquelas persoas interesadas en facerse con exemplar poden dirixirse a Edicións Alén Míño. - Rúa do Merlo, 1° d-36860 Pontearreas - indicando o número de exemplares demandados. Tamén poden poñerse en contacto coa editorial a través do teléfono/fax : 986 66 09 86

A Peneira
1ª QUINCENA, ABRIL 2003

33

HISTORIAS DE VIDA (XXVII)

Cipriano Jiménez Rodríguez (1ª parte)

POR ANXO SERAFÍN PORTO UCHA

Cipriano Jiménez Rodríguez naceu o 26 de setembro de 1903 en Jarandilla de la Vera (Cáceres). O concello ten por patrono a San Cipriano, que se festexa o 26 de setembro. De aí o nome do noso protagonista. Foron seus pais, Cándido Jiménez de Arriba, natural de Guijón de Santa Bárbara (Cáceres), e Julia Rodríguez Díaz, da citada Jarandilla de la Vera, con partido xudicial, e centro comercial en Naval Moral de la Mata. A súa nai, Julia, tivo un irmán notario. O pai desta (seu avó materno) era propietario de terras. Estamos nos dominios cacereños, ao pé do monte da Serra de Gredos, preto do mosteiro extremeño de Yuste, onde pasou os derradeiros tempos o emperador Carlos V.

Cipriano Jiménez cursou estudos de Maxisterio en Cáceres, polo Plano de Estudos de 1914. O seu dinamismo e preocupación cultural apreciábase xa daquela no teatro de afeccionados. Temos nas nosas mans un programa do Teatro de Jarandilla, de 6 de xaneiro de 1927, onde Cipriano Jiménez participaba na coñecida comedia en dous actos e en prosa, orixinal dos irmáns Serafín e Joaquín Álvarez Quintero, titulada "Pepita Reyes", no papel de Mesa. Co título de mestre, veu directamente a escola de Cedeira (A Coruña), onde coñeceu a que sería súa dona, Pura Casas Cortés, tamén mestra coa primeira escola en Cedeira. Pura Casas nacera en Pontevedra; en 1900. Súa nai era ama de casa, e seu pai, Alejandro Casas Junca, carpinteiro.

De Cedeira, pasaron a Seixido, no concello de A Lama (Pontevedra). Primeiro concursou Pura Casas, a unha escola entón mixta. Catro anos máis tarde, chegaba Cipriano Jiménez, ao crearse a escola unitaria para nenos. Na nosa investigación

anterior sobre A Escola Normal de Pontevedra (1845-1940), localizamos ao alumno de maxisterio Abel Vidal Barreiro facendo as prácticas na súa escola de Seixido durante o curso 1935-36.

Cipriano Jiménez e Pura Casas contraeron matrimonio, e tiveron catro fillos, dos que viven dous: Pura (casada con Ignacio Paz Porto) e Cipriano Luis, médico psiquiatra e psicanalista. O matrimonio Jiménez-Casas, anque "residente" en Seixido durante o curso por motivos de traballo (titán a escola no mesmo edificio: arriba, as nenas, abaixo, os nenos), vivía, durante as vacacións en Pontevedra, na Praza do Teouro, onde nacron os fillos. Cipriano Jiménez non deixou, sen embargo, de visitar sempre o seu lugar de orixe, en Cáceres.

En Escuela Vivida, un claro exemplo de renovación educativa impulsado pola República, órgano da "Casa del Maestro", fundada no curso celebrado no verán de 1932 -con Xosé Ron Cabarcos na Secretaría-, e que estivo na rúa entre 1935 e 1936, deixaron a súa pegada destacados mestres de entón. Nesta Revista, Cipriano Jiménez escribía en 1935, con motivo da morte de Cossío:

"El maestro ha muerto. El magisterio de España pierde al mejor de sus valores espirituales. Una larga y fecunda vida al servicio de la cultura española, aureolada de las más puras esencias del arte y de la ciencia, se ha terminado, dejando doloridos a los espíritus de muchos, de todos los maestros españoles que veían en Cossío el símbolo de todas las virtudes educativas, que en ningún otro como el encarnaba de la manera más perfecta y elevada. Pocas veces la palabra del maestro responde a una realidad tan exacta como la de Cossío. Contaminada de la obra de

Cipriano Jiménez nos anos mozos

Giner, pertencen a una estirpe de moral tan depurada y de visión tan profunda en los campos de la enseñanza que puede afirmarse que lo mejor que en ella se ha hecho en España a ellos se les debe (...). Ciudadano de Honor de la República, pero también ciudadano de honor de la cultura española (...). En la I.L.E., en el Museo Pedagógico, en toda su actividad docente imprimió su bondad y talento (...).

Como educador, permitíase-nos rendir un modesto tributo de admiración al que lo era todo, haciendo votos por que el espiri-

tu de su vida y el estímulo de sus ideales sean recogidos por el Magisterio de España, que es la mejor ofrenda que puede hacerse a Cossío y a la cultura española". A Revista contén polo menos tres artigos máis de Cipriano Jiménez Rodríguez: "Delineación infantil y Tribunales para niños", precisamente nos dous primeiros números da Escuela Vivida, "Insistiendo en el error" (sobre o concurso de traslados) e "El problema de la asistencia escolar". Cipriano Jiménez, xunto con Maximino Portela, Abilio Bernaldo de Quirós, Alfredo

García Hermida e Eduardo Feijoo, formou parte da Comisión para a adquisición do local propio da Casa do Mestre, segundo recolle a publicación, no n.º 23 (16-10-1935). A Revista inclúe tamén información da suscripción aberta entre as mestras e mestres para contribuír á homenaxe de adhesión a Marcelino Domingo. Cipriano Jiménez Rodríguez, mestre de Seixido, figura entre os doadores.

De acordo co publicado por F. Morante Valero en La depuración del Magisterio Nacional (1936-1943), podemos ofrecer algúns datos sobre o concello de A Lama, coa chegada da Guerra Civil. Constan con suspensión temporal de emprego e soldo David Novo Piñón (mestre de Verdúcido), Cipriano Jiménez Rodríguez (mestre de Seixido), Manuel Jorge Franco (mestre de A Xesta) e Manuel Seiro Sanmamed (mestre de Abelaído). Aos tres últimos engadíase a resolución de traslado dentro da provincia e inhabilitación para cargos directivos. Esta última resolución consta igualmente para Xosé Muíños Nogueira (mestre de A Lama). Os demais aparecen confirmados nos seus cargos: Amalia Mauricio Santos (mestra de Antas), M.ª Pilar Mosquera Martínez (de Gaxate), Emma Dapena Mourillo (de A Lama), Pura Casas Cortés (de Seixido), Euloxio Estévez Tiscar e Xoana De Sadaba Sanfutos (de Verdúcido), Ánxeles Blanco Temprano, Xosé Fernández Rodríguez e Xosefina Iglesias Gayoso (de A Xesta).

Debido a esta circunstancia, Cipriano Jiménez sufriu traslado por uns meses a San Xurxo de Saicos (Pontevedra). Mentres, a súa dona, Pura Casas Cortés, permanecía en Seixido.

Continuará

Nota importante:

A Peneira informa que cos traballos que se tiñeron publicando durante estes dous últimos anos en "Historia de Vida", estase preparando unha publicación (libro) que estará na rúa (D.M.) no vindeiro mes de abril.

Todas aquelas persoas interesadas en facerse con exemplar poden dirixirse a Edicións Alén Minho, - Rúa do Merlo, 1º d - 36860 Pontecareas -; indicando o número de exemplares demandados. Tamén poden poñerse en contacto coa editorial a través do teléfono/fax : 986 66 09 86

Opinión

26

A Peneira
1.ª QUINCEIRA, MAIO 2003

HISTORIAS DE VIDA (XXVIII)

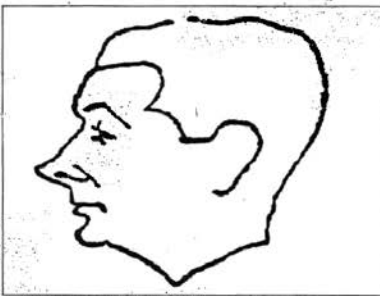
Apolinar Torres López

POR ANXO SERAFÍN PORTO UCHA

Apolinar Torres López naceu en Pontevedra en 1894. Era fillo de Santiago Torres e de Dolores López, naturais de Besexos e de Merza, respectivamente, en Vila de Cruces (Pontevedra). Procedía dunha familia de tres irmáns: Anxel (morreu na Alameda de Pontevedra como consecuencia dun tiro fortuito ao saír as tropas, nos días do Alzamento), Luísa (dona da Mercería "Torres", na rúa da Oliva. Nai de Carmiña e de Maruxa), e Apolinar. Apolinar Torres casou con Lucila Bermúdez. Do matrimonio naceron dous fillos: Santiago e Lucila, que fixeron a carreira de Dereito en Valladolid.

Apolinar Torres, mestre de primeira ensinanza, exerceu a súa docencia en Vigo. A Costa Rica aporta na Gran Enciclopedia Gallega algúns datos sobre este mestre, no contexto dos derradeiros anos da Dictadura de Primo de Rivera e durante a Segunda República. Dende 1927 destacou a súa acción pedagóxica e profesional como director da "Páxina Pedagógica" de El Pueblo Gallego. Publicou tamén varios traballos na "Páxina Pedagógica" do Faro de Vigo. Sobre todo, sen embargo, coma un dos principais impulsores da "Asociación de Traballadores de la Enseñanza", na zona de Vigo. Esta Asociación ingresaría na UGT durante a Segunda República e pasaría a denominarse, despois do Congreso de maio de 1936, "Federación Gallega de Traballadores de la Enseñanza", da que saíu elixido presidente Apolinar Torres. Apolinar Torres figura no número 21 de Escuela Viva, na lista de afiliados en setembro de 1935 á ATEV, Sección FETE, como mestre da Graduado do Centro (Vigo). Foi tamén Secretario dos xurados mixtos (xurados laborais).

Os datos de arquivo da Escola Normal de Pontevedra confirman a realización das prácticas escolares por parte de varios alumnos, con Apolinar Torres na Graduado do Centro: no curso 1928-29, Lucio García Sánchez, Álvaro Nogueira Prego e Benedicto García Sánchez; en 1930-31, Ricardo Díaz Robles, Álvaro Nogueira Prego, Segundo Valencia Díaz, Lucio García Sánchez e Xosé Carballo Quintillán; en 1931-32, Pedro Argibay Barros; en 1932-33,

Apolinar visto por J.M. Roldán 1936.

Bernardo García Sánchez e Antonio Carreira Carreira; en 1933-34, Bernardo García Sánchez; en 1934-35, Antonio Casal González. No curso 1935-36, Manuel Penedo López.

No número 2 da revista pontevedresa Escuela Viva, un claro exemplo de renovación educativa impulsado pola República, órgano da "Casa del Maestro", Apolinar Torres saudaba a chegada da Revista en 1935: "Nada máis honroso para mí que encontrar un puesto, generosamente brindado, en esta nueva tribuna destinada a remover las aguas adormecidas del pensamiento y de la acción de la Escuela".

Referíase, despois, ao valor de canto tendese a vigorizar o espírito colectivo, ao que chamaban moitos "espíritu revolucionario". Referido á Revista, manifestábase decididamente: "(...) aceptemos el nombre sin rubor y seamos sincera y hondamente revolucionarios." ESCUELA VIVA no é a escola de una determinada confesión ou credo, no es siquiera escuela "para la vida". Es o que se vive na vida misma de la escuela, en su inquietante y fecundo labor de colmena: No pone rótulos, no exalta fetiches, ni lanza "tabús". Solamente exige vida, esto es, actividad, acción, renovación".

Xosé Fortes Bouzán, en Historia de la ciudad de Pontevedra, destaca os nomes de Apolinar Torres, Cipriano Jiménez, Xosé Ramos, Xosé Trigo, A. Núñez, M. Fernández Novoa, Xosé Vileite Iglesias e Xosé Ron Cabarcos, como colaboradores en Escuela Viva. Unha ollada ao valioso traballo de Francisco Morente Valero, La depuración del Magisterio

Nacional, permitenos constatar o proceso seguido contra a maioría dos mesmos e posterior resolución, unha vez iniciada a contenda civil: Cipriano Jiménez Rodríguez, mestre de Seixido. Suspensión temporal de emprego e soldo (3 meses), traslado dentro da provincia e inhabilitación para o desempeño de cargos directivos (BOP, 01-12-37). Xosé Vileite Iglesias, mestre de Cristillade. Separación no servizo e baixa no escalafón (BOP, 24-07-41). Xosé Ron Cabarcos, mestre de Salcedo. Suspensión temporal de emprego e soldo (6 meses), traslado fóra da rexión e inhabilitación para o desempeño de cargos directivos (BOP, 05-01-38). Xosé Trigo Díaz, mestre de Meis, e Manuel Fernández Novoa, mestre de Lavadores, confirmación no cargo ou nos seus dereitos/ Habilitación para o ensino (BOP, de 3-12-37 e 17-12-38).

Antón Alonso Ríos en O señor Afranio, ao referirse ao deputado da Fronte Popular da provincia de Pontevedra, o socialista Antonio Bilbatúa Zubeldia, di: "O caso da familia Bilbatúa, de Vigo, que foi fusila-

do, é estarreciente por demais. Antonio foi executado en unión do seu irmán Demetrio tras das tapias de cimiterio de Pereiró o 27 de agosto de 1936. Coites morreron o alcalde da cidade D. Emilio Martínez Garrido, o médico don Waldo Gil Santostegui, o impresor e vello líder socialista D. Enrique Heracleo Botana, D. Apolinar Torres López, D. José Antelo Conde, D. Ramón González Brunet, e o xa lembrado D. Ignacio Seoane Fernández. Outro irmán Bilbatúa, Luis, foi "paseado" a primeiros de setembro, xuntamente con D. Eugenio Arbones Castellanzuelo, D. Incencio Taboada Montoto, e outros máis homes bos e xenerosos (...). A nai dos tres irmáns Bilbatúa volveuse sola". Pola súa banda, Carlos Fernández, en Alzamiento y Guerra Civil en Galicia narra así os acontecementos:

"El 22 de agosto se celebra en el palacio de Justicia de Vigo el proceso más importante seguido contra dirigentes del Frente Popular. Comparecen Antonio Bilbatúa Zubeldia (diputado del PSOE); Demetrio Bilbatúa Zubeldia (hermano del anterior); José Antelo Conde (alcalde de Lavadores), Enrique Heracleo Botana (ex-diputado del PSOE); Emilio Martínez Garrido (alcalde de Vigo); Waldo Gil Santostegui y Ramón González Brunet (concejales del PSOE); Apolinar Torres López (dirigente del PSOE), Ignacio Seoane Fernández (diputado del PSOE); Manuel Rey "Villagarcía" y Pastor Rodríguez (comerciantes)".

Apolinar Torres, xunto cos demais compañeiros, foi fusilado o 27 de agosto de 1936. Ás cinco da mañá, nun autobús que facía a

liña de Vigo a San Miguel de Oia, os condeados foron trasladados desde o cárcere ao cemiterio de Pereiró. Alí, foron executados por un pelotón do Exército ao mando do capitán Carrero, ao que acompañaba o tenente Francisco Rodríguez. Momentos antes de caer baixo a descarga do pelotón, o líder socialista Enrique Botana gritou con todas as súas forzas: "¡No queméis ni destruid las actas de nuestro juicio, porque algún día el mundo entero conocerá el crimen que se va a cometer aquí con nosotros!".

Cos Fernández recolle tamén o feito de como un mes despois, concretamente o 29 de setembro, tiña lugar o enterro (no mesmo Pereiró) do propio capitán Carrero, xunto a outros dous soldados, pertencentes ao batallón "Mérica" número 25, mortos na fronte de Asturias.

Fontes

Datos familiares aportados por Maruxa Martínez Torres (mestra de Vila de Cruces) e o seu sobriño Xulio Martínez Solla, en conversación telefónica. Ademais:

- A.E.N.P.: Libro Registro de Certificaciones. Personal de la Escuela Normal (sen clasificar), pp. 233, 239, 248.

- A.E.N.P.: Libro de Prácticas (1932-33 a 1963-64) (sen clasificar).

- Alonso Ríos, A. (1979): O señor Afranio ou como me rispeu das gadoiras da morte. Vigo, Edicións Castrelos (exemplar xentileza de dona Hixinia Tobío Frúiz, mestra de Caldas de Reis).

- Costa Rico, A. (1989): "TORRES LÓPEZ, Apolinar", Gran Enciclopedia Gallega, t. 29, p. 120.

- Fernández Santander, C. (2000): Alzamiento y Guerra Civil en Galicia (1936-1939). Sada - A Coruña, Edicións do Castro

- Fortes Bouzán, X. (1993): Historia de la ciudad de Pontevedra, A Coruña, Galicia Editorial

- Morente Valero, F. (1997): La escuela y el Estado Nuevo. La depuración del magisterio nacional (1936-1943), Valladolid, Ambito.

- Torres, A. "Horizontes. Los que tenemos veinte años de vida profesional", Escuela Viva, 9-5-1935.

Cabecera de Escuela Viva.

HISTORIAS DE VIDA (XXIX)

Xosé María Covas Fontenla

(1ª parte)

POR ANXO SERAFÍN PORTO UCHA

Xosé Mª Cobas Fontenla naceu en Tenorio (Cotobade, Pontevedra) o 15 de agosto de 1911. Era fillo de Benito Cobas Barros, mestre (foi mestre de Arbo) e de Claudina Fontenla Peleteiro (con irmáns establecidos en Castela), os dous de Tenorio.

O matrimonio tivo tres fillos, xa todos falecidos: María (faleceu en 1935), Carme e Xosé M^a. Xosé Mª Cobas Fontenla fixo os estudos de mestre na Escola Normal de Pontevedra.

Estudou como alumno "figuerolista", ao igual que outros moitos desta zona da provincia de Pontevedra, de onde eran oriúndos os antepasados de Manuel Ventura Figueroa, un dos máis eximios ilustrados galegos, que legou para o futuro a Fundación que os seus testamentarios (Florida Blanca, Gálvez, Campomanes) levaron a cabo en 1784. A súa Folla de Servicios, diligentemente aportada pola familia, sinala que o Título de Mestre de Primeira Ensinanza foille expedido o 14 de decembro de 1929.

No noso traballo anterior sobre a Escola Normal de Pontevedra (1845-1940), consta na relación de mestres que remataron a carreira no curso 1928-29. A mesma Folla de Servicios ofrece información sobre os destinos como mestre. O 30 de xuño de 1931 era nomeado para Santiago de Ribarteme (As Neves), onde cesou o 18 de febreiro de 1932. Ese ano, consta a continuación con destino en Baiona, ata finais de abril. O 27 de xuño de 1932, tomaba posesión da escola de Liñares (Castro, Forcarei), onde permaneceu dous anos. Foi precisamente en Liñares, onde tiven as primeiras noticias deste lembrado mestre.

Recordando como un xove mestre moi amante da lectura e moi integrado coa xente. Lembremos que Liñares é, xunto con Barciela, Lerce, A Mámoa, Murada, Valadelo e Vieiro e Coto-Acibeiro, unha das entidades de poboación da parroquia

Xosé María Covas cos nenos da escola de Liñares en 1934.

de Castro, en Forcarei. Aquí impartiu clase a un reducido grupo mixto de nenos e nenas. Pola noite, impartía tamén clase aos adultos.

O 1 de xullo de 1934 tomaba posesión da escola de Vilanova (Cotobade), onde continuou ata a chegada da guerra civil. Xosé Mª Cobas figura na relación de mestres e mestras suspensos dos seus cargos por ordo do Gobernador civil o 30 de agosto de 1936 (BOPP, 10 de setembro).

Era esta unha Sanción Política. Nove deles eran do concello de Cotobade: Trinitario Barreiro Gómez (mestre de Corredoira), Santiago Casado Redondo (mestre de Parada), Xosé María Cobas Fontenla (mestre de Vilanova, Tenorio), Euloxio Con Martínez (mestre de Santa María de Sacos), Emilio Lois Cerviño (mestre de Igrexario, na parroquia de Aguas Antas), Gabriel Nogueira Agulla (mestre de Caroi), Xoselina Piñeiro Pena (mestra de Valongo), Xosé Tuda Padón (mestre de Valongo) e Antonio Vidal Provenza (mestre de Famelga).

A maioría figuran no libro de F. Morcote Valero, La depuración del Magisterio Nacional

(1936-1942), entre os mestres e mestras depurados da provincia de Pontevedra.

Salvo algún erro ou omisión, Santiago Casado Redondo e Antonio Vidal Provenza, constan coa mesma Resolución: Suspensión temporal de emprego e soldo (polo tempo que estean suspensos), traslado fóra da provincia e inhabilitación para cargos directivos (BOPP, 4-6-1940).

Trinitario Barreiro Gómez figura como interino, con inhabilitación para a ensinanza (6 meses) (BOPP, 1-5-1937). Xoselina Piñeiro Pena aparece con suspensión temporal de emprego e soldo (3 meses) (BOPP, 2-5-1937). Gabriel Nogueira Agulla figura con traslado dentro da provincia e inhabilitación para cargos directivos (BOPP, 11-5-1940).

Para tres dos restantes, Xosé María Cobas Fontenla, Emilio Lois Cerviño e Euloxio Ozón Martínez, a Resolución adoptada pola Superioridade, é dicir, polas autoridades centrais do departamento de ensinanza do goberno nacional (Ministerio de Educación Nacional), foi máis forte: Separación do servizo e baixa no escalafón (BOPP, de 11

de maio de 1940 nos dous primeiros casos, e de 4 de outubro de 1937 para o último). No caso de Emilio Lois Cerviño, mestre en Aguas Antas, os cargos formulados pola comisión de depuración provincial eran de "Millancia en organizacións afectas á República", "Actitudes contrarias á Causa Nacional" e "Ideoloxía/Simpatía de esquerdas".

O seu caso figura tamén entre os de Resolución de Expedientes de Revisión, ratificando a mesma Resolución anterior de expulsión, con data 30 de maio de 1942.

De entre a documentación que amablemente me aportou a familia, hai unha carta de Santiago Casado Redondo (mestre de Parada), escrita en Madrid en 1985, na que lle lembra a Xosé Mª Cobas Fontenla a difícil situación en que quedaba naquel tempo, sen traballo, con muller e dúas fillas, así como a fortuna da xenerosidade e axuda de moitos persoas da parroquia, que cita.

Xosé Mª Cobas Fontenla permaneceu sen escola nada menos que dende 1936 ata 1951. Para protexerse, durante a guerra estivo escondido en Campo Lameiro, na terra duns familia-

res. Por esta circunstancia non puido contestar ao plego de cargos.

No borrador dun escrito que lle dirixiu posteriormente ao Presidente do Tribunal Rexional de Responsabilidades Políticas de A Coruña, solicitando o reingreso, fai referencia ás acusacións que figuraban no expediente, todas estas baseadas en datos ambiguos, tales como "se dice", "oi decir", ou incluso na lectura de "Mundo Obrero".

Os pais de familia, coma noutros casos estudados, afirman a satisfacción con que acompañaba "el cargo". Na Sentencia de 25 de marzo de 1940, onde os "resultandos" conteñen frases similares a outras sentencias de mestres que pasaron por circunstancias semellantes (que "era simpatizante del frente popular, laboró por el triunfo del mismo y como Maestro (...) inculcaba a sus alumnos las ideas marxistas") impúxoselle como sanción cinco anos de inhabilitación especial para cargos do Estado e unha multa de cincocentos pesetas. Estivo sen escola, sen embargo, moitos máis anos.

Continúa no seguinte número

HISTORIAS DE VIDA (XXX)

Manuel Tobío Cernadas

(1ª parte)

POR ANXO SERAFÍN PORTO UCHA

Manuel Tobío Cernadas naceu en Solleiros, na parroquia de Esteiro (Muros), o 23 de xullo de 1891. Era fillo de Xosé Tobío Mayo e de María Cernadas Sendón. Manuel Tobío tiña un tío sacerdote, que rexentou unha parroquia en Madrid e foi un gran protector dos seus sobriños. Por este motivo, Manuel Tobío Cernadas ingresou no Seminario en Madrid, onde estudou durante varios cursos. Co traslado do seu tío a unha coenxía na Catedral de Santiago, deixou o Seminario e fíxose mestre na Escola Normal Superior de Santiago de Compostela.

De acordo coa Folta de Servicios, que amablemente nos aportou a súa filla Hixinia Tobío Fraiz -hoxe mestra xubilada de Caldas de Reis, a quen agradecemos as atención recibidas-, Manuel Tobío Cernadas aprobaba as oposicións por turno libre no ano 1914. O seu primeiro destino en propiedade foi a Escola nacional de Calo, no Concello de Vimianzo. Aquí estivo dende 1914 ata 1917. Polo concurso xeral de traslados, o 1 de setembro de 1917 tomaba posesión da Escola nacional de Chapa, en Silleda. En 1931 consta como mestre da escola de nenos de Bandeira, "por arreglo escolar". Alí formou a moitas xeracións de alumnos, non soamente para estudos primarios, senón tamén para bacharelato, dada a súa preparación anterior no Seminario.

Manuel Tobío Cernadas casou con Hixinia Xoséfra Fraiz Villanueva, natural de Bandeira, na parroquia de San Tirso de Mandiás (Silleda). Hixinia naceu o 28 de marzo de 1892. Era filla de Lusitiano Fraiz Andón e de Manuela Villanueva Mosquera, ambos mestres de Bandeira. O matrimonio Fraiz-Villanueva tivera catro fillos: Víctor (ao que lle dedicamos outra Historia de vida), Celso, Hixinia e Adela. Hixinia Fraiz Villanueva era neta de Manuel Fraiz Colmeiro e de Xoséfra Andón, por liña paterna, e de Andrés Villanueva e Xoséfra Mosquera, por liña materna.

Hixinia Fraiz Villanueva fixo tamén Maxisterio. De acordo coa súa Folta de Servicios, o título de mestra superior, coa nota de sobresaliente, leva data de 25 de febreiro de 1915. Por oposición en turno libre, o 18 de xuño de 1914 tomaba posesión da escola nacional de O Castro, no concello de Silleda. Permaneceu nesta escola ata 1919. Logo, por permuta coa súa propia nai, pasou á escola nacional de Bandeira.

Así pois, Hixinia Fraiz Villanueva era xa mestra de Bandeira cando chegou Manuel Tobío Cernadas a este concello. Casaron e tiveron cinco fillos: Manuel, Xosé, Eduardo, Mª do Carme e Hixinia.

Tomada de El Pueblo Gallego (12/5/1936), Antón Costa Rico inclúe nos Anexos de Escuelas e Mestres a ponencia "La Escuela Rural en Galicia como Laboratorio técnico de progreso", que Manuel Tobío Cernadas, como mestre de Bandeira e delegado na provincia de Pontevedra pola "Asociación de Maestros Consortes", presentou ao Congreso Rexional de Traballadores do Ensino, inaugurado o 17 de maio de 1936. A ponencia, que correspondía ao tema 5 do cuestionario de apartado 6, di así:

"La escuela ha de ser una realidad social, y ha de atender, preferentemente, al medio en que se desenvuelve.

La escuela rural tendrá, pues, características propias en sus dos facetas integrantes: Maestros y Escuela.

La formación cultural y pedagógica del maestro rural debe ser idéntica a la del urbano; pero su orientación ha de adquirirla en una Escuela "ad hoc", que prepare al futuro maestro para poder vencer las dificultades que el medio le presenta a cada paso, encauzando los problemas de la gente del campo de modo tal que vean en su Escuela el santuario de la cultura y el centro que los eleva moral y materialmente.

Claro está que quien ha de desarrollar esa labor técnica, ha de tener alicientes que le animen

a la lucha cotidiana y le estimulen a perseverar en tan noble tarea. Y para ello debe concedérsele un sobresueldo, con frecuencia de viajes pagados a centros fabriles y granjas agrícolas y pecuarias, donde pueda ampliar y completar su formación a fin de transmitir estos conocimientos a la gente del campo.

El local y casa-habitación del maestro rural no deben ser de características arquitectónicas distintas a las demás de la aldea. Será una casita de campo más; pero para sí, con las comodidades suficientes y un máximo de condiciones higiénicas. Una casita que pueda servir de modelo al campesino para construir su vivienda.

Estará dotada la Escuela de radio y biblioteca en la que, además de los libros de solaz, han de figurar obras de agricultura prác-

tica, adecuadas a las necesidades de la comarca.

En nuestros medios rurales no es posible el establecimiento de escuelas graduadas, por lo diseminado de la población. Las unitarias, emplazadas convenientemente, han de resolver el problema cultural. Pero no pueden ser escuelas como las actuales, sembradas a voleo, careciendo en absoluto de unidad pedagógica. Deben constituir grupos poco numerosos (20 escuelas como máximo) dirigidos por un maestro rural, con plena autoridad y responsabilidad.

Por no hacer demasiado extenso este trabajo, silenciemos el modo de elegir o seleccionar los directores de estas agrupaciones escolares, así como las razones en que nos fundamos para propugnar esta dirección.

La realidad, triste realidad, es

que la Escuela rural no existe y es preciso crearla".

A chegada da Guerra Civil sorprendeu a este matrimonio de mestres en Bandeira. O 1 de setembro de 1936, o Gobernador civil da provincia publicada a tantas veces hargüida resolución, pola que quedaban suspensos dos seus cargos máis de catrocentos mestres e mestras da provincia de Pontevedra. Dezanais eran don concello de Silleda: Xavier Carbonell Obregón (mestre de Ansemil), Hixinia Fraiz Villanueva (mestre de Bandeira), Antonio Froiz Cajide (mestre de Cira), Hixinio García Blázquez e Elisa García Hargüindey (mestres de Taboadas), Francisco Iglesias Fernadas (mestre de Cervaña), Xulio Jorge Franco (mestre de Breixa), Xoán Morifligo Bernal (mestre de Ponte), Ilixenia Novás Solla (mestra de Parada), Francisco Orge Alonso (mestre de Carbocero), Ramón Pereiras Pena (mestre de Negreiros), Marcelino Pombó Vázquez (mestre de Margariz), Celso Sarandeses Gutiérrez (mestre de Escudadro), Manuel Tobío Cernadas (mestre de Chapa), María do Pilar Varela Vázquez (mestra de Lamela) e Pedro Zonzunegui Freire (mestre de Bandeira). No libro de F. Morente Valero, La depuración del Magisterio Nacional (1936-1943), figura a resolución da comisión nacional depuradora para cada un deles.

No caso de Manuel Tobío Cernadas, no estudo de F. Morente Valero constan os cargos de "Miliciano en organizacións afectas á República", "Actitudes contrarias á Causa Nacional" e "Ideoloxía/Simpatía de esquerdas", con resolución de traslado dentro da provincia e inhabilitación para cargos directivos (BOPP, 11/7/1937). Para a súa dona, Hixinia Fraiz Villanueva, os cargos eran os mesmos, anque a resolución é algo diferente: "Suspensión temporal de emprego e soldo" e "traslado dentro da provincia" (BOPP, 5/1/1938).

Continuará

HISTORIAS DE VIDA (XXXI)

Concepción Rodríguez Gómez

POR ANXO SERAFÍN PORTO UCHA

Concepción Rodríguez Gómez naceu en Sanxenxo en 1909. Filha de Xacinto Rodríguez Lucero e de Rosario Gómez Uría. A rama familiar Rodríguez del Álamo lévanos a Castela. Póles Lucero, achames vinculados familiares co poeta e narrador Manuel Lucero Rey, nado en Fondos de Montes en 1916 e fillo de pai mestre. A nai de Concepción era asturiana. O matrimonio Rodríguez-Gómez tivo seis fillos: Rosa, Concepción, Chari (xa falecida), Adelina, Xacinto (morreu en Galicia) e Álvaro.

Concepción Rodríguez Gómez fixo o Bacharelato por libro. Cursou logo os estudos de Mestre na Escola Normal de Pontevedra, polo Plano de 1914. Recibiu clases das profesoras Encarnación Olivo Seteilo e Xacinta Rasón Rialas. Concepción viviu daqueles anos seus pais en Dorrón. En Pontevedra parou na casa dunhas amigas da familia, que fixo a pension "La Flor de Rajal", na rúa Salvador Moreno. Na Normal pontevedresa coñeceu a Hermínio Barreiro Calvete, tamén estudante de Maxisterio, co que contraía máis tarde. Hermínio era natural de Sisán (Ribadumia). No seu traballo anterior sobre A Escola Normal de Pontevedra Hermínio Barreiro figura na relación de mestres que acabaron a carreira no curso 1926-27. De este recoñecido mestre ofreceu unha fermosa entrevista A Revista ANIMA-L, no seu número 10 (inverno 2000).

Rematada a carreira, Concepción Rodríguez empezou a traballar de mestra en 1926. Tivo escola uns meses en Viladouro, no concello de Oia. Pasou despois a Vilanova, en Vilanova de Arousa. Mentres, Hermínio e mais o límite dese, Enrique, presentáronse ás célebres oposicións de 1928, das que, por distintas irregularidades (no consumo do proceso, non foron colocados até 1931. O primeiro destino de Hermínio foi Dorrón, na parroquia de Sarandón (Agozade, A Coruña). Alí, segundo comenta na cidade entrevistada, fíxose militante do Partido Socialista. En 1934 trasladouse a Andrés, no concello de Vilanova de Arousa. Por unha permuta no ano 1935, mudouse a Vilanova. A Revista Escuela Viva recolle nas súas páxinas a afiliación de Hermínio Barreiro á ATE (23-8-35), o seu donativo de 3 pesetas para a "Comisión nacional de socorro a los maestros pios y a sus familias" (16-10-35) e outro donativo da mesma entidade para a campaña a favor de Marcelino Domingo (23-10-35). Todos

estes feitos, coma noutros casos semellantes estudados, terían repercusións posteriores no proceso de depuración.

Concepción Rodríguez e Hermínio Barreiro contraen matrimonio en setembro de 1935. Pasaron o curso 1935-36 en Vilanova. O 18 de xullo collemos en Dorrón, na casa dos pais de Concepción. Escozabazo a desconcertante persecución do Maxisterio. Hermínio tivo que esconderse de contado. Fíxo como que saíra do país, aunque en realidade ficou en Raó, agochado na casa dunha irmá da súa dona até 1938. Aconselláronlle entón que se presentara, coincidindo coa mobilización do reemprazo ao que el pertencía. Incorporado a filas, marchou a un destacamento, no Barco de Valdeorras. Permaneceu n aquel destino semanas e uns meses. Sorprendentemente, estando alí, chegou a notificación de que la detido. Acompañado por unha parella da Garda Civil, levárono ao cárcere, primeiro a Pontevedra, logo a Vigo, xa rematada a Guerra, onde se celebrou o xuízo. No seu relato comenta cómo o xuízo foi dicía: "a vontade acusa-nos de que na súa escola se conta A Internacional, de que se fai propaganda anti-religiosa, de que se fai propaganda marxista...". cousa que, segundo foi fincapi, non era verdade. Con pena de cada perpetua, volúno ao cárcere de Pontevedra. Logo veu a comutación. Foron reducidos penas. No ano 1942 saíu do presidio.

Concepción estivo tamén expedientada, sen escola até 1940. Os dous aparecen nunha relación de 420 mestres e mestras da provincia que, por orde do Gobernador civil, quedaban suspensos dos seus cargos o 1 de setembro de 1936. No libro de F. Morente Valero La depuración del Magisterio Nacional constan como mestras de Vilanova, con Resolución de "suspensión temporal de emprego e soldo", "traslado dentro da provincia (3 meses)" e "inhabilitación para o desempeño de cargos directivos" (BOPP, 11-5-1940).

Referido ao total dos mestres e mestras do concello de Vilanova de Arousa, no mesmo estado de Morente Valero localizámonos co risco de olvidarmos dalgún na laboriosa pesquisa ou dalgún erro involuntario que figuran a continuación. Constan, con Resolución de "Separación no servizo e baixa no escalafón", Xoán Martínez Buján (mestre de Deiro), Luis de San Bravo (mestre da Illa de Arousa) e Carlos Nález Zarazo (mestre de Selobreira). Con "suspensión temporal de emprego e soldo", traslado fóra da rexión (5 meses) e "inhabilitación para

Concepción Rodríguez Gómez

o desempeño de cargos directivos" aparece Xoán Paz Socio, mestre de Vilanova de Arousa. Para este mestre os cargos eran de "Nacionalismo/Separatismo, Actitudes contrarias á Causa Nacional, Ideoloxía/Simpatía de esquerdas, Irrelaxiosidade/Ateísmo e Plantexamentos pedagóxicos inaceptables". Con "traslado fóra da rexión (5 meses)" e "inhabilitación para o desempeño de cargos directivos", figura Antonio Pintos Minguéz, mestre de Baion; os cargos eran de "Nacionalismo/Separatismo, Actitudes contrarias á Causa Nacional, Ideoloxía/Simpatía de esquerdas e Irrelaxiosidade/Ateísmo". Con "traslado fóra da provincia (5 meses)" e "inhabilitación para o desempeño de cargos directivos", consta Ramón Mourillo Vidal, mestre de Caldeiro. Con "traslado dentro da provincia" e "inhabilitación para o desempeño de cargos directivos", Dolores Cea Montenegro, mestra de Deiro; os cargos para esta mestra eran de "Actitudes contrarias á Causa Nacional, Ideoloxía/Simpatía de esquerdas, Irrelaxiosidade/Ateísmo e Conduta privada inmorral". Repárese no ridículo deste último cargo, aplicativo do ridículo deste último cargo, específico en Melide até 1946, en que solicitou a "excedencia activa". Estes anos de Cerdado permanecen nas vicinias de Hermínio (fillo) que foi un neno máis na escola.

Ao saír do cárcere en 1942, o mestre Hermínio Barreiro Calvete -sen escolar-tivo que buscar traballo. Graças ás amizades da infancia en Sisán, empregouse de contable, en "Conservas Peña". Cando a empresa decide crear outra fábrica en Raó, co Hermínio Barreiro de encargado, a familia trasladá a residencia á zona.

Mª Carme Silva González (mestra de Caldeiro), Adelina Estiver Varra Hernández (mestra de Deiro), Mª da Encarnación Pino (mestra da Illa de Arousa), Xosefa del Río Castro (mestra de Tremoado), Luisa García Soto, Agustín Jandrim Alejo, Sara Mª López Varela, Adelaida Pardo Badá e Mª Esther Valente Rodríguez (mestras de Vilanova de Arousa).

Concepción Rodríguez Gómez e Hermínio Barreiro Calvete tiveron tres fillos, todos eles vinculados hoxe ao mundo do ensino: Hermínio (naceu no ano 37. Profesor da Universidade de Santiago de Compostela, que nos facilitou datos), Concepción e Xacinto, profesores de Instituto na zona de Vigo.

Ao principio, foron uns difíciles para a familia Barreiro-Rodríguez. Concepción Barreiro estivo catro anos expedientada, co seu home primeiro escondido, logo no cárcere e máis tarde tamén sen escola. Incorporada de novo ao ensino en 1940, a Concepción foi adxudicada a escola de Melide, en Cerdado, por aquilo do "traslado dentro da provincia". Se ben a Resolución sinalaba "por 3 meses", o certo é que aplico en Melide até 1946, en que solicitou a "excedencia activa". Estes anos de Cerdado permanecen nas vicinias de Hermínio (fillo) que foi un neno máis na escola.

Ao saír do cárcere en 1942, o mestre Hermínio Barreiro Calvete -sen escolar-tivo que buscar traballo. Graças ás amizades da infancia en Sisán, empregouse de contable, en "Conservas Peña". Cando a empresa decide crear outra fábrica en Raó, co Hermínio Barreiro de encargado, a familia trasladá a residencia á zona.

Durante aqueles anos, o fillo máis vello, Hermínio, cursa Bacharelato en Pontevedra.

En 1951 resolveuse vender a fábrica. Houbo que voltar a Cambados. Nese ano Concepción solicitou o reingresso no Maxisterio e déronlle a escola de Sisán, en Ribadumia. Ao principio, seguiron vivindo en Cambados. Hermínio lemaba como ás veces levaba a súa nai en bicicleta á escola de Sisán. Logo establecéronse, xa definitivamente, en Sisán. Máis tarde, en 1967, fíxose a Agrupación Escolar en Barrantes, na que se integrarian os mestres da zona, entre eles Concepción Rodríguez.

Despois de 11 anos na conserveira, Hermínio Barreiro Calvete foi representante de distintos negocios, entre eles de chocolates La Perfección. Sen embargo, a súa situación era volver á escola. Sempre se considerara mestre. Estivo esperando practicamente desde 1961, co Ministerio de Educación apostando o tema. Por fin, en 1973 volveu a reintegrarse ao Maxisterio: "Penso que fan reposto grazas a unha xestión que fixera cunha amiga de Concho, que era miú amiga da nai de Pío Cabanillas", sinala na entrevista. Estivo primeiro en Sanxenxo (curso 1974-75), logo en O Grove e, finalmente, tamén en Barrantes, onde se xubiu en 1977.

Concepción Rodríguez Gómez xubilouse en 1978. Cando escribimos estas liñas, con máis de noventa anos, Dª Concepción e D. Hermínio disfrutaban da estima de moitos xerarcas e mestres e mestras que teñen neles un valioso referente.

Fondos documentais

Datos aportados por Hermínio Barreiro Rodríguez.

BOLETÍN OFICIAL DE LA PROVINCIA DE PONTEVEDRA (BOPP): "Gobierno de Provincia", 1 de setembro de 1936.

Bibliografía

MARTUL TOBÍO, L.: "LUEIRO REY, Manuel", Gran Enciclopedia Gallega, t. 19, pp. 223-225. MORENTE VALERO, F. (1997): La depuración del Magisterio Nacional, Valladolid, Ambito.

"Entrevista, Hermínio Barreiro", ANIMA-L, 10 (2000), pp. 22-27. Escuela Viva, 21 de agosto, 16 e 23 de outubro de 1935.

PORTO UCHA, A. S. (1994): A Escola Normal de Pontevedra (1845-1949). Servicio de Publicacións da Universidade de Santiago de Compostela.

HISTORIAS DE VIDA (XXXII)

Xerino Calvo López

POR ANXO SERAFÍN PORTO UCHA

Xerino Calvo López naceu en Rebón (Morán, Pontevedra), no lugar de A Bouza, o 26 de abril de 1909. Era fillo de Xosé Calvo e de Dolores López. Foi o terceiro de catro irmáns, nos que figuran Elisa, Xesusa, Xerino e Obdulio. Seu pai, Xosé Calvo Gontad, era canteiro ferroviario. Xerino Calvo cursou os estudos primarios na súa parroquia natal. Seu pai quixo escolarizalo nun colexio da Renfe, pero el amosou xa dende o principio unha decidida inclinación para o maxisterio. Foi á escola de D. Silvino, no Carballal (en Barro), que o preparou para o ingreso na Escola Normal.

Xerino Calvo López fixo os estudos de mestre na Escola Normal de Pontevedra. Participou nos exames de Ingreso celebrados o 2 de xuño de 1927, ante un Tribunal que presidía Prudencio Landín, con Domingos Fernández e Salvador de J. Ponsoda, secretario e vocal respectivamente. Como sabemos, o Plano de Estudos (Plano de 1914) tiña unha duración de 4 anos. Xerino Calvo finalizou os estudos de Maxisterio en 1932.

Pelas nosas investigacións anteriores sobre A Escola Normal de Pontevedra, sabemos que a Xerino Calvo López folle

expedido o título de Mestre de Primeira Ensinanza con data 2 de xullo de 1932, título que se recibía na Escola Normal o 16 de setembro daquel ano. Xerino Calvo recoillía o título o 6 de decembro de 1932. Así consta no Libro Fechas del depósito del título y numeración del papel, que comeza o 2 de xaneiro de 1932 e remata o 10 de outubro de 1945. Comprende este Libro un total de 1597 títulos (de mestres e mestras). Sinálase no fol. 294 que, "por haberse separado por sexos la Escuela del Magisterio, deja de utilizarse este Libro y se abren dos nuevos, uno para Depósito de Títulos de Maestros y otro de Maestras". Asina o Secretario, Patricio Marescot.

Aprobou as oposicións antes da guerra civil, pero tivo que volver a repetilas máis tarde. Rematado o Movemento, déronlle escola en Moaña. De alí marchou a Muras, en Lugo. Estado de vacacións non verán, coñecen á que sería súa dona, Amparo Maquieira Rebón, natural de Perdecanaí (Barro), filla de Castor Maquieira e Benigna Rebón. Amparo era filla única. Casaron e tiveron dous fillos, Xerino (profesor na Universidade de Vigo) e Elena, aos que entrevistamos. Cando lle adxudicaron o novo destino como mestre, en León (preto de

Xerino Calvo López

Valencia de Don Juan), deixou substituído e tivo clases particula-

res en Perdecanaí por un tempo. Ao casar, comprou unha moto, que utilizaría nos desprazamentos. Viviron sempre en Perdecanaí.

A seguinte escola foi en Cabanelas (Rbadumia). De alí pasou a Curro, onde permaneceu varios anos. Por pouco tempo, foi tamén mestre en Portela, no mesmo concello de Barro. Despois, xa definitivamente, foi mestre en Perdecanaí. Tivo a escola no local que é hoxe do Concello. Ao facerse a casa da Irmandade de Labradores e Gandeiros de Barro, ocupou a planta superior, moi preto do edificio anterior. Posteriormente, pasou ao Grupo Escolar que se construíu coa chegada da Lei Xeral de Educación.

Xerino (fillo) lembra de seu pai a súa disposición para as Matemáticas, o coñecemento inmediato con que os seus alumnos aprendían. Valíase a miúdo de diversos medios intuitivos cos

que estaban familiarizados, como a utilización de cubos ou caldeiros para calcular volumes. Moi preocupado tamén pola caligrafía e ortografía.

Deu clases nocturnas e preparou a moitos alumnos para o ingreso no bacharelato, motivando constantemente ao alumnado. Tiña afección pola encadernación, ensinando aos nenos a encadernar folletos. Como curiosidade, cabe destacar que dispoñía sempre dun bote con moedas enriba da mesa do mestre; para acostumar ao alumnado a respectar o diñeiro.

Pola súa escola primaria pasaron alumnos como Xoán e César Rey, profesor de Instituto e Veterinario, respectivamente; Adolfo Caamaño, profesor de Lingua e Literatura Galega; Xosé Mera, mestre, con quen coincidin na Normal pontevedresa, e Manolo Varela, tamén mestre. Preparou para ingreso a Xosé Pintos e Elisa Constenla, igualmente mestres, e Manolo Busto, profesor de Instituto e pintor. Outros alumnos seus ocupan hoxe postos na Banca, hospitais ou no mundo da empresa, como Ramón Oubilla, Manolo Barreiro (director de Banco) e Pepe Cabada (inspector de Policía), entre outros.

Xerino Calvo López xubilouse ao final do curso 1970-71, por enfermidade e para atender á súa dona nunha penosa docenza de cinco anos. Amparo Maquieira Rebón faleceu en xaneiro de 1972.

D. Xerino Calvo López, a quen tiñen a honra de coñecer de preto, morreu en Perdecanaí o 24 de marzo de 1990.

FONTES DOCUMENTAIS

Datos aportados por Xerino e Elena Calvo Maquieira.

A.E.N.P.: Libro Fechas del depósito del título y numeración del papel (1932-1945).

BIBLIOGRAFÍA

PORTO UCHA, A. S. (1994): A Escola Normal de Pontevedra (1845-1940), Servicio de Publicacións e Intercambio Científico. Universidade de Santiago de Compostela.

Xerino calvo co alumnos de Perdecanaí nos anos 40

HISTORIAS DE VIDA (XXXIII)

Xosé María Álvarez Blázquez

POR ANXO SERAFÍN PORTO UCHA

Xosé Mª Álvarez Blázquez naceu en Tui o 4 de febreiro de 1915.

Éra fillo do médico tudense Dario Álvarez Limeses e de María Blázquez Ballester. O matrimonio tivo varios fillos: Dario, Celso, Xosé María, Alfonso, Emilio e Álvaro. Gracias aos datos aportados por Álvaro Álvarez Blázquez, temos nas nosas mans unha copia dunha libretilla, na que seu pai escribía con motivo do nacemento de Xosé M^a: "A las ocho de la mañana del día 4 de Febrero de 1915, nació mi hijo José María, en la casa número 11, piso, 1º de la calle de Elduayen, en la ciudad de Tui, siendo asistido por mi y estando presente mi madrina Carmen Iglesias (...). Inscrito al niño en el Registro civil de Tui el día 5 de febrero, a las doce horas, con los nombres de José María Amalio, Gerardo Ignacio, en el libro 51 y folio 386". Neto por liña paterna de Emilio Álvarez Giménez, que fora Catedrático de Ensino Secundario no Instituto de Pontevedra, e de Amalia Limeses Iglesias. Forma parte dunha familia de escritores, da que proceden os Álvarez Limeses, Álvarez Gallego, Álvarez Negreira, Álvarez Gándara, Álvarez Blázquez e Álvarez Cáccamo.

Estudou. Bacharelato en Tui e Maxisterio na Escola Normal do Maxisterio Primario de Pontevedra. No noso anterior traballo sobre A Escola Normal de Pontevedra (1845-1940), Xosé Mª Álvarez Blázquez consta como alumno da primeira promoción mixta (1934) do lembrado Plano Profesional da Segunda República, nun conxunto de 18 alumnos-Mestres e 14 alumnas-Mestras. Este Plano de estudos iniciouse, como é sabido, en réxime de coeducación. Como alumno-mestre, elixiu para facer o ano de prácticas a Escola Nacional Graduada de Tui. En 1935 obtivo o primeiro destino provisional como mestre en A Guarda. En 1936 foi trasladado á escola das Olivais de Tui. O documentado libro Xosé María Álvarez Blázquez, de Alfonso Álvarez Cáccamo, co que a Editorial Ir Indo comeza a serie de Galegos na Historia, contén valiosa información ao respecto. Unha entrevista co propio Alfonso Álvarez Cáccamo complementanos a información.

Así, pois, logo da época tudense, Xosé Mª Álvarez Blázquez estivo en Pontevedra cursando maxisterio dende 1931. En 1933 ingresaba na Federación de Mocidades Galeguistas, das que foi secretario en Pontevedra. Hospedábase na casa do seu tío Xerardo Álvarez Limeses, tal como indica Xavier Rodríguez Baixeiras no limiar do feroso traballo de

conxunto dos Álvarez, Escolma de familia. Cen anos de poesía. A estancia de Xosé M^a en Pontevedra tivo unha grande influencia na súa formación, onde se deu a coñecer co seu primeiro libro, Abril, prologado por Xerardo Álvarez Limeses en 1932. Alfonso Álvarez Cáccamo, no estudo antes citado, fai referencia ao poema "Bautizo", que Xerardo escribiu para o seu sobriño.

Limeses, Inspector de Ensino Primario na provincia de Pontevedra.

Nas nosas investigacións anteriores, aparece entre o profesorado da Escola Graduada anexa á Normal Emilio Álvarez Gallego, fillo de Xerardo Álvarez Limeses e de Dolores Gallego Martínez, e curmán, polo tanto, de Xosé Mª Álvarez Blázquez. Emilio Álvarez figura como mestre interino da Graduada. Estivo de

inhabilitación para o desempeño de cargos directivos (BOPP, 5-1-1938). Entre a documentación consultada figura tamén Xosé María Álvarez Gallego, que rematou os estudos de maxisterio polo Plano de 1914 no curso 1935-36, e Amalia Álvarez Gallego, que finalizou no curso 1936-37.

A chegada de Guerra Civil interrompiu os estudos de Filosofía e Letras de Xosé Mª Álvarez Blázquez na Universidade compostelá, que iniciara o ano anterior. Nese mesmo ano de 1936 ingresaba no Partido Galeguista.

No estudo La Guerra Civil en Galicia, que Carlos Fernández enviou hai uns anos por entregas a La Voz de Galicia, sinalábase co estalido da guerra, o día 12 agosto xa eran cesados 33 mestres da zona de Tui. No Arquivo Histórico Universitario de Santiago, nunha Caixa, Comunicacions e informes encol dos mestres depurados da provincia de Pontevedra, figuran algúns datos deste Concello. Localizamos a Xosé Mª Álvarez Blázquez e Ildelfonso Fidalgo Alonso (mestres de Tui), Martín Borrego e Eufemia Alcón Manzano (mestres do barrio das Olivais), María do Carme Pérez Estévez (mestra de Cadelas, n° 2) e Manuel Abelardo Baló (mestre de Baldríns). Complementado cos datos que aporta F. Morente Valero no libro citado, podemos ofrecer a seguinte información: Pasaron pola comisión de depuración Adolfo Rodríguez Novo, mestre de Pexegueiro, con resolución de separación do servizo e baixa no escalafón (BOPP, 11-5-1940). Da mesma parroquia consta Isabel Estévez Alonso, con suspensión temporal de emprego e soldo, traslado fóra de provincia e inhabilitación para cargos directivos (BOPP, 23-7-1940). De Tui, ademais de Xosé Mª Álvarez Blázquez, aparecen Eufemia Alcón Manzano, con suspensión temporal de emprego e soldo (3 meses) (BOPP, 9-7-1937) e Xosna Menes Cucián, con traslado dentro da provincia e inhabilitación para cargos directivos (BOPP, 11-5-1940). Os demais, Ángel Cambrónero Iglesias, Ildelfonso Fidalgo, Telesforo Godoy Fonseca e Bernardino Almaraz González (mestres de Tui), foron confirmados nos seus cargos. Moitos deles, ademais doutros como María Aurora Doto Barrido, mestra de Pazos de Reis, Lucio García Sánchez, mestre de Cadelas, e Vicente Pereira Paz, mestre de Randufe, figuran tamén nunha lista de mestres e mestras suspensos dos seus cargos polo Gobernadore civil nos comezos da guerra (BOPP, 1/9/1936).

Coincidiu con personaxes como Federico García Lorca, que asinaría para Xosé M^a o seu Romancero Gitano, e confraternizou con Alexandre Bóveda, quen casara en 1930 con Amalia Álvarez Blázquez, Alexandre Bóveda e Amalia Álvarez coñeceráanse na Coral Polifónica, onde Bóveda entrara da man de Castela. Amalia era filla de Xerardo Álvarez

mestre neste Centro nun breve tempo en 1921, ata que cesou por posesión do propietario da praza, Pablo María Pueyo. Emilio Álvarez Gallego consta no libro de F. Morente Valero, La depuración del Magisterio Nacional, como mestre de A Seca (Pontevedra).

A resolución da comisión depuradora foi forte: suspensión de emprego e salario (por seis meses), traslado fóra da rexión e

CONTINUARÁ